

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GÖNDERİLİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ

Dizgi - Yayımlayan:

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Aralık 2000

BAKİ ÖZ

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GÖNDERİLİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

BÖLÜM: I 11

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞ OLAYININ
İÇYÜZÜ VE İSTANBUL YÖNETİMİNİN TUTUMU 13

I- M.Kemal'in İstanbul'daki Çalışmaları 14
1- Hükümette Etkin Görev Alma İsteği 14
2- İstanbul'da Darbe Hazırlıkları 23
3- Sessizce Anadolu'ya Geçme ve Gerekli Hazırlığı
Yaptıktan Sonra Ortaya Çıkma Tasarısı 24

II- M.Kemal'in Anadolu'ya Gidiş Çalışmaları ve
Anadolu'daki Gelişmeler 27

1- M.Kemal İngilizler'i Lehine Çeviriyor 27
2- M.Kemal Sarayı Lehine Çeviriyor 28
3- Anadolu'daki Gelişmeler 30
a) Pontusçu Eylemler 30
b) Doğu Anadolu'da Şişli Devletlerinin Kurulması 34
c) Enver Paşa ve Bolşevizm Korkusu 36
d) Ulusal Örgütlerin Savaşına Başlamaları 37
e) İngiltere'nin Samsun'da Ulusal Gelişmeleri Bastırma
Çalışmaları 39

4- M. Kemal'in Durumu Değerlendirip Görev Almak
İçin Çalışmaları 40

5- M.Kemal'in Anadolu'ya Geçiş Görevi ve İçyüzü 46

III- M.Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesindeki
Gerçek 52

1- M.Kemal'i İstanbul Yönetimi mi Seçerek
Gönderdi? 52
2- M.Kemal İstanbul'dan Uzaklaştırılmak İçin mi
Gönderildi? 53
3- Padişah Vahdeddin, M.Kemal'i Anadolu'ya,
Gerçekten Kurtuluş Savaşı Versin Diye mi
Gönderdi? 55
4- M.Kemal, Vahdeddin'i Nasıl Değerlendiriyor? 65
5- M.Kemal Anadolu'ya Gönderilirken Devlet
Bütçesinden Yüklü Bir Para Ödenmiş miydi? 69
6- Anadolu'ya Gönderilişi Olayında M.Kemal'in
Özel Kişiliğinin Payı 74

BÖLÜM: II 75

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞİNDEN SONRA
PADİŞAH, İSTANBUL HÜKÜMETİ VE İNGİLİZLER'İN
ORTAK TUTUMU 77

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ya da Anadolu'ya geçiş olayı çok iyi bilindiği sanılmasına karşın, pek de öyle değil. H%01%00 bu "çok iyi bilinen" olay birçok gizlilikleri bağrında taşıyor. Bu niteliğiyle birçok eleştirileri de üzerine çekmiştir.

M.Kemal'in Anadolu'ya gönderilişinde şu dört nokta üzerinde durulmaktadır. M.Kemal'i Anadolu'ya; 1) Padişah Vahdeddin gönderdi. 2) Padişah ve İstanbul Hükümeti gönderdi. 3) İngilizler'in seçiş ve onayıyla gönderildi. 4) M.Kemal kendi çaba ve becerisiyle Anadolu'ya geçti.

Biz araştırmamıza bu savlar (tez, iddia) doğrultusunda baktık. Bu dört noktanın da kendi açılarından doğruluk payları olduğunu gördük. Evet, M.Kemal kendi beceri ve çabasını ortaya koyarak, zamanlamasını çok iyi yaparak, padişah ve Hükümet'in onayını alarak, İngilizler'in de desteklemesiyle Anadolu'ya geçmiştir. Ne var ki, M.Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde bu dört öge ortak davranmasına karşın, taşıdıkları amaç açısından ortak düşünmüyorlardı.

M.Kemal bu öğelerden ayrı düşünüyordu. Gizli tuttuğu özel bir amacı vardı. Bu M.Kemal'in tarihsel misyonuydu. Emperyalist işgale uğramış Türkiye'yi kurtarmak, tam bağımsız duruma getirmek, ulusal birlik ve düzeni sağlamak...

İngiltere, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin amaçları ortaktı. Bir takım çevrelerin sandığı gibi padişahın "gizli bir amacı" yoktu. Onlar İngilizler'in egemenliğinde Türkiye'yi yönetmeyi düşünüyorlar, İngiltere'ye ters düşmemekle yumuşak koşullu bir barış yapabileceklerini sanıyorlardı İngiltere'nin amacı ise sömürge alanı olan Orta Doğu ve Uzak Doğu yolunu güvence altına almak, Boğazları denetimlerinde tutmak, Bolşevikliği kısıpaca alarak zararsız duruma getirmektir. Bu temelde Padişah, Hükümet ve İngiliz'ler amaç olarak birleşiyorlardı.

Bu temel nasıl atılacaktı. Anadolu'da ateşkes sonrası filizlenen ulusal kıpırdanmaları yok etmek, sindirmek gerekiyordu. Kısaca işlerin düzene girmesi için İngiltere ve Saray çevresi ortaklığı içerisinde Anadolu'da hak üzerinde bir diktatörlük kurulması gerekiyordu. Bu yolla ülke, Saray ve çevresiyle İngiltere'nin istediği biçimde yönetilecekti. İşte geniş yetkilerle donatılmış, becerikli ve güçlü bir kurmay olan M.Kemal bu amacın sağlanması için Anadolu'ya gönderilmişti. Yoksa, Anadolu'da gelişen ulusal filizlenmeye önder olsun diye, değil. Onların bu açık tasarılarıyla, M.Kemal'in "gizli amacı" zaman olarak uyuştu. M.Kemal doğan bu olanağı çok iyi değerlendirdi. Sorunun içeriği budur.

Çalışmamızı iki bölümde tasarladık. Birinci bölümde oluşan koşulları, bu koşulları M.Kemal'in değerlendirilişini, kısaca görev alışı inceledik. İkinci bölüm ise birinci bölümü bütünleyici nitelikte. Birinci bölümde doğan sorulara yanıt, bir bakıma M.Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonra padişah, Hükümet ve İngilizler'in ortak tutumu irdelendi. Sunduğumuz belge ve kanıtlarla padişahın "ülke kurtuluşu"nu gerçekten düşünüp düşünmediği ortaya çıktı. Yani İngilizler'le ortak tutum içerisine girilip, M.Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının nasıl yok edilmeye çalışıldığı belgelendi. Böylece Padişah'ın Emperyalizm karşısında uzlaşıcı ve işbirlikçi gerçek niteliği ortaya çıktı. Yani ikinci bölüm birinci bölümdeki savları kanıtladı, bir bakıma.

Bizim tarih araştırmamızda gerçek düşüncemiz: hakkı, hakkı olana vermektir. Bu da gerçeği bulmamızı sağlayacağı gibi, karalama veya aşırı övgüler düzmede korur bizi. Bilindiği gibi tarihin önemli hastalıklarından biri bu.

Karşılaştırmak ve irdelemektir, ikinci yöntemimiz. Böylece de bir yanın aşırı abartılmasından korunmuş oluruz.

Uyguladığımız üçüncü nokta da şu: Belge ve kanıtlar bizi nereye götürürse oraya varmak. Bu da bizi önyargılılıktan kurtarır.

Belge ve kanıtlar doğrultusunda düşünce üretmek, yorum yapmak, bir başka ilkemiz. Aksi durumda belge ve kanıtı dayanmayan düşünce üretimleri sansasyon ve spekülasyon batağına sürükler, araştırmacıyı. Dayanaksız ve temelsiz bir sav (iddia) çıkar ortaya.

Bir takım öznel, öte deyişle "anı" türü kaynaklardan dikkatli ve karşılaştırmalı yararlanmaya çalıştık. "Anı"ların yansızlığı olanaksız. Anı yazıcısı görüş, düşünce, seziş ve duygularını yansıtmak zorunda. Bu tür kaynaklardan karşılaştırmalı yararlanılmadığında öznelliğe ve yanlılığa düşülmesi doğal. Öznel ve yanlı olan tarih araştırmalarının bilimselliği kuşkuludur. Bundan da

sakinmeye çalıştık.

Belirttiğimiz bu ilkeler doğrultusunda sorunu araştırdık. Bilimsel kalmak, yansız davranmak, doğruyu bulmak amacımızdı. Ne ölçüde başarılı olduk, okur bilir.

"Son sözü" söylemek diye bir düşüncemiz de yoktu. Tarih her an için gelişen bir bilimin dalı. Yeni belge ve kanıtlar çıkması, olaylara yeni bir derinlik ve yön kazandırmaktadır. Tarihin bu niteliği bir bakıma "son söz"ün söylenmesini önlemektedir. Bu "son söz"e varan halkalar içerisinden biri, bir aşaması olmaya çalıştık. "Son söz" yine de geleceğindir. Bunu kabullenmek gerekir.

Vahdeddin olsun, İstanbul Hükümeti üyeleri olsun, M.Kemal olsun, artık tarihin malıdır. Tarih, büyük bir mahkemedir. Yargı tarihindir, değerlendirmeyi o yapacaktır.

Olayın açıklığa kavuşturulması doğrultusunda tüm belge ve kanıtlar sergilendi, bir bakıma, bu araştırmamızda. Biz belge ve kanıtların gerektirdiğini söyledik, yorumladık. Belge ve kanıtlar böylece okurun da gözü önünde. Bize katılıp katılmamakta serbesttirler. Yargı okurumuzun. Saygıyla karşılarız.

Baki Öz
Erzincan, 1986
BÖLÜM
1

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ VE İSTANBUL YÖNETİMİNİN TUTUMU

Atatürk'ün Anadolu'ya geçiş olayının içeriği h%ol%o tartışma konusudur. Bu görevi nasıl kopardı? İstanbul Hükümeti ve padişah bu görevi bilerek mi Atatürk'e verdiler? Yoksa bir "şaşkınlığın" mı sonucu oldu? M.Kemal'in baskıya boyun eğmeyen bir kişiliği olduğu bilindiğinden, Anlaşıklar'la (İtilaf Devletleri) bir sürtüşmeye yol açılmaması için mi bir bakıma Anadolu'ya "sürüldü"? Yoksa Kurtuluş Savaşı'nı başlatsın diye mi bu olanak ve ortam ona hazırlandı? Osmanlı Devleti'nin bu yetenekli ve tanınmış generali, Anadolu'da halkı derleyip toparlayıp ülkeyi Mondros Bırakışmasının kısılcacından kurtarsın diye bizzat Padişah Vahdeddin'ce mi görevlendirildi? Yoksa Anadolu'ya bir General göndermek gerekiyordu da M.Kemal mi uygun görüldü?.. Bu geniş, yetkin görevi M.Kemal kendi becerisiyle mi kopardı? yoksa olaylar M.Kemal'in dışında mı gelişti?.. Bu sorular sürekli sorulur, tartışılır ve araştırılır. Biz belgeler, kaynaklar ve olayların gelişimi açısından bakarak ve hakkı, hakkı olana verme ilkesinden hareket ederek olaya bir açıklık getirmeye çalışacağız.

I- M.KEMAL'İN İSTANBUL'DAKİ ÇALIŞMALARI:

M.Kemal Osmanlı Devleti'nin sonunu açıklıkla görebilen bir kurmaydı. Bu nedenle I. Dünya Savaşı'nın sonlarına varılırken, M.Kemal de etkin bir takım tasarı ve önlemler içerisine girdi. Daha İstanbul'a gelmeden önce başlayan bu tasarı ve çalışmalar Samsun'a hareket edişine dek bir takım aşamalardan geçerek olgunlaştı. Kısaca M.Kemal durum karşısında birçok yol düşündü, izledi. Bunları sırasıyla görelim:

1- Hükümet'te Etkin Görev Alma İsteği:

M.Kemal Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu hükümet'te (14 Ekim-11 Kasım 1918) Savaş (Harbiye) Bakanlığı ve bütün orduların başkomutanlığını istemişti. Ne var ki Hükümet kurulmuş, ama M.Kemal'e bu görev verilmemişti (1).

Bırakışma sonrası A.İzzet Paşa M.Kemal'i İstanbul'a çağırılmış (2), M.Kemal'i geldiğinde A.İzzet Paşa görevinden ayrılmıştı. Selek'in nitelemesiyle "renksiz, bunamaya yüz tutmuş bir yaşlı" olan (3) Tevfik Paşa'ya hükümet kurduruluyordu.

M.Kemal bu durumu kabullenmedi. A.İzzet Paşa'yı uyardı. Onun yönetiminde yeni bir hükümet tasarlandı. Dahası bakanlar listesi bile düzenlendi (4). Mebuslar'la görüşüldü. Tevfik Paşa'ya güvenoyu verilmemesi istendiyse de, Tevfik Paşa Mecliste güvenoyu alınca M.Kemal'in bu tasarısı gerçekleşmedi (5).

7 Kasım 1918'de Savaş Bakanlığı emrine verilmesine karşın, Adana'yı bırakarak 13 Kasım'da İstanbul'a gelip kurtuluş yolları arayan M.Kemal; böylece askerlikten siyasa geçmiş ve ilk siyasi çalışması da Tevfik Paşa olayıyla başlamış oldu (6).

M.Kemal, Prof.D.A. Rustow'un da vurguladığı gibi, bırakışma sonrası İstanbul'a siyasal duruma egemen olmak için gelmişti. İsmet Paşa'ya göreyse, M.Kemal'in bu dönem İstanbul'da kurduğu ilişkiler sorumlu bir devlet adamının ilişkileri türündeydi (7). Böylece M.Kemal "Türkiye'yi siyasal yoldan, siyasal önlemlerle kurtarmaya" çalışıyordu (8).

Tevfik Paşa'nın güvenoyu alması önlenemeyince, padişahla ilişki kurmak ve onu tasarlanan doğrultuya çekmek yolları denendi. Ne var ki padişah, anında M.Kemal'le görüşmeyi kabul etmedi. Cuma sel%omluğu sonrasına bıraktı. Görüşmede M.Kemal'in düşüncesini açmasına olanak tanımadı (9). Kendi kuşkularını gidermek için M.Kemal ve grubundan bağlılık istedi (10). Bu tür çalışmalar sonuçsuz kalınca M.Kemal Pera Palas'taki odasından Şişli'deki evine taşındı. Bu ev M.Kemal ve arkadaşlarının çalışmalarına, ulusal savaşım için hazırlıkların merkez oldu. Ulusal kurtuluş tasarısı bu evde yapıldı (11). Başka bir deyişle Türk Bağımsızlık Savaşı ve Devriminin ilk temelleri bu evde atıldı.

M.Kemal burada güvenebileceği ve iş yapabileceği kimseleri topladı. İlk ilişkiler Fethi Bey'le kuruldu. Fethi Bey M.Kemal'in çocukluk arkadaşıydı. Güvenilir kişiliği vardı. Mebustu. "Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisi"nin ve Meclis'teki bir grubun başında bulunuyordu. "Minber" gazetesini çıkarıyordu. Bu gazeteye M.Kemal de ortak oldu (12). İmzasız yazılar yazarak kamuoyu oluşturuyordu (13). Ne var ki siyasal ortam nedeniyle M.Kemal'in sözlerindeki açıklık bu yazılarında pek görülüyordu.

Ülkenin çeşitli yerlerinde görevli olan geleceğin bağımsızlıkçı öncü kadrosu, teker teker İstanbul'a geliyor ve birleşiyorlardı. Şişli'deki ev bu kadroya merkezlik ediyordu. Ali Fuat, K%ozım Karabekir, Rauf, İsmet, Canpolat, T.Rüştü, Dr. Rasim Ferit (Talay) ve daha birçoğu bu kadro içerisinde yer almıştı (14). Ne var ki yönetimin kötü bakışları üzerlerindediydi. Bir takımı tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi. Öteki kadro üyeleri ise tutuklanmamak çabası içerisindeydiler. Çünkü tutuklanmaları durumunda Türk Bağımsızlık Savaşı ve Devrimi'nin yazgısı değişebilirdi. Bu nedenlerle çeşitli çevrelerle ilişkiler kuruldu.

Propaganda ve yayın çalışmaları yapılarak ulusal direniş ve toparlanma sağlanmaya çalışılıyordu. Tevfik Paşa Hükümeti'ni yıkmak da bunların arasındaydı. M. Kemal gazeteci A. Emin (Yalman) Bey'le görüşerek "Vakit"e demeçler verdi (15). "Minber" bu amaçla yayına konmuştu. Anlaşık devletlere karşı savaşımın yolu çizilmeye çalışılıyordu. M. Kemal, 1914'te yazdığı "Zabit ve Kumandanla Hasbihal" yapıtını yayınlıyarak, Türk asker ve subayının savaşlarda gösterdiği "güçlülük", "moral", "saldırı kararı" ve "insiyatif" hakkında canlı örnekler sergiliyor; dolayısıyla I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan subay ve komutanların morallerini yüksek tutmaya çalışıyordu (16).

Bu çalışmaların yanı sıra M. Kemal demokratik ve yasal yollarla başa gelmek için ayrıca şu almasıklardan (alternatif) da bulundu. Tabanı geniş tutabilmek, varolan güçlerden yararlanabilmek için henüz örgütlü durumunu koruyan İttihat ve Terakki ile dolaylı olarak bağ kurma yolu denendi. Böylece Fethi Bey, Cavit Bey'le ilişki içerisine girdi ve Cavit Bey "Minber"e kazandırıldı. Zaten bu dönem, genelinde partilerüstü birleşme yönünde bir akım vardı (17).

İnatçı bir İttihat Terakkili olan Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey'le de birleşme düşünülürdü. A. Rıza aynı zamanda padişahla da sıkı ilişki içerisindeydi. A. Rıza kendini Tefrik Paşa'nın yerine başbakanlığa aday olarak görüyordu. İşte tam bu sıralarda M. Kemal, A. Rıza'dan yararlanmak istedi. Kuracağı kabineye Savaş Bakanı olarak girmeyi tasarlıyor, Savaş Bakanlığı'nın varlığında bir "güç" görüyordu. Ordunun yenik olmasına karşın geriye kalanla ülkenin kurtarılabilceğini umuyordu. M. Kemal'in bu yaklaşımı A. Rıza'nın işbirliğine girmemesiyle sonuçsuz kaldı (18).

M. Kemal Padişah Vahdeddin, hükümet çevreleri, Hürriyet ve İtilaf partilerle de sıkı ilişki içerisine girerek, yasal yollarla hükümete gelme yollarını aradı. Dört kez Vahdeddin'le görüşebildi (19). Yanına çekmeye çalıştı. Henüz hiyanete sapsamamış, Hürriyet ve İtilafçılar ve bir takım bakanlarla da ilişki kurmaya çalışıyordu. Bunlar arasından en seçkinleri Deniz Bakanı Avni Paşa ile İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'di. M. Ali Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşaların hısıımıydı. M. Kemal Cebesoy ailesi yoluyla bu bakanla ilişki kurabilmişti. Mehmet Ali Bey, M. Kemal'i A. Fuat Paşa'dan sorup öğrenmiş ve görüşmelerinden de M. Kemal bu bakanı kendisine inandırabilmişti (20).

M. Kemal, Anlaşık (İtilaf) Devletleriyle de ilişki kurmayı -amacı için bir dönem- bir yöntem olarak seçmişti. Özellikle İngiltere ve İtalya'yla ilişki yollarını aradı ve kurdu. Fiilen işgal edilmiş bir kentte, işgal güçleriyle uzlaşmadan hükümet olmak ve yürütmek doğallıkla olanaksızdı. İktidar adayı olarak M. Kemal bu durumu göz önüne alarak, uzlaşma yollarını aradı. Anlaşık güçleriyle ilişkiyi bu güçlerle yakınlık kurmuş eski Hürriyet ve İtilafçılarla sağlıyordu. "İlişki kurduklarım arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal güçleriyle birlikte çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her biri ile büsbütün başka türlü görüşüyordum" (21) diyor. Demek ki bu dönem M. Kemal yabancı güçlerle ilişkilerini "diplomata" yürütüyordu. İngilizler'e dokunmaktan özenle çekinen M. Kemal, özellikle İtalyanlarla ilişki kurmuştu. Kont Sforza'nın korumasında olunursa İngilizler'in kendilerini tutuklamaktan çekineceklerini düşünüyordu. M. Kemal İngiliz gazetecisi M. Ward Price'den İngiliz yetkilileriyle ilişkisinin sağlanmasını istedi. Ünlü casus Rahip Frew'le de dostluk kurdu (22). Böylece M. Kemal dönüşü olmayan yolda, kesin kararını vermeden önce tüm olasılık ve olanaklar üzerinde durmuş ve denemişti (23).

M. Kemal İstanbul'da bu tasarılarını gerçekleştirmeye çalışırken hükümetçe kendisine birtakım görevler de verilmişti. Ne var ki tasarılarını henüz yeterince deneme olanağı bulamadığı için bu önerileri kabul etmemiş, II. Ordu Müfettişi olarak Konya'ya gönderilme isteğini, rahatsızlığını öne sürerek reddetmişti (24). Şubat 1919'da General Allenby, Ali İhsan Paşa'nın yerine M. Kemal'in 6. Ordu Komutanlığı'na atanmasını istemiş, M. Kemal bu isteği kabul etmemişti. Bunun üzerine otomobili, yaveri ve komutanlık ödeneği elinden alındı ve izlenmeye de başlandı (25). Bunlar hep İstanbul'da yasal ve demokratik yollarla yönetime gelmek ve çözümünü İstanbul'da aramak için yapıyordu. M. Kemal bir arayış içerisindeydi. Her türlü yolu deniyordu.

M. Kemal'in Başbakan yahut Savaş Bakanı olarak ülkeyi uçurumdan kurtarması birtakım İttihat Terakkici çevrelerce de zaman zaman düşünülmüştü. İttihat Terakki komitecilerinden Yakup Cemil, yönetimindeki İttihat Terakki kliğini devirmeyi tasarladığında, Savaş Bakanı ve Başkomutan Vekili olarak M. Kemal'i düşünmüştü (26). 1917'lerde Enver Paşa'nın Alman uyduculuğuna karşı bir Kemal-Cemal işbirliği söz konusu edilirse de Cemal Paşa'nın çekimsizliğiyle bir sonuca ulaşamadı (27). Dolayısıyla M. Kemal İttihat ve Terakki içerisinde Enver kliğine karşı sürekli olarak bir alması, seçenek olarak görülüyordu.

M. Kemal, Sarayca da Enver kliğine karşı benimsenmek ve bende edilmek istendi. Vahdeddin'in yaverliğine getirilmesi, velihtin Almanya gezisinde görevlendirilmesi, kızı Sabiha Sultan'la evlendirilmek istenmesindeki amaç buydu. Fakat M. Kemal bende olmaktan korktuğu için, kaçındı ve evliliği tepti (28).

Görüldüğü gibi M. Kemal ilk kez demokratik ve yasal yolları arar. Ulusal birliği ve bağımsızlığı amaçlayan bir hükümette etkin görev alarak Osmanlı Devleti'nin yazgısını değiştirmeye çalışır. Ne var ki işler düşündüğü gibi gelişmez. Bu tür bir olanak yaratamaz. Gerçi hükümette yer alıp Savaş Bakanlığı'na gelse bile, o koşullarda böylesi bir yıkıma gidişi durdurabileceğini, varılan sonuca varabileceğini sanmıyorum (29).

Ama M. Kemal bu yolu denemeye kalkışmıştı. Demokratik ve yasal yolun kapalı olduğunu görünce başka yollar denedi.

2- İstanbul'un Darbe Hazırlıkları:

Yasal ve demokratik yollar kapanınca, M. Kemal ve kadrosu "ihtilal" yolunun denenmesini düşündüler (30).

Bu aralar "Ay-Yıldız" adlı bir gizli örgüt kurulmuş, M. Kemal'inse bu örgütün başında olduğu ileri sürülmekteydi. Bu örgüt Hakları Savunma dernekleriyle de bağ kurmuştu. Trakya Paşaeli Hakları Savunma Derneği Şubat 1919'larda M. Kemal'le ilişki kurmuş, dahası başlarına geçmelerini istemişlerdi. M. Kemal'se parça parça değil, "bütün ülke yazgısını yönetecek, ele alacak bir kuruluş oluşturup, birlikte çalışmayı" öneriyordu (31).

Bırakışma sonrası İstanbul'a dönen M. Kemal, Ali Fuat'la görüştüğünde; halka silah dağıtılmasını ve halkın silahlı direnmeye hazırlanmasını istemişti (32).

Gizli çalışmaların yanı sıra liberal eğilimli, kesin programları olmayan birtakım siyasal kümeler, İstanbul yakasında bir evde bir çeşit "Ulusal Kurultay" kurmak amacıyla toplanmışlardı (33). Tek çözüm olarak ulusal direnme amaçlanıyor; hükümete sızma, yetkililerle ilişki kurma yolları deneniyordu (34). Çözüm getirmediği görülünce de "ihtilal" ve "hükümet darbesi" yolları denenmesi düşünüldü. Fethi Bey ve daha birkaç arkadaşıyla birlikte "ihtilalci bir komite" kuruldu. Bu komite padişahı tahtından indirmeyi, hükümeti devirmeyi, yeni bir hükümet kurmayı amaçladı. Ne var ki, M. Kemal'in Şişli'deki evinde verilen bu karardan da bir sonuç alınmadı. Çünkü yabancı işgali altında bulunan İstanbul'da böylesi bir deneme yarar getirmeyecekti. Yeni bir hükümet de kurulsa düşman süngüleri altında hiçbir iş yapamayacaktı (35). Bu görüşmeler içerisinde Kara Kemal ve arkadaşları Tefik Paşa'yı kaçırmayı önerdilerse de aynı gerekçelerle M. Kemal ve İsmail Canpolat karşı çıkmışlardı (36).

3- Sessizce Anadolu'ya Geçme ve Gerekli Hazırlığı Yaptıktan Sonra Ortaya Çıkma Tasarısı:

Hükümetin yıkılmayacağı ve hükümetlerden yararlanılamayacağına anlaşılması, devrimci kadroyu çözümü Anadolu'da arama seçeneğine götürdü (37). M. Kemal çözüm yolunu şöyle çiziyordu: "Uygun bir zaman ve ortamda İstanbul'dan kaybolmak, basit bir düzenlemeyle Anadolu içine girmek, bir süre adsız çalıştıktan sonra, bütün Türk ulusuna felaketi duyurmak..." (38). Şu anlaşıldı ki; "Ulusal direnişi İstanbul'dan değil, Anadolu'dan yönetmek" gerekiyordu. Çalışmalar bu doğrultuda yapıldı (39).

Gerçi M. Kemal müfettiş olarak gittiğinde elli gün (19 Mayıs-8 Temmuz 1919 arası) kadar resmi kalmıştı. Resmi görevi bıraktıktan sonra da sözünü geçirebilmişti. Belki devrimini yapardı ama, büyük güçlüklerle ve gecikmelerle, olurdu.

M. Kemal Anadolu'da direnme merkezi kurmak için gitmeyi tasarladığında A. Fuat Paşa'yla şu ilkeleri saptamışlardı: 1) Terhis işlemi durdurulacak. 2) Cephane ve silah düşmana verilmeyecek. 3) Genç ve dinamik komutanlar işbaşına getirilecek. 4) Ulusal direnmeye yandaş yöneticiler görev başına getirilecek. 5) Particiliğin yarattığı ayrımcılık engellenecek ve kamunun morali yükseltilecek (40).

M. Kemal bu aşamada (Ocak 1919'dan sonra) öncü kadrosuyla görüşmelere girdi. Kadro Anadolu'da görev alıp gitme yollarını arayacaktı. Rauf Bey denizci olduğu için görevinden ayrılıp, sivil olarak Anadolu'ya geçiyordu. Ege bölgesine gidip, yerli halkı ulusal direnişe çekmeye çalışacaktı. A. Fuat karargahını Ankara'ya aktaracak, "halka güven verecek ve ilişki kuracak"tı (41). 15. Kolordu Komutanlığı'na atanan K. Karabekir, M. Kemal'le görüşüp Anadolu'da "ulusal örgütler" in doğduğunu, bu yurtseverlerden yararlanılabileceğini" ileri sürdü (42). M. Kemal'i "Erzurum'a gitmesini", "halkı örgütlemesini", "yakında kendilerine katılacağını" söylemişti (43). Savaş Bakanlığında müsteşar olan İsmet Bey de çağrılarak Paris Barış Görüşmelerine Türk delegesi olarak katılması istendi. Ortaya bir harita serilerek İsmet Bey'den Anadolu'ya geçişte en yakın yolla, direnişe geçilebilecek en uygun bölgenin neresi olduğu hakkında bilgi alındı (44).

Sonraki gelişmeler Anadolu'ya bu biçimde geçişe gerek bırakmadı. M. Kemal'e görev verilerek gönderildi. Şimdi asıl konumuz olan bu aşamayı ayrıntılarıyla inceleyelim.

II- M. KEMAL'İN ANADOLU'YA GİDİŞ ÇALIŞMALARI VE ANADOLU'DAKİ GELİŞMELER:

Bir taktik adamı olan M. Kemal zamanın ve koşulların olgunlaşmasını beklemiş, bu ara gerekli hazırlıklarını yapmış, gerekli çevrelerle görüşmüş arkadaşlarını Anadolu'ya geçirmişti. Öteden beri Anadolu'da gelişen olaylar bir yetkilinin Anadolu'ya görevlendirilmesini gerektirmiş, İngilizlerin önerisiyle Osmanlı Hükümeti yetkin bir generalini görevlendirirken, M. Kemal bu göreve uygun bulunmuştur. Şimdi bu olayı ayrıntılarıyla inceleyelim.

1- M. Kemal İngilizler'i Lehine Çeviriyor:

Bir plan çerçevesinde hareket eden M. Kemal, Anadolu'ya geçmek ve tasarılarını gerçekleştirmek için İngilizler'le iyi geçinmenin yollarını aradı. İngilizler'e yakın görünmeye çalıştı. Ünlü casus Rahip Frew'le dostluk kurdu (45). İngiliz yetkilileriyle bu yolla ilişki kurmaya çalıştı. Pera Palas'ta Dail Mail muhabiri Ward Price'Den kendisini İngiliz yetkilileriyle görüştürmesini istedi. Muhabir bunu istihbarat subayı Albay Heywood'a iletirse de bir sonuç alınamadı. M. Kemal belli amaçlarla, gazetelere İngilizler'i öven demeçler veriyordu. 17 Kasım 1918 tarihli "Minber" gazetesinde şu demeci yer aldı: "İngilizler'in ulusumuzun özgürlüğüne ve devletimizin bağımsızlığına duyarlılık gösterecekleri saygı ve insanlık karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı ulusunun İngilizler'den daha çok iyiliğini isteyen bir dost olamayacağı inancıyla uygulanması pek doğaldır." 18 Kasım'da da "Vakit" gazetesine karşı olan iyi niyetinden kuşku duymak istemem" diyordu (46). Doğallıkla bunlar amaçlı verilen demeçlerdi. M. Kemal'in tasarısının çok ince düşünülmüş birer parçalarıydı. Bu taktiklerinin zararını değil, yararını gördü. Anadolu'ya gönderilmesine karşı çıkmadıkları gibi ufak bir kuşkudan sonra, Anadolu'ya geçmesi için vize de vermişlerdi (47). Dahası bu görevi almada İngiliz isteği de rol oynamıştı. İstanbul yöneticileri Anadolu'daki düzensizliğe çözüm yolu aradıklarından İngilizlerle birlikte M. Kemal'in görevlendirilmesi konusunda anlaşmışlardı (48).

2- M. Kemal Sarayı Lehine Çeviriyor:

İngilizler'le ilişkilerini dikkatli sürdüren M. Kemal, Saray ve çevresiyle de ilişkilerinde dikkatliydi. Göze girmeye çalışıyordu. İstanbul yönetiminin karşı olduğu şeylere kendisinin de karşı olduğunu gösteriyor ve siyasal taktikler sergiliyordu. Padişah Vahdeddin'in veliahtlığı döneminde yaverliğini yapmış, kendisiyle Almanya gezisine çıkmıştı (15.12.1917-4.1.1918 arası). Gelibolu başarıları padişahça biliniyor ve beğeniliyordu. Padişahın gözünde M. Kemal, doğru, dürüst, vatansever ve güçlü bir kurmaydı. Ona çok güveniyordu (49). Almanlar'a karşıydı. M. Kemal'in I. Dünya Savaşı'ndaki Alman kurmaylarının yönetimi hakkındaki eleştirel raporları, dahası Valkenheim'in yardımcılığından ayrılışı, Sarayca bilinen gerçeklerdi (50). M. Kemal'e padişah ve çevresi gibi Alman, Enver Paşa ve İttihat Terakki karşıtı idi, böyle de biliniyordu (51). İstanbul'a geldikten sonra da padişahla ilişki içerisindeydi. 15 Kasım, 22 Kasım, 20 Aralık 1918 ve 15 Mayıs 1919 günleri padişahın katına çıkmış, gelişmeler karşısında padişahı yönlendirmeye çalışmıştı. Buna karşın padişah da M. Kemal'den yararlanma yollarını arıyor, onun güçlü kişiliğinde orduyu yanına çekmeye çalışıyordu (52).

M. Kemal'in bu özellikleri İngilizler'ce de çok iyi bilinmekteydi. Dahası I. Dünya Savaşı sonrası dağılan İttihat Terakki'nin yerine kurulan "Teceddüt Fırkası"na M. Kemal'in de adı karışmış, M. Kemal şiddetle bu haberleri yalanlayarak, "...askeri nitelik ve makamıyla ilişkisini koruduğunu", "gerçek olmayan bu haberin yalanlanmasını" (53) istemişti. İttihatçılarla öteden beri hiçbir ilgisi olmadığını üzerinde durarak vurguluyordu. Amacı bu aşamada İngiltere'ye ve İstanbul yönetimine ters düşmemektir. Onların doğrultusunda olduğu kanısını yaymaya çalışıyordu.

3- Anadolu'daki Gelişmeler:

M. Kemal'in tasarıları doğrultusunda çizdiği taktikler olayın bir yönünü hazırlıyordu. Bir de öte yönü var ki, o da Anadolu'nun durumu. Bu iki yön M. Kemal'in Anadolu'ya geçme olanağı ve ortamını hazırlamıştı. Birinci yönü M. Kemal hazırlarken Anadolu'daki olaylar da kendiliğinden hazırlanıyor, M. Kemal bu gelişmeleri izleyip kendisine gerekçe oluşturuyordu.

a) Pontusçu Eylemler:

Bırakışma Türkiye'sinin en çalkantılı bölgesi Samsun'du. Etnik yapı, savaş döneminde yaşanan olaylar, Rum ve Ermeni göçürümü ve Pontusçu eylemler bölgede huzursuzluklara kaynak oluyorlardı. Dağa çıkmış ellinin üzerinde çete vardı. Bunların çoğu Rum'du (54). Özellikle Bafra'da oniki Rum köyünün 1500 genci bu amaçla silahlanmış ve eşkiyalığa başlamışlardı. Çeteye katılanların sayısı 25000'e ulaşmıştı. Karadeniz Bölgesinde 1921'e dek 1641 Türk öldürülmüş, 923 kişi de yaralanmıştı. Yine bu yıllarda iki milyonluk hayvan çalındığı gibi, iki milyon dolayında da para ve mal gasbedilmişti (55).

I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın gözlemlerine göre; Pontus örgütünün amacı "Yunanistan'ın ikiz kardeşi" olan Pontus Devletini kurmaktı. Çalışmalar Sivas ve Akdağmadeni'ne dek genişletilmişti. Askersel olarak örgütlenmiş bir "ordu" kurulmuştu. Öğretmenler ve papazlar bu ordunun etkin elemanlarıydı. Örgütün başına Trabzonlu Vasiliso Yuvanidis diye biri getirilmişti. Böylece Rum nüfus arttırılmaya çalışılıyordu. Bu işler Samsun Metropolit Yardımcısı Eftimos Zilos'un yönetimindeydi. Büyük devletlerin desteği sağlanmaya çalışılıyor. Vezirköprü ile Samsun arasındaki dağlarda korunaklar oluşturuluyordu. Genel Savaşın bitiminde Yunan gemileri İstanbul'dan Karadeniz'e açılınca -destek olarak-, zamanın geldiğini sanıp Türk köylerine saldırdılar. Böylece Anlaşık devletlerin kasıtlı olarak "Rum köylerine saldırılıyor" dedikleri olay Rum çetelerince Türk köylerine oluyordu (56). Fakat aciz durumda olan dönemin Osmanlı yönetimi olayın bu gerçek yüzünü açıklayamıyor ve direnemiyordu.

Bölgede bulunan yabancı sermaye kuruluşları dahi Pontusçu Rumların ard düşüncelerine katılıyor, Rum çetelerinin kötülüklerini Türkler yapmış gibi yayıyorlardı. Amerikan Tabacco Company (Tütün Ortaklığı)nin 11.1.1919'da Samsun yöresinde Türk köylerinin silahlandırıldığını duyurarak bu karalama yarışına katılımı en somut örneklerden biridir (57).

Emperyalizmin gücünü alan Pontusçu Rumlar bayağı kararlıydılar. Ayrı bir devlet olmayı kafalarına koymuşlardı. Karadeniz Bölgesinde toplanan kimi Rum ileri gelenleri 23.2.1919'da Rum Karadeniz Cumhuriyeti'ni kurmayı kararlaştırdılar. Binyatoğlu, Kolossi, Theodis imzalarıyla bu istek İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirildi (58). Çalışmalar gittikçe hızlandı. Osmanlı devletinin çöküşü bu yıkıcı - ayrılıkçı kesimlere ayrılma gücü veriyordu. 23 Temmuzda Trabzon Rum Metropoli Hrisantos, destek sağlayabilmek için Avrupa gezisine çıktı. Trabzon'a İngiliz askerleri gönderilmesini, İngilizler'in yönetiminde yerli jandarma birlikleri kurulmasını istiyordu. Paris Barış Görüşmelerine Pontus Devleti için birer muhtıra sundu. 18 Ekimde Batum'da Pontus Cumhuriyeti ilan edildi. Avrupa'da yüz bulamayınca Hrisantos, uzlaşma önerdi. Ötede bir takım Pontus öncüleri barış görüşmelerine başvurup, Türk çetelerinin kıyımından söz ediyor, Avrupa'yı kendilerine acındırmaya çalışıyorlardı. Bir yandan da Sovyetlerle ilişki içerisine giriyor, yardımlarını sağlamaya çalışıyorlardı. Tarih boyunca Osmanlılarca bakımsızlaştırıldıklarını, ileri sürüyor, Kafkasya'dan Sinop'a dek uzanan bölgede resmi dili Türkçe ve Rumca olan bağımsız bir Pontus Devleti tasarlıyorlardı (59). Bu tasarıları onları bölgenin sürekli huzursuzluk kaynağı yapmıştı (60).

Avrupa desteğini sağlama peşinde olan Pontusçular, Avrupa'da kurultaylar düzenliyorlardı. Amaç dünya kamuoyunu yanlarına çekmekti. Marsilya toplantısında 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rum'un korunması Anlaşık devletlerden istendi. Sonunda, bölgede "Türk kıyımının sonunun geldiği" savunuluyor, muhtıralar veriliyordu. Helenizm dostu ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee dahi bu ileri sürülen istatistik ve sınırları hayal ürünü" olarak görüyordu. Bu aşırı istekler bölgede huzursuzluklara kaynaklık ettiğinden M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilişine önemli ölçüde neden olmuştu (61).

Samsun, stratejik ve ekonomik açıdan da önem taşıyordu. Orta Karadeniz'den Orta Anadolu'ya açılış kapısı Samsun limanıydı. Kuzeyde Anadolu'ya sarkmayı düşünenler, bu kuzey kapısını ellerinde bulundurmamak zorundaydılar. Ayrıca Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi durumunda Samsun yolunu seçmesi olasılığı da İngilizler'i kuşkulandırıyordu (62).

b) Doğu Anadolu'da Şöra Devletlerinin Kurulması:

Anadolu'da İngilizler'in dışında bir takım gelişmeler oluyordu. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de bir takım "Şöra - Sovyet" hükümetleri kuruluyordu. Türk ulusal savaşımının ilk örnekleri olan bu kuruluşlar, kendi olanaklarıyla örgütleşip, anavatanla birleşmeyi amaçlıyorlardı. Silahlı birlikler oluşturmuş, birçok kent ve kasaba "ulusal şöralar" kurmuşlardı.

5.11.1918 günü Kars'ta geçici olarak "Kars İslam Şörası" adıyla bir türk yönetimi kuruldu.

3.1.1919'da Ardahan'da birçok İttihatçı Tümen Komutanı Yarbay Halit (Deli Halit Paşa) başkanlığında toplandı. 7 Ocakta "Ardahan Kongresi" yapıldı. Bu kongreye Ardahan, Ahıska, Ahıkelek, Kağızman, Oltu, Akbaba'dan delegeler katıldılar. Bütün ulusal şöraların merkezinin Kars olması kararlaştırıldı. 18 Ocakta "Üç Liva"nın her yerinden 131 delegenin katılımıyla "Kars Kongresi" toplandı. Sonunda "Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti" kuruldu. Bu hükümet ay yıldızlı bayrağı ve resmi dil olarak da Türkçeyi aldı. Türkiye'yle birleşmek amacındaydılar. Hükümet başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim Bey, Meclis başkanlığına da Doktor Fuat Sabit Bey getirilmişti. Ne var ki bu kuruluş uzun ömürlü olmadı. İngilizler'in 12 Nisan'da saldırısı sonucu yöneticiler tutuklanıp Malta'ya sürüldüler. Kent Ermeniler'e verildi. Ardahan ve Posof'a Gürcüler el koydular. Daha sonraları K. Karabekir Paşa buraları Ankara Hükümeti adına alacaktır.

Kars'ın dağılmasından sonra ulusal birleşmeyi Oltulular sağladı. İngilizlerin çekilmesi üzerine Rum ve Ermeniler kovularak 25.5.1919'da "Oltu İslam Şörası" kuruldu. Bölgelerini bağımsızca yönetmeyi ve silahlı savunma vermeyi amaçlıyorlardı. Yönetim Tahirbeyzade Yusuf Ziya, Yöresin, Salim, Bosnalızade Mümtaz Cahit, Ahmetbeyzade Nazım, Edobeyzade Tahir, Karacibeyzade Bahri, Seherfendizade Ahmet, Hafızhalilefendizade İsmail, Lispek Müdürü Terpinekli Mollaahmetoğlu Molla Veysel, Tavusker Müdürü Maksut, Gümrük memuru Bedrettin, öğretmen Hüsameddin, Örtülü'den Hafızefendizade Hüseyin Sırrı, Sihsor'dan Mustafaoğlu Mehmet Ağa gibi yurtseverlerin elindeydi. "Oltu İslam Terakki Komitesi" bir tüzük ve anayasa kabul ederek 21.2.1920'de "Oltu İslam Terakki Partisi" adını alarak, derneklikten çıkıp partileşti. Oltu yönetimi ötekilerine göre uzun ömürlü oldu. Nahcıvan'da bir şöra yönetimi kurulduğu gibi, Göle'de de "Kafkas Çiftçi Şörası" kuruldu. Ermeni ve Rumlar'a karşı silahlı savunma veriliyordu. Şöralar yoluyla dirençli tutulan Doğu'nun bu kent ve kasabalıları B.M.M.'ne başvuruyor, "ulusal varlığımızın ve ulusal çıkarlarımızın bütün olasılıklara karşı korunmasını bir ulusal amaç olarak kabullenen Yüksek Meclis'te; bizim haklarımızın da Türk ulusal topluluğu içinde sağlanmasını ve bağlılığımızın korunmasını" istiyorlardı. Batumlular da "Gürcü Hükümeti yönetimine girmektense namusumuzla, kanımızla, silahımızla ölmeyi yeğ tutarız" diyorlardı (63).

Bu gelişmeler İngilizler'i oldukça kuşkulandırıyor, bölge halkının Sovyetler'le işbirliği içerisinde, Sovyet sistemi doğrultusunda Ankara Hükümetiyle birlikte kendilerine karşı savaşım vereceklerini umuyorlardı. Tedirginlikleri buradan ileri geliyor, M. Kemal'i de bu gelişmeleri önlemesi için göndereceklerdir.

İngiliz belgeleri incelendiğinde, tedirginlikleri açıkça görülmektedir. Calthorpe'nin Osmanlı Dışişleri Bakanına yazdığı 21.4.1919 tarihli mektubunda İngiliz tedirginliği şöyle dile getirilmektedir:

"Birçok kaynaktan öğrenildiğine göre; Erzincan, Erzurum, Bayburt ve Sivas'ta baştan başa kurulan şöralarca özellikle Türk ordusundan görünürde serbest fakat askeri denetim altında devşirme asker toplanmıştır. (...) Söz konusu şöraların asker toplamalarının yasaklanması..." Osmanlı Dışişleri Bakanı'nın 25 Mayıs'ta verdiği yanıtındaysa Kars'ta kurulan İslam şöralarıyla ilgilerinin olmadığı, İngilizlerce dağıtıldığını, bölgedeki bu tür huzursuzluğu gidermek için M. Kemal Paşa'nın genel müfettiş olarak atandığını, bildirmekte (64).

c) Enver Paşa ve Bolşevizm Korkusu:

I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Sovyetler'e kaçan Enver Paşa burada rahat durmuyor, bu kez de Bolşevik renkte savaşım veriyordu. Kimi kez Bolşevik gözüküyor ve Sovyet

yöneticilerinin gözüne girmeye çalışıyor, kimi kez de Turancı olarak Kafkaslar'daki Türkler'le dayanışıp, yeniden Anadolu'ya dönmeye çalışıyordu.

Enver Paşa'nın bu yollu çalışması İngiltere'yi ve İstanbul yönetimini korkutuyordu. Çünkü Enver Paşa sürekli Kafkaslarda dolaşıyor, Anadolu'yla bağ kuruyor, Karadeniz kıyılarına özellikle Trabzon'a kendi özel adamlarını gönderiyor, Kafkaslar'daki Şura Hükümetlerinin kurulmasında rol oynuyor, onların arasında dolaşıyor, Anadolu'daki eski İttihat Terakki'lilerle ilişkiler kuruyordu. Bu gelişmeler Enver Paşa'nın Anadolu'da İttihat Terakki'yi yeniden dirilteceği, örgütleyeceği, Sovyet desteğiyle Anadolu'ya döneceği ve Sovyet sistemini Türkiye'ye uygulayacağı, İngilizler'i ülkeden kovacağı olasılığını oldukça güçlendirmişti. Dolayısıyla kuşkulanan ve korkuya kapılan İngiltere, İstanbul Hükümetine baskı yaparak Enver korkusunu giderme yolunda önlemler almaya çalıştı (65).

Enver Paşa'nın Karadeniz Bölgesine adam gönderdiği söylentilerinin yanı sıra, Sovyetler Birliği'ndeki Türk devrimcilerinin de bu bölgede çalışma sürdürdükleri yolundaki söylentiler İngiliz'ce alındığında korkunç bir tablo çıkıyordu ortaya. İngilizler'in kuşkuları böylece daha da artıyordu. Bu gelişmeler durumu önleyici bir yetkilinin bölgeye gönderilmesini gerektirmekteydi.

d) Ulusal Örgütlerin Savaşına Başlamaları:

Bırakışma sonrası Türkiye'sinde umutsuzluğun verdiği bunalımla yer yer kaynaşmalar oldu. Trakya, İzmir ve Ege topraklarının Ermeniler'e verileceği gündeme gelince bölgeler halkı tepki göstermeye başladılar. Bu durum ülke genelinde ulusal tepkiyi ve sonucunda da ulusal birliği doğurdu. Trakya halkı toprağını Yunan'a kaptırmamak için 2 Kasım 1918'de "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Osmaniye" derneğini kurdu. aynı amaçla İzmir, 1 Aralık 1918'de "İzmir Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti" doğdu.

Bölge topraklarının Ermeniler'e verileceği ve Ermeni egemenliğine girileceği, bölge halkını bu tür birleşmeye yöneltmişti. Aynı ögeler Adana yöresinde de "Kilikyalılar Cemiyeti"ni yaratmıştı. Pontus Rumları'nın istek ve eylemleriyse 12.2.1919'da "Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti"nin doğmasına kaynaklık etmişti (66). Ellinin üzerinde ulusçu dernek ve örgüt birleşerek 29 Kasım 1918'de Millî Kongre'yi oluşturmuşlardı (67).

Durum ulusal birliği de gerektirmiş ki, Ermeniler karşı Kürt ve Türk halkı birleşmişti. Doğu aşiretleri direk olarak savaşımın içine girmişlerdi (68).

Üniversite ve gençlik de direniş olayının içerisine girmişti (69). İstanbul ve büyük kentler'de mitingler düzenleniyordu. Binlerce, yübinlerce insan bu mitinglere katılıyor, bağımsızlığı savunuyorlardı (70). Ülkedeki bu genel tepki gittikçe yoğunlaşıyor ve Temmuz 1919'dan itibaren bölge ve genel kongreler yapıyordu. Erzurum, Sivas, Balıkesir (I. ve II.) Nazilli, Alaşehir, Manisa, Denizli, Pozantı, Uşak, Lüleburgaz ve Edirne kongreleri bu türdendi (71).

Türkiye genelinde ve özellikle Anadolu'daki bu direniş için derlenme, bunlardaki ulusçu öz, İngiltere'yi ve onun uydusu İstanbul yönetiminin uykularını haklı olarak kaçıyordu. İngiltere bu örgütlerde özellikle İttihatçı ve Bolşevik kokusu alıyordu. Yayılmacılığı için bu gelişmelerin bastırılmasını uygun buluyordu.

e) İngiltere'nin Samsun'da Ulusal Gelişmeleri Bastırma Çalışmaları:

Ulusal gelişmeleri bastırma amacıyla İngiltere 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart'ta da 150 kişilik bir asker" güç Samsun'a, bir müfreze de Merzifon'a gönderdi. Samsun'a asker çıkarılması bölgede tepkileri arttırdı (72). Bunun üzerine Samsun'daki makineli tüfek bölüğünden teğmen Hamdi komutasındaki askerlerle birlikte 17-18 Mart gecesi dağa çıkarak Türk çeteleriyle birleşti (75). Olay İngiliz korkusunu doruğa çıkardı. İstanbul Hükümetinden ivedilikle önlem alınması istendi. Böylece Samsun güncellik kazandı. Türk yöneticilerinin dikkati de Samsun'a çevrilmiş oluyordu. Kısaca koşullar oluşmuştu. Anadolu'daki gelişmeler M.Kemal'in tasarılarına yardımcı olmuş, M.Kemal'in cephesinden gelişen olaylarla Anadolu'da gelişen olaylar denkleşmişti. Bu kez Samsun bölgesine güçlü ve yetkin bir kurmay aranıyordu. Ordu komutanlıkları kaldırıldığından bunların yeri "Müfettişlikler"le doldurulacaktı.

Bölgeye gidecek olan müfettiş; asker" eğitim ve öğretimle uğraşacak, dağınık durumdaki sil%ooh

ve cephaneyi depolayacak, düzeni sağlayacak ve Rum halkını güvenlik altına alacaktı. İngilizler'le bu konuda anlaşıldı. İngilizler'in bölgede düzenin sağlanması doğrultusundaki istekleriyle İstanbul Hükümetinin Ordu Müfettişlikleri kurma yolundaki çalışmaları biçim ve zaman açısından birbirine denk düşmüştü (74). Yoksa M.Kemal için yaratılmış özel bir görev değildi.

4 - M.Kemal'in Durumu Değerlendirip Görev Almak İçin Çalışmaları:

Koşulların olduğu bu aşamada M.Kemal devreye giriyor. Şimdi, yalnızca, bu görevi Hükümetten koparmak gerekiyordu. Atamada Genelkurmay'ın, Savaş Bakanlığı'nın, Başbakan'ın (Sadrazam), Hükümet'in, padişah Vahdeddin'in ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığının olurları gerekiyordu. Alman, Enver ve İttihat Terakki karşıtı oluşu nedeniyle; İngiltere, padişah ve Damat Ferit Hükümetiyle aralarında bir çelişki yoktu (75). Bırakışma sonrası ilkeli davranan M.Kemal İngiltere'ye karşı bir tutum da takınmamıştı (76). Padişah ve Hükümetçe yetenekli, güçlü ve vatansever olarak tanınıyordu (77).

Bu açıdan olumlu bir durum vardı. Yapılacak şey Hükümete önerilmek ve gerekli olan bürokratik işlemleri yaptırabilmektir. Zaten daha önce bu tür görevler de önerilmişti. Fakat M.Kemal tasarladığı zamanlama oluşmadığından görevi kabul etmemişti (78). Zaten görev verilmesi gereken ve boşta olan kurmaylar arasındaydı. İşte M.Kemal bu noktada işi olacağına bırakmadı. Bizzat dolaylı ve dolaysız ilgilendi. Araya dostluklar, yakınlık ilişkileri soktu (79). Dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, M.Kemal'in arkadaşı Ali Fuat Paşa'nın yakınıydı. M.Kemal ve Ali Fuat, M.Ali Bey'i yola getirebilmek için A.Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa'yı devreye sokmuşlardı (80). İ.Fazıl Paşa, M.Kemal'i oğlu kadar seviyordu. Rauf Bey'e göre M.Kemal, M.Ali Bey'ce Sadrazam D.Ferit Paşa'ya Beyoğlu'ndaki Cercle d'Orient'de bir yemekte tanıştırmıştı. Karşılaşma resmi geçmesine karşın, Başbakanın amacı M.Kemal'i görmek ve tanımaktı (81).

Hükümet üyelerinden Deniz Bakanı Avni Paşa, M.Kemal'in dostu idi. Aynı zamanda Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın damadı oluyordu. M.Kemal bu arkadaşı yoluyla Savaş Bakan'ını da elde etmişti. Başbakan'ın M.Kemal'e güven duymasında M.Ali Bey'in rolü büyük olduğu gibi, bu görevin verilmesinde Avni ve Şakir Paşaların da etkileri büyük olmuştu (82).

Bilindiği gibi bu bakanlar Hürriyet ve İtilaf Partiliydiler. İttihatçılara, Enver ve Alman yanlılarına karşıydılar. M.Kemal, bunların bu özelliklerinden yararlanmasını çok iyi bilmişti (83). Samsun olayları üzerine Anlaşık (İtilaf) Devletlerce sıkıştırılan İstanbul Hükümeti çözüm yolu aramaya koyuldu. Rauf Bey'in anılarına göre, Başbakan, İçişleri Bakanını çağırır, soruna çözüm getirmesini ister. M.Ali Bey'de, "Bu iş burada, B%00bı%00li'de yoluna konamaz; düzenin bozulduğu bölgeye, bu sorunun üstesinden gelebilecek, deneyimli birisini geniş yetkilerle göndermek gerekir; varolan komutanlar arasında bu niteliklere sahip olarak aklıma gelen Mustafa Kemal Paşa'dır" (84) yanıtını vererek, M.Kemal'i açıkça önermiş oldu. Başbakanla (Sadrazam) tanışmaları da sağlandı.

Şakir Paşa'nın belirttiğine göre Başbakan'ın uygun görmesiyle bu görev M.Kemal'e verildi (85). M.Kemal doğan bu elverişli durumdan oldukça yararlandı. M.Kemal'in görev ve yetki yazısını Genelkurmay İkinci Başkanı Albay K%00zım (İnanç) düzenledi. M.Kemal, arkadaşı K%00zım Bey'i etkileyerek yetkilerinin geniş tutulmasını sağladı (86). Samsun'dan öte bütün il vali ve komutanlarına buyurabilme ve bildiriler yayınlayabilme yetkisini koydurabilmişti. M.Kemal'in Albay K%00zım Bey'le hazırladıkları yazı, K%00zım Bey'in Bakanla kararlaştırdıklarını aşmıştı. K%00zım Bey dahi çekindiğinden bu müsveddeye imzasını koymamıştı. Oysa bu yönergenin Hükümetin onayından geçmesi gerekiyordu. Şakir Paşa da yönergeye yalnızca mührünü basmış, imzadan çekinmişti. Yönerge 30 Nisan - 6 Mayıs arası Bakanlar Kurulunda (Meclis-i Vükel%00) geçirilerek görüşüldü. Yönergenin içeriği kabul edildi.

Mustafa Kemal, tek görevinin bu zulüm işinin gerçek olup olmadığını öğrenmek mi olduğunu sorunca Savaş Bakanı: 'evet' der. Bunun üzerine Mustafa Kemal görevinin biçimini belirlemek için Genelkurmay Başkanı'yla görüşmek iznini ister, Şakir Paşa da:'peki' der. (Bayur, I/293.) "M.Kemal olmasa, ya bu görevi kabul etmeseydi de, yine oraya ehliyetli bir komutan gönderilecekti." (Akşin, s.279.)

18 Mayıs 1919'da Hükümet toplantısında onaylandı. 18 Mayısta M.Kemal yola çıkmıştı bile (87). M.Kemal'in Samsun'a gönderilmesine karar verilmeden önce İngiliz yetkililerine danışıldığı kesin. Bilindiği gibi Başbakan D.Ferit İngilizler'e danışmadan hiçbir kararda bulunmuyordu. Ferit Paşa'yla görüşmesini İngiliz yetkilisi Ryan şöyle anlatıyor:
"Türk Hükümeti ilkbaharın başında düzenin, merkezi denetim altında daha iyi yürütülmesi amacıyla belli ölçülerde genel müfettişlikler kurdu. Bunlardan ilki ve büyük olasılıkla bu göreve tek atama M.Kemal'di (88). Paşa, özünde eşsiz bir askerdi. Fakat bu zamana dek göze batacak hiçbir siyasal rol oynamamıştı. Açıkça söyleyebilirim ki, Damat Ferit Paşa Nisan 1919'da genel müfettişlik tasarısı hakkında benimle konuştuğu zaman, M.Kemal adı bana hiçbir şey anlatmamıştı. Ben (...) Ferit'e bu tasarının akla uygunluğuna karşı kuşkularımı bildirdim. Kendisi M.Kemal ile birlikte yemek yediğini, bağlılığı konusunda ondan doyurucu güvence aldığını, kendisi de onu öyle bir subay ve görgülü olarak kabul ettiğini söyleyerek bana güvence verdi.

Ferit'in bu tutumunun içtenliğine inanıyorum. M.Kemal'in; Nisanda göreve atanmasını kabul ettiği zamanki gerçek düşüncesi hakkında bir yargıda bulunmak çok zor olduğu gibi, doğrudan doğruya harekete geçtiği zaman onun bu tutumunu sınırlamak da olası değildi. Çünkü ne Türkiye içinde küçük ve dağınık görevler yapan Anlaşıklar, ne de -dahası Sultanın yardımıyla da olsa- Hükümet; halk üzerinde oldukça etkin olduğu bizzat denenmiş olan M.Kemal'in davetine karşılık bir etki yapabilirlerdi."

Fevzi Paşa (Çakmak)'nın anlattıkları Ryan'inkine denk düşmekte ve doğrulamaktadır. "İşgal güçlerinin subayları sık sık yanıma gelerek benden Samsun olayı hakkında bilgi almak istiyorlardı. M.Kemal Paşa'nın Almanlar'a ve Enver Paşa'ya karşı olduğunu söyleyerek yeni görevine gidince bütün bunların (düzensizlik olayları) ortadan kalkacağını anlatıyordum. Bu nedenle M.Kemal'in hareketini destekliyor, dahası çabuklaştırıyorlardı" (89), diyor Fevzi Paşa. Duruma bakılırsa M.Kemal'in Samsun'a gönderilmesinde İngilizler, Padişah, Başbakan ve Hükümet anlaşma içerisinde. Bilerek, isteyerek ve bir şeyler bekleyerek göndermişler (90). M.Kemal'i Anadolu'daki olayları bastıracak güçte görüyorlar, bu görevi yerine getirmesi için gönderiyorlardı.

Prof. Jaeschke, M.Kemal'in Samsun'a gidiş olayından söz ederek, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı dosyalarında bu konu hakkında hiçbir şey yoktur; belki İngiltere Savaş Bakanlığı dosyalarında kimi bilgilerin bulunması olasıdır. Bununla birlikte böyle bir dosya açılmasına da gerek yoktu. Çünkü zamanıyla Sultan'ın ve Damat Ferit'in güvenini kazananlar doğallıkla İngilizler'in de güvenine layık görülmüşlerdi (91).

Prof. Jaeschke'nin yargısında da görüldüğü gibi M.Kemal Samsun'a İngiliz ve Saray'ın işbirliğiyle, ortak karar ve tutumuyla gönderildi. M.Kemal çalışkan ve yetenekli olarak biliniyordu. Ayrıca İngiltere ve Saray'ın istediği gibi Alman, İttihatçı ve Enver Paşa karşıydı. Bundan daha iyisini bulamazlardı. M.Kemal'den Anadolu'da filizlenen ulusal direnişleri bastırmasını bekliyorlardı. Bu nedenle böyle zorlu bir komutanı seçmişlerdi.

5- M.Kemal'in Anadolu'ya Geçiş Görevi ve İçyüzü:

M.Kemal'in resmi görevi, Doğu'daki k%oğit üzerinde kalan 9. Ordu Müfettişliği'di (Yeni bir düzenlemeyle 9. Ordu 15 Haziran'dan sonra 3. Ordu oldu). Anadolu'ya gönderiliş nedeni ise, Prof. H.Eroğlu'nun çok iyi vurguladığı gibi; "Samsun'da Rumlar'ı baskı altına alan Türkler'i yola getirmektir." Bu nedenle "bütün doğu illeri için Ordu Müfettişliği yetkisini alıyordu." Böylece Atatürk "tarihsel misyonunu yerine getirmek için önemli bir olanak yakalamıştı" (92). Bekirağa Bölüğünde tutuklu bulunan Fethi Beyi görmeye gittiğinde, "Ne biz bu durumda kalacağız, ne ülkeyi bu durumda bırakacağız" (93) derken Atatürk, bu tarihsel misyonunu dile getirmiş oluyordu.
Ferit ve Şakir Paşalar'ın imzalarını taşıyan müfettişlik ataması hakkındaki buyruk (ferman) 30 Nisanda çıkarıldı. Bu buyruk "Takvim-i vakayi'nin 5.5.1919 tarih ve 3540 sayısında yayınlandı. 6 Mayıs'ta ise basında duyuruldu. Ne var ki işlerin gelişmesinde bir ivedilik vardı. Resmen böyle gelişmesinin yanı sıra 1 Mayıs tarihli "İkdam"da ise Şakir Paşa, "Sivas, Van, Trabzon, Erzurum

illeriyle Samsun sancağı sivil memurlarının M. Kemal Paşa'ca yapılacak bildirilere uyulmasını" ve istenenin yapılmasını buyurulmasını Ferit Paşa'dan istemişti. Savaş Bakanlığı ise M. Kemal'in görev yönergesini 5 Mayıs'ta aldığı bildirdi. Yönerge ise bir gün sonrasının tarihini (6 Mayıs) taşıyordu (94). Şakir Paşa 6 Mayıs'ta Bakanlar Kurulunda geçirilerek görüşülen yönergeyi M. Kemal'e gönderdi. 7 Mayıs'ta ise "ilgili makamlara gereken buyrukları vermeleri" ricasıyla Başbakanlık İçişleri Bakanlığına sundu. Bunun üzerine yönerge, 17 Mayıs'ta Bakanlar Kurulunda okundu ve içeriği uygun görüldü. Bunu İçişleri Bakanı M. Ali Bey 18 Mayıs'ta Kayseri ve Maraş mutasarrıflıklarını da içermesi önerisiyle Savaş Bakanlığı'na gönderdi (95). Şakir Paşa, M. Kemal'in müfettişliğini buyruğuna verilen tüm kolordulara telyazısıyla bildirdi. Kozım Paşa, 30 Nisanda iki gambotla üç motorbot'un M. Kemal'in buyruğuna verilmesini Deniz Bakanlığı'ndan rica etti. M. Kemal, birkaç kez bakanlığa başvurarak; en az iki binek otomobili, Ateşkesten sonra alınan kararlar, jandarmanın genel güçlerini gösterir bir kroki ve müfettişliğin giderlerini karşılayacak ödeneğin verilmesini istedi. Şakir Paşa, K. Karabekir Paşa'ya zaten 8 Mayıs'ta tüm Anadolu'nun siyasal ve askersel durumunu belirtir raporunu göndermişti. İsmet Paşa'nın vurguladığı gibi davranan M. Kemal, 11 Mayıs'ta Sivas vali ve kolordu komutanlıklarından ve Samsun mutasarrıfından "eşkiye çetelerinin İslom, Gürcü, Rum ve Ermeniliklerine göre sayı ve etkinlikleri" hakkında telyazısıyla bilgi istedi. 12 Mayıs'ta M. Ali Paşa, Samsun bölgesindeki Rum çetelerine karşı elverişli önlemler alınmasını Savaş Bakanlığı'ndan istedi (96). Görüldüğü gibi, sonradan hep birlikte arkasına düşecekleri M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde ilgili makamlar arasında bir görüş birliği, işbirliği ve ivedilik vardı.

Verilen Hükümet yönergesi (talimatname) M. Kemal'in umduğundan da geniş yetkiler içermekteydi. Önemli olduğundan 6.5.1919 tarihli bu tarihsel belgenin aynısını veriyoruz: "Dokuzuncu Ordu kıtaları Müfettişliğine ait görevler (Padişahça buyurulmuştur), yalnız asker" olmayıp, müfettişliğin kapsadığı bölge içinde aynı zamanda sivil yönetime de ilişkindir.

1- İşbu ortak görevler şunlardır:

- Bölgede iç güvenliğin sağlanması, düzenli duruma getirilmesi ve bu düzensizliğin çıkış nedenlerinin sağlanması.
- Bölgede ötede beride dağınık bir biçimde varlığından söz edilen siloh ve cephanenin bir an önce toplattırılarak uygun depolara konması ve korunması.
- Çeşitli yerlerde bir takım kurullar (şuralar) olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve elaltından ordunun bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle kurullar varolup da asker topluyor, siloh dağıtıyor ve ordu ile de ilişkide bulunuyorlarsa kesin olarak yasaklanması ve bu gibi kurulların kaldırılması.

2- Bunun için:

- İki tümenli Üçüncü ve dört tümenli Onbeşinci Kolordular Müfettişlik buyruğuna verilmiştir. İşbu kolordular eylemce ve güvenlik konularında doğrudan doğruya Müfettişlikle ve olağan işlemler yani özlük işleri, genel kuvvet (ordu birliklerinin er, subay, siloh, cephane, hayvan gibi araç ve gereçlerinin) sayısını gösteren durum belgeleri vs. gibi konularda önceki gibi Savaş Bakanlığıyla haberleşeceklerdir. Tümen veyahut Bölge Komutanlığı veya özel görevle atanacak subayların atanması veya değiştirilmesi Müfettişliğin uygun görmesi ve isteğiyle olacaktır. Öbür konularda gerek ve yarar görerek Müfettişliğin verdiği yönergeyi Kolordu Komutanları aynen uygulayacaklardır. Özellikle sağlık işleri pek önemlidir Bu konudaki inceleme ve yapılan işlerin halka da yayılması gerekir.

- Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeriyle Erzincan ve Canik bağımsız livaları kapsadığından, müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yürütmek için vereceği tüm yönergeleri işbu illerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3- Müfettişlik sınırına yakın il ve bağımsız iller (Diyarbakır, Bitlis, Mamüretulaziz (Elazığ), Ankara, Kastamonu illeri) ile Kolordu Komutanlıkları da Müfettişliğin yürüteceği görev sırasında kendi başına yapacağı başvuruları gözönüne alacaklardır.

4- Müfettişliğin asker" konulara ait orunu (makamı) Savaş Bakanlığı olmakla birlikte, öteki konular için ilgili yüksek makamlarla haberleşecek ve işbu haberleşmelerden Savaş Bakanlığı'na da haber verecektir" (97).

- Savaş Bakanı Şakir -

Anadolu topraklarının yarısına yakın bölümünü yetki alanı içerisine alan, ve bu geniş alanda işgalci devletlerin isteği doğrultusunda düzenleme getirmesi istenen M. Kemal'in karargahında şu kişiler yer alıyordu:

- 1) Ordu Müfettişi: Tuğgeneral Mustafa Kemal.
- 2) Kurmay Başkanı: Kurmay Albay Kozım (Dirik).
- 3) Kurmay Başkanlığı Emir Subayı: Üsteğmen Hayati.
- 4) Kurmay Başkanı Yardımcısı: Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı).
- 5) Harekat Şubesi Müdürü: Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede).
- 6) Topçu Komutanı: Binbaşı Kemal (Doğan).
- 7) Sağlık İşleri Başkanı: Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören).
- 8) Sağlık İşleri Başkan Yardımcısı: Dr. Binbaşı Refik (Saydam).
- 9) Başyaver: Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer)
- 10) Kurmay Yardımcısı: Yüzbaşı Mümtaz.
- 11) Kurmay Yardımcısı: Yüzbaşı İsmail Hakkı.
- 12) Emir Subayı: Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev).
- 13) Karargah Komutanı: Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy).
- 14) İaşe (besin işleri) Subayı: Üsteğmen Abdullah.
- 15) Şifreci: Koptip Faik (Aybars).
- 16) Şifre Yardımcısı: Koptip Memduh (Atasev).
- 17) Şifre Yardımcısı: Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi).
- 18) Şifre Yardımcısı: Teğmen Muzaffer (Kılıç) (98).

Atatürk'le yola çıkan bu devrim kurulu ne var ki, bir takımı Kurtuluş Savaşı'nın özgürlükçü ve bağımsızlıkçı felsefesini sonuna dek yaşatacak bir takımıysa bu felsefeye ters düşüp yarı yolda kalacaktır.

III - M. KEMAL'İN ANADOLU'YA GÖNDERİLMESİNDEKİ GERÇEK:

Şimdi şu soruların yanıtını arayalım:

1- M. Kemal'i İstanbul Yönetimi mi
Seçerek Gönderdi?:

Atatürk'ü Anadolu'ya Padişah, Sadrazam ve ilgili Hükümet üyeleri bilerek seçip gönderdiler. Seçkin bir komutan olduğuna, Anadolu'daki sorunları istekleri doğrultusunda çözebileceğine inanıyorlardı (99). Belki de Atatürk'ün belirttiği gibi "şaşkınlık" (100) ve "aymazlık" (101) içerisindeydiler. Şu bir gerçek ki, Atatürk'ün gerçek amacını bilmiyorlardı. Bilselerdi kesinlikle böyle bir görev vermezlerdi. Anadolu'daki sorunları hükümetin amaçladığı biçimde çözebilecek güç ve koşullar da vardı Atatürk'te. Alman ve Enver karşıtıydı. İttihat Terakkili değildi (102). İngilizlerle herhangi bir çelişkiye girmemiş, sürekli onları okşamıştı (103).

2 - M. Kemal İstanbul'dan Uzaklaştırılmak
İçin mi Gönderildi?:

Bir takım tarihçiler Atatürk'ün "İstanbul'dan uzaklaştırmak" amacıyla gönderildiğini savunurlar (104). Bu yaklaşım pek inandırıcı olmadığı gibi, tutarlı da değil. Uzaklaştırmak amacıyla

gönderselerdi bu ölçüde geniş yetkiler vermeyecekleri gibi (105), tutuklardı yada İngilizler'e tutuklattırıldılar. Bilindiği gibi M. Kemal Anadolu'ya geniş hükümet yetkisiyle gönderiliyordu (106). Gerek İngilizler olsun, gerekse padişah ve İstanbul hükümeti olsun; M. Kemal'in dostları Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa ve Genelkurmay İkinci Başkanı K%ozim (İnanç) Paşa'ya verdiği ipuçlarındaki (107) düşüncelerini bilmiyorlardı. M. Kemal'in de, "Babıali ve Saray, benim hakkımda derin aymazlık içinde bulunuyorlar" (108), diyerek doğruladığı gibi; M. Kemal'in asıl düşüncesi, amacı bilinmiyordu.

M. Kemal'i koruyor ve yardımcı oluyorlardı (109). Zaten, bilindiği gibi, İngilizler ve hükümet durumu öğrenir öğrenmez M. Kemal'i hemen geri çağıracaktı. Dahası M. Kemal'in yola çıktığının aynı gecesi kuşkulanan İngilizler hemen geri döndürülmesine çalışacaklardır (110). İngiliz arşivlerinde bulunan, Amiral Webb'in 28.6.1919'da İngiltere'ye gönderdiği şu raporda İngilizler'in ve Osmanlı Hükümeti'nin M. Kemal'in gerçek düşüncesini bilmediklerini, öğrendikten sonra da hemen geri çağırdıklarını belirtir:

"Çanakkale Savaşında bir hayli şöhret yapan Mustafa Kemal Başbakanca Samsun'a müfettiş olarak gönderildi. Başbakan'ın niyeti kötü değildi, ama Mustafa Kemal Samsun'a gittiğinden beri ulusçu eylemlere girişti. Başbakan onu çağıracağına söz verdi" (111).

3 - Padişah Vahdeddin, M. Kemal'i Anadolu'ya,
Gerçekten Kurtuluş Savaşı Versin Diye mi
Gönderdi?:

M. Kemal'in Anadolu'ya Padişah ve Hükümetçe bilerek görevlendirilmesine karşın, bilinçli bir gönderiş değildi. Gerçi M. Kemal anılarında padişahla vedalaşırken padişahın kendisine; "Ben artık ülke ve ulusumu nasıl kurtaracağımı tasarlamaktan kuşkuya düşüyorum. (...) Ulus uyanık ve gözü açık olursa bu kötü durumdan gerek bizi ve gerek kendini kurtarır" (112). "Asıl şimdi yapacağın görev hepsinden daha önemli. Devleti kurtarabilirsin" (113) dediğini, bunların kendisini "şaşırttığını", bu sözlerle neyi amaçladığını h%ol%o da çözemediğini belirtir.

M. Kemal'in Vahdeddin ve Hükümetçe Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı versin diye gönderildiğini (114), böyle bir gizli amaç taşıdığını sanmıyoruz. Padişah'ın Atatürk'e söyledikleri ise o anki bir ruhsal durumun, esinlenmenin ve zor koşulların yarattığı acizliğin sonucuydu. Çünkü bu sözler konuşulurken Yunanlılar İzmir'e çıkıyorlardı. İstanbul işgal edilmişti. İşgalci devlet gemileri sarayın karşısında demiremiş ve top namlularını sarayın pencerelerine doğrultmuşlardı. Böylesi bir durumda söylenen bu sözler o anki psikolojik ortamın çırpınışları ve Vahdeddin'in içinde bulunduğu çaresizliğin belirtileriydi. M. Kemal'i de şaşırtan bu sözler bilinçli söylenmiş sözler değil, acizliğin yarattığı şaşkınlıklardı. Çünkü eğer, ülkeyi kurtarma doğrultusunda bir amaç taşıyorsa bunu M. Kemal'e açıkça söylerdi. Tasarılarını açıklardı. İsteklerini belirtirdi. Böyle bir davranışını görmüyoruz. M. Kemal'e değil, hiç kimseye de bu doğrultuda bir görüş belirtmesi yok. Bu nedenle bu sözleri o anki ruhsal durumun ve şaşkınlığın belirtileri olarak düşünüyoruz. Öyle ki bundan sonra da Kurtuluş yanlısı bir tutum görülüyor. İngiltere'nin M. Kemal'i geri çağırma isteklerine tümüyle uyuyor. M. Kemal ve kadrosunu ölümle cezalandırıyor. Anadolu halkının M. Kemal'den kopmasını amaçlayan fetvaler göndertiyor. Halife ve Kuva'i İnzibatiye orduları kurdurarak Anadolu'ya saldırtıyor, yer yer Anadolu'yu ayaklandırıyor, Türk ulusunun kurtuluşunu engellemek için ne gerekiyorsa yapıyor.

Müfettişlik görevi için M. Kemal'i bizzat Vahdeddin'in seçtiği, Kurtuluş Savaşını başlatmak için eline bir "hattı hümayun" verdiği savları şu belgeye dayandırılmak isteniyor. Vahdeddin'in ülkeden kaçmasından sonra, "yüzellilik"lerden olmamasına karşın ülkeyi terkeden eski polis müdürlerinden Radi Azmi (Yeğen), Vahdeddin'in San Remo'da kendisine şunları anlattığını söyler:

"Samsun'a bir müfettiş gönderileceğini öğrenince yardımcılarımdan (yaveran) kurmay tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'yı da adaylar arasında göz önüne alınız, diye uyardım" (115), diyor ki doğruluk payı büyüktür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Padişah Vahdeddin M. Kemal'i iyi tanıyor ve hakkında olumlu kaniya sahipti. Padişahca M. Kemal'e verilen 14.5.1919 tarihli "hattı hümayun" a yalnızca Mevlanazade Rifat'ı "Türk İnkılabının İcyüzü" kitabında rastlanmaktadır.

Belge şöyle:

"Hükümdarlığımın yardımcısı

Kurmay Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya

Genel Savaşın Bağlaşıklar (Üçlü İttifak) adına yitirilmesi üzerine ortaya çıkan siyasal durum yüce soyumun mülkü ile saltanat ve halifelik makamını çetin ve tehlikeli bir ortama sürüklediğinden yüce hükümetimin kararı ile atandığınız bölgede düzeni sağlamak ve yeni ortaya çıkan bağlılığa aykırı durumların tümünü yasaklayıp ortadan kaldırma konusunda çaba göstererek ulusumun güvenliğini sağlamak ve mülkümü karışıklıktan kurtarmak için birlik olarak hareket edilmesini selamlarımla asker, memur ve halka bildirilmesini buyururum" (116). Duruma bakılırsa, M. Kemal bu padişah buyruğundan hiçbir zaman yararlanmadığı gibi, kullanmamıştır da. Pek kimsenin bilgisi yok bu buyruktan. Dahası M. Kemal'in kuruluyla birlikte Sivas'taki III. Kolordu Komutanlığına giden Refet (Bele) Bey'in bile, -anlattıklarına göre- haberi olmamıştı (117). Durum böyle de olmasa, bu belgeye dayanarak Padişahın Kurtuluş Savaşı başlatması için M. Kemal'i Anadolu'ya gönderdiği savunulamaz. Çünkü belge bir takım yuvarlak sözlerle dolu. Bunlar bilinen ve normalinden söylenecek sözler. Kurtuluş Savaşını başlatması için görev verici hiçbir ipucu taşımıyor. Yani M. Kemal'in atanmasını kolaylaştırmış, Padişah Vahdeddin ve Sadrazam D. Ferit Paşa engel olmadıkları gibi, bir kısım yararlı görevler de beklemişlerdi.

Bir takım savlara (iddialara) göre, padişah bu olayda iki yüzlü bir siyasa izliyordu. Dışa karşı Ferit Paşa'yı tutarken, bir yandan da ulusçuları destekliyordu. "Dış Paşa" diye adlandırdığı Sami Günzberg'e bu tutumunu açarmış. Ali Rıza Paşa'ya Başbakanlık görevine geldiği gün; "artık yapacak hiçbir şey kalmayınca, hiç olmazsa yurdun can evini kurtarsın" diye M. Kemal'i Anadolu'ya kendisinin gönderdiğini söylediği ileri sürülüyor (118). Doğruluğu kuşku götüren bu savı zaten L. Kinross da pek inanmadığından "miş"li anlatıyor. Doğruluk payı olmadığını belge ve kanıtlarla ispatladığımız bu tutumu N. H. Uluğ da bu tür "sapık görüşlerin hiçbir değeri" olmadığını söyleyerek inanmadığını belirtmektedir (119).

Padişahçı sav (tez) bu açıdan oldukça kesin konuşmaktadır. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verilsin diye M. Kemal'in bizzat Padişah Vahdeddin'ce görevlendirildiği ileri sürülmektedir. N.F. Kısakürek'e göre Vahdeddin, Ulusal Savaşını yürütmesi için M. Kemal'i gizlice görevlendirmiş, bunun için de kendisine bir "hattı hümayun" ile oldukça çok para vermiştir. Dolayısıyla Anadolu'da ulusal direnişi başlatma ilk düşüncesi Sultan Vahdeddin'indir. Dahası bu savaşım için M. Kemal'i bizzat padişah "ikna" etmiştir (120).

Kadir Mısıroğlu'yla T. Mümtaz Göztepe de aynı doğrultuda düşünürler. Ortak görüşleri şöyle: "Sultan Vahideddin, ufukta beliren korkunç tehlikelere karşı Anadolu'da bir direnme hareketi düşünüp, bunu tepesindeki işgal güçlerine karşın en dikkatli bir biçimde planladı. Bu cümleden olarak yaverlerinden M. Kemal Paşa'yı geniş yetki ve olanaklarla donatarak Anadolu'ya gönderdi. İşte, yakın tarihimizde 'Milli Mücadele' adı verilen Türk - Yunan Savaşı ve onun sonucu olan zaferin gerçekleşmesini sağlayan hareketlerin en önemlisi budur. Bu da Sultan Vahdeddin'in eseridir.

Ancak bu büyük, fakat talihsiz padişahın sonradan 'Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulması ve bilinen 'fetva'ların ortaya çıkması gibi M. Kemal Paşa ve O'nun girdiği savaşımın aleyhinde görülen kimi davranışlarda bulunduğu görülmüştür. Fakat bunların birincisi düşmanın gözünü boyamaya yönelik bir uyarlamaydı. İkincisi ise bizzat düşman baskısının eseri idi" (121).

Mısıroğlu'nun "Sultan Vahideddin'in kişiliği ve döneminin olaylarını tam bir Türk ve Müslüman duyarlılık ve ölçüleriyle" incelediğini ileri sürdüğü (122) Hüseyin Hilmi Işık da Vahdeddinci cepheden eğilerek Padişahı şöyle aklamaya çalışıyor:

"Sultan Vahideddin Han, silahları alındığı, düşman filolarının Çanakkale Boğazı'nı aştığı, İmparatorluğu parçalamaya başladıkları bir zamanda halife oldu. Bir felaket olan Sevr Antlaşmasını imzalamadı. Osmanlı ordusu olarak kendini korumak için bırakmış olan biricik taburu, Ayasofya çevresinde sipere sokup camiye çan takmak veya müze yapmak isteyenlere ateş ediniz! buyruğunu verdi. (...) Vatanın düşman çizmesi altında kalan İstanbul'dan kurtarılamayacağını anladı. Güvendiği paşaları Anadolu'ya gönderip, Kurtuluş Savaşını hazırladı. Anadolu'ya subay, cephane, para kaçırdı. (...) Kuva-yı İnzibatiye diye hazırladığı birlikleri de

açıkça gönderip, kumandanlarına, 'Anadolu'daki güçlere katılınız!' gizli buyruğunu verdi. İstanbul'daki işgal ordularına sezdirmeden, Kuva-yı Milliye'yi kurdu ve güçlendirdi" (123). Aynı takım Vahdeddin'in ülkeyi terk ederken saraydaki yüklü parayı birlikte götürmeyişi (124), padişahın lehine değerlendirip, bununla padişahı aklamaya çalışırlarsa da; bu durum padişahın genel tutumu yanında bir hiç kalır. Hangi düşüncelerle götürmediğini bilemiyoruz, ama, bunda "yurtseverliğin" rolü yok sanırım. Çünkü ne ölçüde "yurtsever" olduğunu Ulusal Savaşına karşı yürüttüğü düşmanlıkla ortaya koymuştu.

Gerek Kısakürek olsun, gerekse Mısıroğlu, Göztepe ve Işık olsun, soruna Vahdeddin'i aklama doğrultusunda baktıkları gibi, yalnızca salt kanılara dayanıyorlar. Savlarını belgelemeden yuvarlak sözlerle, ileri sürmektedirler. Belge olarak sundukları salt öznel nitelikli, başından veyahut sonradan Atatürk'e ters düşmüş kişilerin yazılı hale dahi gelmemiş anıları. Bu nedenle bilimselliğinden zorunlu olarak kuşkulaniılmaktadır (125).

Tüm belge ve kanıtlar incelendiğinde, olaylar izlendiğinde ileri sürülen bu savların hiç de haklı bir yanı görülüyor. Bir kere böyle bir görevin verildiğine ait hiçbir belgeye rastlayamıyoruz. Vahdeddin'in böyle bir düşüncesi olsaydı görevlendireceği M. Kemal'e ve bir takım kişilere açıkça söyler ve kimi planlar yapılırdı. M. Kemal'in gizlediğini kabul edelim. Mutlaka Hükümet üyelerinden ve üst düzeyli kurmay ve görevliler arasında bu sırrın bir tanığı olurdu. En az bunlar bugün bildiklerini açıklayabilirlerdi. Her şey Vahdeddin'le M. Kemal arasında gizli, iki ikiye geçmedi ya?

Padişah Vahdeddin'in isteklerinden şunlar doğru olabilir. Pontus Devleti'nin kurulmasını, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmesini, Sovyet düşüncesinin sızmasını önlemek. bu noktalarda ortak düşünebilirler. Vahdeddin bu tür isteklerde bulunabilir, M. Kemal de bu istekleri paylaşmış olabilir (126). Yoksa Anadolu'da ulusal direniş örgütleri kurmasını, ulusal savaşıma girmesini, kongreler düzenlemesini, demokratik bir devlet kurmasını kesinlikle istememiştir. Dahası Anadolu'daki ulusal, özgürlükçü ve demokratik gelişmelerin bastırılmasını, kendi merkezi mutlakiyetini sağlayarak bir diktatörlüğün kurulmasını, İngiliz isteklerinin yerine getirilerek yumuşak bir barışın yapılması ortamının yaratılmasını istemiştir, M. Kemal'de (127), Padişah ve İstanbul yönetiminin M. Kemal'i Anadolu'ya görevlendirirken neler istiyor, neler bekliyordu; Atatürk'ün 8.7.1932'de E. B. Şapolya'ya tutturduğu notlarında açıkça görülür. Vahdeddin'in M. Kemal'e verdiği direktif şudur:

"Amaç Samsun ve çevresinde Rumlara zulüm eden Türkler'i yola getirmektir. Sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beliren Kuvay-i Milliye'yi ortadan kaldırmaktır. (...) Bütün umut, yenen devletlerin istekleri dışında bir harekette bulunmamaktır. Onların şikayet ettiği olayları da önlemek gerekir" (128).

4 - M. Kemal, Vahdeddin'i Nasıl Değerlendiriyordu?:

Padişahçı çevre Atatürk'ün Vahdeddin hakkında olumlu düşündüğünü, Vahdeddin'den gelecek için umut beklenebileceği kanısında olduğunu ileri sürerek; Atatürk'ün şu anısını aktarırlar: "Bende oluşan kanı şu idi ki bu adamla kendisini aydınlatmak, yakından ve içten desteklemek koşuluyla kimi işler yapmak olanaklıdır" (129).

Atatürk'ün bu kanısı henüz Vahdeddin'in veliahtlık dönemine aittir. Almanya'ya geziye birlikte giderken bir arayış içerisinde olan M. Kemal, geleceğin padişahını kendi ölçüleriyle sınavdan geçirmiş ve yurt sorunlarına çekmeye çalışmıştır. Oldukça "kurnaz" olan Vahdeddin, Osmanlı ordusunun bu üstün kurmayının beğenisini kazanmak için oldukça çaba göstermişti. İlerideki beklentilerini gerçekleştirebilmek için kendisini böyle bir tutuma zorlamıştı.

Oysa daha sonraki gelişmeler karşısında Vahdeddin'in gerçek yüzü ortaya çıktıkça, M. Kemal'in de baştaki kanısı değişmiş ve sonunda Padişah Vahdeddin'i bir "vatan haini" olarak nitelemişti.

M. Kemal İstanbul günlerinde Vahdeddin hakkındaki kanısını şu sözlerle dile getiriyordu: "...bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumu hemen anladım. (...) Bu zavallı yarın Padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir? (130). Vahdeddin hakkındaki güvensizliği şu sözlerle de

açıkça anlaşılır. İkili görüşmelerinde umduğunu bulamadığı için Padişahı "Hacı sandığımız kişinin koynunda haçı çıkmıştı" (131) sözünü değerlendiriyordu.

Usta bir taktik adamı olan M. Kemal toplum dengesinin padişah-halifeden yana olduğu dönemler, padişah-halifeye karşı olmaktan ustalıkla kaçınmış; padişahla "nesnel koşulların zorladığı bir uzlaşma", "ortak düşmana karşı, ortak amaçları gerçekleştirebilmek için bir birleşme" (132) içerisine girmişti. Nesnel koşulların zorunlu sonucu olan bu davranışa bakarak M. Kemal'in padişah-halife yanlısı olduğunu çıkaramayacağımız gibi, -N.F. Kısakürek'in yaptığı gibi- padişah lehine bir sonuç da çıkaramayız. 1920'lerin sonlarına dek halifeden saygıyla söz etmeyi sürdürmüştü. Bu tutumu 25.4.1920 tarihli T.B.M.M.'nin Ülke Bildirisinde, 26.4.1920 tarihli Sovyet Rusya'yla emperyalizme karşı ortak hareket etme isteğinde, 28.4.1920 tarihli padişaha çekilen telde açıkça görülmektedir (133). M. Kemal bu tel yazısında şöyle diyordu: "Kendi hükümetimizin yönetimi altında mutsuz ve yoksul yaşamak, yabancı tutsaklığı pahasına elde edeceğimiz huzur ve mutluluktan bin kat üstündür" (134).

Bu sözleriyle Atatürk, Padişah Vahdeddin ve İstanbul Hükümetinin uzlaşmacı ve teslimiyetçi tutumlarını eleştiriyordu. Bunların yönetiminden yarar gelmeyeceğini belirterek şöyle diyordu: "Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken Padişah ve Halifenin köleliği ile kazanılabilecek iktidarın iktidarsızlığa örnek olması olağan değil midir?" (135). Bunun sonucudur ki, "halife ve padişahın hükümeti, tutsak olmamak isteyen ulusu kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyor" (136).

M. Kemal'in Padişah Vahdeddin'e ilk somutça çıkışı 25.9.1920 tarihinde T.B.M.M.'nin gizli oturumunda olmuştu. Yine burada da nesnel durumu göz önüne alarak davranmış, halifeliği padişahlıktan ayrı tutarak padişah Vahdeddin'i bir "hain", "düşmanların yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları maşa" olarak nitelmişti (137).

Atatürk'ün Vahdeddin'i "hain" olarak değerlendirmesi "nesnel koşulların" düzelmeye doğru gidişleriyle birlikte daha somut olarak belirdi. Atatürk'ün 1 Kasım 1922 tarihli Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili konuşmasında; "Padişah Vahdeddin'in saltanat döneminde, Türk ulusu en derin tutsaklık çukuru önüne getiriliyor. Binlerce yıldan beri bağımsızlık kavramının en soylu temsilcisi olan Türk ulusu bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekme vurmak için bir hain, bilinçsiz, anlayışsız bir hain gerekiyordu" diyor ve bu hainin Sultan Vahdeddin olduğunu açıklıyordu (138). Ona göre "bu ulusun hükümdar diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdeddin (...) bu davranışıyla kendini öldürdü ve temsil eylediği yönetim biçiminin yıkılmasını zorunlu kıldı. Ulus hiçbir zaman bu hain davranışın kurbanı olmaya razı olamazdı" (139). Artık "Ali'yle Muaviye çağı" da yaşanacak değildi (140). Zaten din, "dört halifeden sonra sürekli siyasa aracı, çıkar aracı, baskı aracı," yapılmıştı (141). Yani kurulacak demokratik çağdaş Türkiye'de doğallıkla "hain" bir padişah - halifeye gerek kalmayacaktı.

5 - M. Kemal Anadolu'ya Gönderilirken
Devlet Bütçesinden Yüklü bir Para
Ödenmiş miydi?:

Özellikle Vahdeddin yanlısı yayınlar, Bağımsızlık Savaşının verilmesinde padişah Vahdeddin'e pay çıkarmak ve Vahdeddin'i aklamak amacıyla böyle bir sav peşindedir. N. F. Kısakürek padişahın cebinden "bir rivayete göre" (dikkat: kesin bilmiyor), 30, 42 veya 60 bin altın lira verdiğini, İçişleri Bakanı M. Ali Bey yoluyla da Bakanlık örtülü ödeneğinden 25 bin lira ödendiğini yazmaktadır (147). Mısıroğlu, padişahın kendi atlarını satarak "sağladığı kırkbin altını" M. Kemal'e verdiğini (8143), "Teşkilat-ı Mahsusa" başkanının verdiği haberi doğru kabul edersek, M. Kemal'in Anadolu'da ulusal çalışmayı yürütebilmek için Vahdeddin'den Otuzbin lira ödenek" aldığını (144) yazmaktadır. Bir takım anılara dayanan M. Goloğlu ise İstanbul Hükümetinin M. Kemal'e "bir miktar para verdiğini" (145), E. B. Şapolyo ise Anadolu'ya giden "kurula ikibin lira" ödendiğini (146) belirtmektedir.

Anadolu'ya gönderilen kurula "büyük paraların ödendiği", dahası "devlet hazinesinin bu yolla Anadolu'ya kaçırıldığı" savında, Türk Bağımsızlık Savaşının verilmesi olayında padişah Vahdeddin'in ve Hükümetinin gizli eli olduğu anımsatılmak istenmektedir. M. Kemal 6, 7 ve 13 Mayıs tarihlerinde Savaş Bakanlığına başvurarak, ivedilikle gidebilmesi için bir takım

gereksinimlerinin giderilmesini istemişti: "Müfettişlik karargahındakiilerin üç aylık maaşlarının peşin ödenmesini, olağanüstü giderler için bir miktar para, iki binek otomobili, karargahın seferi bir karargah sayılmasını" ve bunlarla birlikte ve bir takım bilgilerin yanı sıra "kuruldaki kişilerin hazırlıklarını yapmak ve ailelerinin gereksinimlerini sağlamak için gereken paranın hemen verilmesini" istiyordu (147).

İki ganbot'la üç motorbot'un M. Kemal'in buyruğuna verildiğini biliyoruz (148). Fakat otomobillerle "yükü para"nın kurula verildiği hakkında kesin bir bilgi elde edemiyoruz. Zaten "yükü para" masalını işleyen tüm yazarlar oldukça çelişik rakamlar veriyorlar. Eğer belli bir miktar para ödendiyse o da kurulun aylıkları ve bir takım giderlerin karşılığı olabilir ki, bundan hiçbir zaman padişahın devlet hazinesini Anadolu'ya geçirdiği, Bağımsızlık Savaşı uğruna kullanılmasını istediği sonucu çıkaramayız (149). Belli bir miktar ödenek ve aylık verilmiş olabilir. M. Kemal ve kurulunun devlet görevlisi olarak gittiklerini unutmamalım.

En yüksek rakamı veren Mısıroğlu'nun savını bir an için kabul etsek dahi, bu çok yüksek bir para değil. Damat Ferit Paşa 10.6.1920'de Paris'e Barış Görüşmeleri için giderken üç-beş kişilik kurulunun giderleri için 70.000 lira verilmişti (150). Anadolu'daki ulusal direnişleri bastırmak için merkezken gönderilen Şehzade Abdurrahim başkanlığındaki Öğüt Kuruluna 3 milyon lira para ödenmişti (151). Bol bol ödemelere bakıldığında M. Kemal ve 18 kişilik kuruluna ödendiği savunulan para hiç de çok sayılmaz. Bilindiği gibi bu kurul 18 kişiydi ve Anadolu'da uzun süre kalacaklarından ailelerinin giderleri de peşin ödenmesi gerekiyordu.

Fakat M. Kemal ve Kurulunun Anadolu'da büyük parasal sıkıntılar çektiği göz önüne alınırsa savunulan "büyük paralar"ın varlığından kuşkuluyor. Sanırım yalnızca, aylıkları ödenerek gönderilmiş olmalıdır.

Bakanlar Kurulunun (Meclis-i Vükel) tutanaklarını inceleyen Prof. T. Gökbilgin'in yaptığı açıklamalara bakılırsa bu rakam sanıldığı gibi büyük değil, bir görevli aylığı düzeyinde. M. Kemal'in Bakanlar Kurulunda görüşülen mektubuna bakılırsa; M. Kemal'in Anadolu'da mülk makamlar emrinde kullanılmak için belli bir paranın verilmesini, "kendisinin İstanbul'da hareketi sırasında aldığı 1000 liranın 300'ünü Samsun mutasarrıflığına verdiğini, aynı durumun öteki illerde de olduğunu" yazmaktadır. Hükümet bu sorunu çözücü kararlar aldığı gibi, 1 Haziran 1919'da da "M. Kemal ve kurulunun ödeneği Savaş Bakanlığı bütçesinden verildiği belirtilerek, ödeneklerine yarım aylık oranında bir zam kararı" alıyordu. Bu karardan anlaşıldığına göre, kurulun aylık ödeneğinin yarısı 57.269 kuruştur. Bakanlar Kurulu bu zammı kabul ediyordu (152). Karar tutanaklarından anlaşıldığına göre, 9. Ordu Müfettişliğiyle Anadolu'ya görevlendirilen M. Kemal'e yalnızca 1000 lira verilmiştir. 18 kişilik kurulun aylığı ise 114.538 kuruştur. 1 Hazirandan itibaren, 57.269 kuruş da zam yapılmıştır. Demek ki savunulan "büyük paralar" yalnızca bir uydurmadan, sonradan yaratılan bir masaldan ibaret. Çünkü Atatürk'ün Osmanlı Bakanlar Kuruluna gönderdiği mektup ve Bakanlar Kurulunun kararı bunun açık kanıtıdır. M. Kemal ve kurulu Anadolu'da para sıkıntısı çekmişti. M. Kemal İstanbul'da "Minber"e de bir miktar para koymuştu. Suriye'de Cemal Paşa'ya sattığı atlarından adığı parayı da bir tüccara kaptırmıştı. Askerlik aylığıyla geçiniyordu (153).

Anadolu'ya geçerken para sorununu Rauf Bey'le görüşmüşlerdi. Karakol örgütünden Topçuoğlu Nazmi Bey, Rauf Bey'le beşbin lira Anadolu'ya göndermiştir (154). Erzurum'dan Sivas'a gidilirken de para sıkıntısı Binbaşı Süleyman Bey'in verdiği 900 lirayla çözülmüştü (155). Halktan para istenmekten çekiniliyordu (156). Erzurum ve Sivas'ta delegeleri genellikle ileri gelir kimseler ağırlıyorlardı. Otomobillerin benzinleri, Sivas Amerikan okulundan hediye olarak sağlanmıştı. Sivas Osmanlı Bankası müdüründen zorla bin lira ödünç alınmıştı. Sivas-Ankara yolculuğunda kurul Hacı Bektaş dergahı şeyhi Cemalettin Efendi'den yardım görmüştü. Aynı sıkıntılar Ankara'da da yaşandı. Müftü Rifat Efendi tüccardan 800 liranın üzerinde para toplamıştı. Moskova'ya gidecek kurulun yoluğu tüccardan ödünç alınmıştı (157).

Bu kanıtlar umarım, M. Kemal'in "büyük paralar" ve "devlet bütçesiyle" Anadolu'ya gönderildiği uydurmasını ve masalını çürütür nitelikte.

6 - Anadolu'ya Gönderilişi Olayında,
M. Kemal'in Özel Kişiliğinin Payı:

Prof. G. Jaeschke'nin de doğruladığı gibi, Atatürk'ün bu yetkileri koparmak için gösterdiği çaba küçümsenemez. Üstün bir başarıyla sonuçlanmıştır. Atatürk'ün kopardığı 6.5.1919 tarihli yönerge (talimatname) üstün değerinde bir diplomasi örneğiydi. M. Kemal'in asıl amacını gizleyerek, kendisine ve düşüncesine karşı olan bir hükümette böylesi bir yetki belgesini alabilmesi onun bir devrimci olarak siyasal kişiliği ile olgun ve yetkin diplomatlığını ortaya koymaktadır (158). Bu olay da bir kez göstermektedir ki, M. Kemal eşi az bulunur bir taktik adamıydı. Devrimini gerçekleştirebilmek için büyük bir önderlik örneği ortaya koymuştu. M. Kemal'i ölümsüzleştiren, dünyanın sayılı devlet adamları arasına sokan da, onun bu taktik, diplomasi ve devlet adamı kişiliğidir.

BÖLÜM 2

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞİNDEN SONRA, PADİŞAH, İSTANBUL HÜKÜMETİ VE İNGİLİZLER'İN ORTAK TUTUMU

Şimdi şu soruları bir başka açıdan değerlendirmeye çalışalım. Padişah Vahdeddin, İstanbul Hükümeti ve İngilizler açısından bakalım. Dolayısıyla; 1) İstanbul yönetimi Kurtuluş Savaşı'nı düşünüyor muydu? İstiyor muydu? 2) M.Kemal'i Anadolu'ya göndermekle padişah ve İstanbul Hükümeti, M.Kemal'in Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatmasını mı istiyorlardı? 3) Padişah ve İstanbul Hükümetince M.Kemal'e açıkça Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatma görevi verilmediğine göre, böyle bir gizli amaçları var mıydı? 4) İngilizler'le ortak davranışlarındaki amaçları neydi? 5) M.Kemal'i ve ulusal direniş i yok etme yarışındaki payları neydi?.. sorularına yanıtlar aranacaktır. Aslında M.Kemal'in Anadolu'ya geçişinden hemen sonraki İstanbul'un tutumu bu soruların açık yanıtıdır. Biz belgeler ışığında soruna bakıp, değerlendirmek istiyoruz. Olaya Padişah, Damat Ferit, İstanbul Hükümeti ile İngiliz desteği ve yönlendirmesi açısından bakarak; belgeler ve kanıtlar ışığında aydınlığa kavuşturmaya çalışacağız.

I- PADİŞAH VAHDEDDİN'İN TUTUMU:

Vahdeddin 4 Temmuz 1918'de tahta çıktı. Osmanlı İmparatorluğu en kötü dönemini yaşıyordu. I. Dünya Savaşında yenik çıkmıştı. Gelecek karanlıktı. Yeni padişah bu sorunlara acaba çözüm bulabilecek miydi?

Bir takım tanıyanların "zeki" olarak değerlendirmelerine karşın, genellikle mabeyin başkötibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey onu; "kuşkulu", "kurnaz", "kararsız" ve "tereddütlü" buluyordu (159). İyi bir II. Abdülhamit taklitçisiydi (160). Fransız temsilcisi Vahdeddin padişah olurken onu Fransız yetkililerine "çok zeki, etken, çok hırslı, soğuk yaradılışlı, içten pazarlıklı ve iradeli bir kişi" olarak tanıtıyor. Onun hakkında Genç Türkler'in şu kanıda olduğunu belirtiyor:

"Vahdeddin aynen Abdülhamit'in karakterini taşır. Bizde hiç güven uyandırmamıştır; ama bir gün hükümdar olursa vay halimize."

Padişahın yakınlarından birinin değerlendirmesi de şu sözlerle bildirilir:

"Vahdeddin otoriter ve hilek%or, doğası bakımından ikinci bir Abdülhamit olacaktır. Belki biraz daha zeki... ve hilek%or... daha inatçı... soğuk ve esnek" (161).

Başta gelince oldukça başarısız kalmış, en büyük yanlıgısı da mizaç olarak kendisine çok benzeyen ve birbirini tanımayan D.Ferit'i beş kez başbakanlığa getirmesi olmuştur. Birbirlerine oldukça benziyor ve aynı yolu izliyorlardı (162).

Katı bir İttihat Terakki düşmanı oluşu (163), İngiliz ve D.Ferit'in etkisinde kalışı, onu kendinden önceki Osmanlı Hükümetini yargılama ve suçlu bulma yoluna götürdü. Enver, Talat ve Cemal Paşalar'a aşırı kin duyduğundan, bunların yargılanıp asılmalarını istedi. Böylece yenen devletlere yaranmak istiyordu. Oysa Anlaşıklar (İtil%of Devletleri) Bırakışma imzalanırken savaş suçlularının teslimini dahi istememişlerdi (164).

Savaş Divanı kurdurularak tüm İttihat Terakki ileri gelenleri tutuklanıp, yargılandı.

Ermeni kıyımı ve göçürümü suçluları saptanarak ağır cezalara ve ölüme çarptırılanlar oldu (165).

Böylece Osmanlı Devletini Ermeni kıyımıyla suçlanmış ve yargılamalarla bu suçu ispatlamış oluyordu ki, bu yanlıgı ve politika hatası bugüne dek gerilememekte ve tüm Türk halkıyla birlikte bu yanlıgı siyasanın cezası çekilmektedir.

Yurtseverliğinden kuşulanılacak ölçüde gevşek davranıyor, ulusal sınırlardan ve ülke bağımsızlığından ödünler veriyordu. Ekim 1918'de Mondros Bırakışmasına giden kurula "Osmanlı hanedanının haklarını saklı tutmak koşuluyla bir takım illere "yönetmeliklerin verilmesini" (166) önermişti.

Padişah Vahdeddin işgalci güçlerin isteğiyle (167) İttihatçı olarak gördüğü (168) ve kendisine karşı sandığı (169) Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni 21 Aralık 1918 günü Anayasa'nın kendisine tanıdığı 7. maddeye dayanarak, Meclis'te görüşme açmadan bir "ferman"ıyla (170), özellikle Hürriyet ve İtilafçılarla anlaşarak (171) kapadı (172). Böylece daha başında İngilizlere ve belli çevrelere karşı teslimiyetini ortaya koymuş oluyordu.

30 Mart 1919'da, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile görüşen D.Ferit, "Türkiye'nin İngiltere'ye, ancak yalnız İngiltere'ye bağlı" olmak istediğini sağlayan ve padişah Vahdeddin'in kendi eliyle yazdığı bir tasarinin Fransızca çevirisini İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmek üzere Amiral'e vermişti. Padişah şunları istiyordu: 1) İsl%om ülkeleri Osmanlı halifeye bağlı olacak, 2) İngiltere onbeş yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve iç düzenini sağlamak için gerekli bulduğu yerleri işgal edecektir". 3) Ermenistan "bağımsız ve özgür bir Cumhuriyet olacaktır". 4) Burgaz - Enes çizgisi Trakya sınırı olacaktır. 5) Boğazlar İngiltere'ce işgal edilecektir. 6) Sultan'ın gerekli göreceği Osmanlı Bakanlıklarına İngiliz müsteşarları atanacaktır." 7) Onbeş yıl boyunca vali danışmanlıklarına İngiliz başkonsolosları atanacaktır.

8) Yerel meclisleri İngiliz konsolosları denetleyecektir. 9) İngiltere merkez ve taşrada mal" denetim yapabilecektir (173).

Padişah, Damat Ferit ve Hükümet üyeleri açıkça İngiliz yanlısıydılar. İngiliz Sevenler Derneği'nin kurucusu ve üyeleriydiler. Türkiye'nin kurtuluşunu İngiltere'nin güdümünde görüyorlardı (174). Vahdeddin başta geçince, "hangi koşullarla olursa olsun" barış yapmayı düşünüyordu. Ateşkes koşullarını öğrenirken İzzet Paşa'ya; "Bu koşullar çok ağır olmalarına karşın, kabul edelim. Öyle sanıyorum ki, İngilizler'in Doğu'da yüzyıllarca süren dostluğu ve kayırcı siyaseti değişmeyecektir. Biz onların hoşgörüsünü daha sonra elde ederiz" diyordu. Sait Molla'yı İngiliz dostluğunu sağlamada kullanıyor, Molla'nın yıkıcı tutumuna bile göz yumuyordu. I. Dünya Savaşında Almanya'nın yanında savaşa girilise karşı çıkıyor, "akılsızca yapılmış bir hareket" olarak niteliyor, "eğer başta olsaydım bu üzücü olay olmazdı", diyordu. İngilizler'e olan sevgi ve saygısını "babasından miras aldığı" savunan padişah, İngiltere'yle "dostluk ilişkilerini yeniden güçlendirmek için elinden geleni yapacağını açıklıyordu. İngiliz yetkilileri Padişah Vahdeddin'i gerçekten iyi bir "İngiliz dostu" görmelerine karşın aciz olduğundan, yardımdan çekiniyorlardı. Prof. Jaeschke'nin vurguladığı gibi "İngiliz dostluğunu kazanmak için yalvarıp yakarmaları" İngiltere'nin çıkarları söz konusu olduğu sürece yürütüldü (175).

Birinci bölümde M.Kemal'in hangi koşullar altında ve hangi amaçlarla Anadolu'ya gönderildiğini görmüş, ülkeyi kurtarmak gibi bir amaçları olmadığını belgelemiştik. Düşünülen şey İngiltere'nin isteğini yerine getirerek, Anadolu'da filizlenmeye başlayan direniş eylemlerini yok etmektir.

Kaldı ki M.Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle yanlıgı adım attıklarını, yok etmek istedikleri şeye can

verdiklerini anlayacaklar, önlemler arayacaklardır. Durum karşısında padişahın tutumu şöyle olacaktır. Belgeleyelim.

Öncelikle padişah, M.Kemal'in davranışına kızılıyordu. M.Kemal'in adını küfürle ağzına alıyor, onun Türk ve Müslüman olmadığını, asi olduğunu vurguluyordu. İşte belgeler:

Vahdeddin 21 Mart 1921 günü İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'a şunları söylüyordu:

"Bir avuç eşkiya tam bir etkinlik kurmuşlar... Ankara'nın liderleri bu ülkede dikili ağacı olmayan; ne kan bağıyla, ne de başka bir şeyle ülkeye bağlı olmayan kimseler... M.Kemal kökeni belli olmayan Makedonya devrimcisidir. Kanı Bulgar, Sırp, Rum herşey olabilir. Daha çok Sırp'a benziyor. Onların arasında gerçek bir Türk yoktur. Gerçek Türk özüne bağlıdır".

6 Nisan 1920'de de padişah, M.Kemal'le çevresinin Bolşevik ve İttihatçı olduğunu söyleyerek İngiltere'nin düşmanlığını üzerlerine çekmeye çalışıyordu:

"Ankara'nın asker" devrim örgütü yalnızca eski İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden dirilmesidir. Yunan saldırısının uyandırdığı duyguları sömürerek göz boyamaya olanak sağlayan ulusçuluk maskesi arkasına gizlenmiştir. Halkın % 90'ı Ankara'nın gidişine karşıdır. Ancak onların baskı yöntemleriyle başkaldırmaları önlenmiştir".

23 Mayıs 1921'de Vahdeddin açıkça Ankara'yı Bolşevik olarak niteliyor; karıştırmacı ve çılgın olduklarını vurguluyor ve anlaşıkların buna önlem almalarını öneriyordu.

"Ankara liderleri kişisel amaçlarına bağlı olarak karıştırmacı destekliyorlar. Suçsuz halk her ikisinin de kurbanıdır. Kendi öz ülkesi çılgın düşünceli halkla dolup taşıyor. Onlar Bolşevik yardımına güveniyorlar... Gündülecek siyasa (...) Bolşevikleri Kafkasya ötesine almak olmalı".

Vahdeddin 7 Ağustos 1922 tarihinde de M.Kemal ve çevresini şöyle karalıyor, İngilizler'i üzerlerine kışkırtıyordu:

"Onlar bir devlet değil, belki as"ler ve ihtil"ol ciler topluluğudur. Onlar İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden ortaya çıkışıdır. Bunlar çeşitli adlar altında kendi öz çıkarları için bu ülkeye egemen olmaya çalışmışlardır. Bunlar yalnızca Bolşeviklerdir. Ben ve hükümetim barış yapmaya, bu yolda özveride bulunmaya hazırız. (...) As"leri yok etmek için yasal hükümet desteklenmelidir".

Padişah, "Savaşın amansız düşmanı olduğunu", şeref ve onurun onunla "as" lider arasında herhangi bir uzlaşma olanağı tanımadığını" açıkça söylemekten çekinmiyordu. M.Kemal ve çevresiyle uzlaşmayı şerefsizlik olarak niteleyen padişah, kaldı ki İngilizler'e tutsaklığı onur belgesi olarak görüyordu (176).

Padişah Vahdeddin Anadolu'nun gücü karşısında yetersiz kalınca sürekli olarak bu hareketi İngiltere'ye şik"oyet ediyor ve bastırılmasını istiyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden Hohler'in 4.8.1919 günü ülkesine verdiği raporda; padişahla görüştüğünü, M.Kemal ve arkadaşlarının hareketlerinden çok kaygılandığını, gecikmeden birşeyler yapılmasını istediğini yazıyordu (177).

7.8.1922'lerde padişah, İngiliz yetkilisi Rumbold'dan "Anadolu'nun Kemalistler'in yürüyüşlerine uygun olmayacak bir biçimde boşaltılmasını", "Kemalist ayaklanmacıları temizlemekte yardımcı olunmasını" isteyeceği gibi (178), Ryan'a da 10 Nisanda göndereceği bir adamı yoluyla "işgal edilen toprakların Merkezi Hükümete teslimini, aksi durumda Kemalistlerin etkinliğinin oldukça artacağı"nı söylüyordu. Yine Rumbold'un verdiği bilgilere göre padişah, Anadolu eylemini Bolşevik olarak nitelediği gibi, İngiltere'ye karşı yönelmiş bir hareket olarak değerlendiriyor, İngiltere'yi Anadolu hareketi üzerine kışkırtıyor ve böylece İngiltere tutsaklığında kendi yerini koruyabileceğini sanıyordu. Kısaca ülkesini kendi saltanatına değişiyordu. Rumbold Vahdeddin'le olan görüşmesini şöyle dile getiriyor.

"Bolşevik olarak nitelediği Kemalistlerin içinde buldukları durumu yeniden gözden geçirdi.

Onların bir çeşit silahsız hükümet darbesi yaparak hükümeti devirdiklerini anlattı... Kemalistlere karşı olan ve Müslüman olmayan uyruğun kötü durumundan söz etti. (...) Bütün bu halkın güdümünü bize bırakmak zorunda (!) olduğunu söyledi.(...) Kemalist darbe, görünüşte ulusun bir iç işidir; ama gerçekte ise Anlaşıkları büyük ölçüde ilgilendirir" (179).

Padişah'ın M. Kemal'e ve Anadolu eylemine kızgınlığı aşırı ölçüdeydi. Öyle ki Kurtuluş Savaşı'nda Türkler'in başarısını dahi kabullenememişti. Sevinilecek bu olaya tepki göstermişti. Türk askerlerinin İzmir'e girmesi üzerine Tevfik Paşa Hükümeti M. Kemal'i kutlamak istediyse de Vahdeddin karşı çıktı ve telyazısı göndermesini önledi. Hükümetin ısrarlarına karşın padişah Ankara'yı kutlamadı (180).

9.8.1919 günü M. Kemal padişah buyruğuyla ordudan çıkarılmış, fahr" yaverlik san ve nişanları

geri alınmıştı (181). 7/8 Temmuz günü III. Ordu Müfettişliği görevine son verildiğinden, M. Kemal de hem ordudan hem de görevinden ayrılmıştı (182).

Padişah, Anadolu hareketine karşıtlığını 20.9.1919 günü yayınladığı kendi adını taşıyan bir bildiriyle açıkça ortaya koydu. Bu bildiri Başbakan D. Ferit'in bir genelgesiyle birlikte duyurulmuştu. Böylece padişah, Başbakan Ferit ve İngiltere aynı cepheden hareket ediyordu. Padişah halkı sakin olmaya ve Hükümetin buyruklarına uymaya çağırıyordu. Halkla Hükümet arasında ayrılık olmadığını, büyük devletlerin tüzegen (adil) olduklarını, onurumuzu koruyacak bir barışın yapılmasını sağlayacaklarını vurguladı (183). Kaldı ki Temsilci Kurulun aldığı önlemlerle bu bildiri Anadolu'ya pek sokulmadı. Ulaştığı yerlerde de etkisi olmadı.

30.9.1919'da Amiral de Robeck, L. Curzon'a Padişahın, M. Kemal'in etkisinin yayılışında, korkuya kapıldığını, "İngiliz yetkililerinden güç kullanarak ulusçuları durdurmalarını istediğini" yazıyordu (184).

5.4.1920'de Ferit Paşa başbakanlığa getirildiğinde, bir İngiliz yüzbaşısının önünde padişahın buyruğunu okudu. Bu buyrukta padişah, "kendisine M. Kemal ve arkadaşlarının hakkından gelinmesi" görevini veriyordu (185).

Savaş Divanı 11.5.1920'de M. Kemal ve arkadaşları hakkında ölüm cezası vermişti. Karar 24.5.1920 tarihinde "ele geçirildiklerinde yeniden yargılanmaları" koşuluyla, Padişah Vahdeddin'ce onaylanarak Padişah buyruğu (İrade-i Seniyye) olarak başbakan Ferit Paşa'nın imzasıyla yayınlandı. Böylece M. Kemal, Kara Vasıf, Fuat Paşa, Rüstem, Dr. Adnan ve Halide Edip ölümle cezalandırılmış oluyorlardı. Ayrıca padişah 25.5.1920'de Fevzi Paşa (Çakmak), 6.6.1920'de de İsmet (İnönü), Bekir Sami, Celalettin Arif, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Mehmet Rifat (Börekçi), Fahretin (Altay)'ların "idam fermanlarını" onayladı. Ferman şöyle:

"Kuvayi Milliye adı altında çıkarttıkları karışıklık ve Anayasa'ya aykırı olarak halktan para toplamak, asker almak, bunun aksine hareket edenlere işkence ve eziyet ederek kentleri yıkmaya kalkışmak suretiyle iç güvenliği bozanların düzenleyicisi ve kısırtıcısı oldukları savıyla haklarında dâvâ açılan Üçüncü Ordu Müfettişliğinden uzaklaştırılıp askerlik mesleğinden çıkartılmış bulunan Selânikli Mustafa Kemal Efendi, eski 27. Fırka Komutanı emekli Albay Kara Vasıf Bey, eski 20. Kolordu Komutanı Mirliva Salacaklı Fuat Paşa ile eski Washington elçisi ve Ankara milletvekili Salacaklı Alfred Rüstem ve eski sağlık müdürü İstanbul'lu Dr. Adnan Bey'le Üniversite Batı Edebiyatı eski öğretmeni İstanbul'u Halide Edip Hanım'ın açıklaması 11 Mayıs 1920 tarihli ve 20 sayılı hüküm tutanağında yazılı olduğu üzere Mülkiye Ceza Yasasının 45. maddesinin 1. fıkrasının yollamasıyla 55. maddenin 4. fıkrası ve 56. maddesi uyarınca sahip oldukları askeri ve sivil rütbe ve nişanlarla her türlü resmi ünvanlarının kaldırılmasına ve idamlarına, bu durumda kaçak bulunmaları nedeniyle mallarına el konularak yönetimine göre yönetilmesine dair İstanbul Birinci Sıkıyönetim Savaş Divanınca arkasında verilen hüküm ve karar ele geçirildiklerinde yeniden yargılanmak koşuluyla onaylanmıştır.

Bu buyruğu yürütmeye Savaş Bakanı görevlidir" (186).

Vahdeddin giderek tutumunu daha da sertleştiriyordu. M. Kemal ve arkadaşlarını ölümle cezalandıracağı gibi, fetvalar verdirerek, İngiliz parasıyla ayaklanmalar düzenlenerek Anadolu eylemini bastırmaya çalışıyordu. Ne var ki kendisini aşmış olan bu harekete gücü yetmedi. Vahdeddin'in vatan hainliği, İngiliz yanlılığı ve Ulasal Savaşım düşmanlığının en açık belirtisi şu olayla da ortaya çıkar.

İngiltere'nin İstanbul temsilcisi S. H. Rumbold'un İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 7.3.1922 tarihinde gönderdiği gizli yazıdan anlaşıldığına göre; Türkiye Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in başkanlığında bir kurulu Avrupa'ya göndermişti. Yunan propagandasına karşın Türk tezi tanıtılmaya çalışılacaktı. Kurul üyelerinden özel yazman Kemal Bey ilgili evrakları kayınpederinin evine bırakmıştı. Vahdeddin ajanları yoluyla bu evrakların fotokopilerini almış, yine evrakları yerine koydurmuş, fotokopileri 6.3.1922 günü bir mabeyincisiyle İngiltere Yüksek Komiserliği baştercümanına göndermişti. Padişah bunu yapmakla ülkesini işgalinde bulunduran bir devlete hizmet etmiş, ulusal akıma ve yurdu kurtarma çabalarına hiyanet etmiş oluyordu (187).

Belgeler ışığında bakıldığında Vahdeddin'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın düzenleyicisi, destekçisi olmayıp; bizzat baltalayıcısı olduğu ortadadır. Elinden gelseydi hareketi daha başından boğacaktı. Ne böylesi bir savaşımı düşünmüştü, ne de istiyordu. M. Kemal'i böylesi bir savaşım için de göndermemişti. Yaptığı şey de İngiltere'yi kandırmak için bir siyasa uyarlaması değildi (188). Eğer böyle bir tasarısı olsaydı, bu ölçüde somut olarak Anadolu eylemini yok edici

davranışlara girmez, Hükümetinin de yine bu ölçüde düşmanlık göstermesine izin vermezdi. Bunların yanı sıra kuramsal bir bağımsızlık anlayışına da sahip değildi, zaten (189).

İKİNCİ KİTAP

İÇİNDEKİLER

II- Başbakan Damat Ferit Paşa'nın Tutumu	7
III- İstanbul Hükümeti ve Üyelerinin Tutumu	23
1- Damat Ferit'in Dışındaki Başbakanların İngilizciliği	23
2- İstanbul Hükümet Üyelerinin İngilizciliği	27
3- İstanbul Hükümet ve Üyelerinin Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketine Karşı Tutumları	28
4- Veliht Abdülmecid'in Tutumu	38
5- Şehzade Ömer Faruk'un Anadolu'ya Kabul Edilmeyişi	42
IV- Padişah ve İstanbul Hükümetinin Anadolu Ulusal Direnişini Caydırma ve Kıрма Eylemleri	45
1- Fetvalar	45
2- Ayaklanmalar	49
3- Öğüt ve İnceleme Kurulları	56
V- İngiltere'nin M.Kemal ve Ulusal Savaşına Karşı Açık Düşmanlığı	63
1- İngiltere'nin Türk Bağımsızlığına Karşı Genel Tutumu	63
2- İngiltere'nin M.Kemal'i ve Ulusal Direnişi Yok Etme Çalışmaları, İstanbul Hükümetiyle Ortak Tutumu	70
VI- Genel Değerlendirme ve Sonuç	81
Kaynakça	87

II - BAŞBAKAN DAMAT FERİT PAŞA'NIN TUTUMU

Kurtuluş Savaşı boyunca beş kez hükümet kuran D. Ferit Paşa, Anadolu eylemine bilerek ve isteyerek kötülükleri dokundu ve engel oldu. İngiliz desteğiyle yaşadığı gibi, beşinci hükümetinin sonunda İngiltere desteğini çekince, bir daha hükümet olamadı. İngiltere'nin isteği doğrultusunda hükümet yöneten Ferit Paşa, Padişah Vahdeddin'le birlikte katı bir İngiliz hayranıydı. İngiltere'nin güdümünde bir yönetim tasarlıyordu. Anadolu hareketi izin verseydi bunu da gerçekleştirecekti. İzmir'e Yunan'ı çıkartma kararı aldıkları gün İngiliz Sevenler (Muhiban) Derneğini kurmuşlardı. Derneğin öncüleri arasında İngiliz Büyükelçiliği Baştercümanı Ryan, istihbaratçı General Deedes, Rahip Frew, Sultan Vahdeddin, Damat Ferit, Ali Kemal, Adil, Mehmet Ali, Hoca Vasfi Sait Molla vardılar. Dernek bir İngiliz - Saray işbirliğiydi. Derneğin amacı güdümden çok, Türkiye'deki direnişi kırmak ve ağır barış koşullarının kabul edilmesini sağlayacak ortamı hazırlamaktı. Bu amacı da İngiltere, Saray ve yakın çevresi yoluyla gerçekleştirmeyi tasarlıyordu. Başkaları gibi Ferit Paşa da böylece oltaya takılmıştı. Kürt Yüceltme (Teali) Derneği de İngiliz Sevenler Derneğinin bir yan kolu gibi çalışıyordu. Özellikle Rahip Frew ve Sait Molla bu derneğin ruhuydular. İşin içine para ve makam da girmişti. İngiliz Sevenler Derneği üyelerinin her yerde ayrıcalıkları vardı. Bol para veriliyor, üstün görevler dağıtılıyordu.

Demokrasi tarihimizin ilginç bir örneğini veren Hürriyet ve İtilaf Partisi İngiliz güdümünü benimsiyor ve bunu yan kuruluşu olan İngiliz Sevenler Derneği yoluyla gerçekleştirmeye çalışıyordu. Çağdaşlaşmadan yana olan İ. T. Partisine tepki olarak doğan H. İ. Partisi batılılaşmaya karşı, şeriat düzeninin savunucusu ve İngiliz tipi bir meşrutiyet yönetiminin özlemcisiydi (1). İ. T.'nin emperyalist karşıtı olması yanında, H. İ. işbirlikçiydi. İmparatorluk içindeki etnik kesimlere yönetsel özerklik verilmesini savunuyordu. Partinin başkanı Albay Sadık, manev" lideri padişah Vahdeddin'di. Albay Sadık İngilizler'in ücretli adamı durumundaydı. D. Ferit Paşa partinin gerçek lideriydi. Şeyhülislam Sabri Efendi kurucularındandı. Anadolu hareketine karşı olanlar, işbirlikçiler, İngiliz kuyrukçuları, para ve makam peşinde olanlar, bağnaz ve gericiler bu partide toplanmışlardı (2).

Şimdi bu İngiliz yanlısı hükümet başkanının, M. Kemal ve Anadolu'da gelişen ulusal direnişe karşı tutumuna, belgeler doğrultusunda bakarak değerlendirmeye çalışalım.

D. Ferit birçok aydını, yöneticiyi, basını yanına çekmiş, parti ve örgütünde yoğunlaştırmış ve M. Kemal karşısında bir kampanya başlatmıştı. Basın, M. Kemal'i ve Anadolu'daki ulusal direnişi karalama ve parçalama yarışındaydı. Bu kampanyaya İstanbul'da "Alemdar", "Peyam-ı Sabah", "Türkçe İstanbul", "Aydede" ve "Ümit"; Anadolu'da ise "Ferda", "İrşat", "Zafer" gibi gazete ve dergiler katılmışlardı (3). İşte bunlardan birkaç örnek:

"İngiltere'ye olan sevgimize, Amerika'ya olan saygımız ket vurmaz". (Türkçe İstanbul, 16.12.1918).

"Mustafa Kemal ve Rauf Bey hakkında kovuşturma buyruğu." (Tasviri Efkör, 13.7.1919).

"Yasaya aykırı toplantılar ve girişimler". (Alemdar, 31.7.1919).

"M. Kemal Samsun'a gidince bir takım örgütler kurmaya başlamış, (...) kışkırtıcı sözler söylemiş. Erzurum'da yaptığı kongre Anayasa'ya, Meşrutiyet'e baş kaldırmadır". (Sabah, 2.8.1919).

"Hükümet bu maceracılara şiddetle harekete karar verdi". (Ronesans, 2.8.1919).

"Mustafa Kemal ne yaptı? Ayaklanma!" (Peyam-ı Sabah, 2.8.1919).

"M. Kemal macera peşinde dolaşiyor. (...) Samsun'da yönetimin işine karışmakla başladı. Onun Anadolu'da takındığı tutum İttihatçılığın hasta ruhudur". (Türkçe İstanbul, 6.8.1919).

"Türk ulusunun varlığını ve bağımsızlığını koruyabilmesi bu gibi mecnunca hareketlerden uzak durmamıza bağlıdır. (...) Kongreye katılanlar bir kısım önemsiz kişilerden oluşmaktadır". (Sabah, 11.8.1919).

"M. Kemal uygun olduğu cezaya uğradı". (Peyam, 13.8.1919).

"Varlığı yıkmaktan ibaret olan bu şaka (hezele) amaçlarına ulaştı. (...) Bunlar ne istiyorlar?" (Mesuliyet, 7.9.1919).

"Ulusal hareketin foyası çıktı". (Peyam, 13.9.1919).

"Bu hareket artık alevleri sönmüş bir ot ateşidir". (Akşam, 17.9.1919).

"Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da bir ulusal hareket yaratmaya çalışıyor. Bu ne çocukça bir hayaldir! Bütün dünyanın gücüne karşı... Savaştan ezilmiş olan zavallı Anadolu'nun gücü ile... Kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadolu'da ne kalmıştır, ne var ki direnebilsin". (Renin, 11.10.1919).

"Kızıl tehlike!" (Açıkgöz, 22.2.1920).

"Yalancı ulus davası şer-i şerife aykırıdır", (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 11.4.1920).

Katli vaciptir fetvası üzerine: "Mustafa Kemal, uygun olduğu cezayı gördü". (Alemdar, 15.4.1920).

"Sultan Vahdeddin, M. Kemal'i kovarak adam etti". (Ferda, 16.4.1920).

"Yalnız Fransızlar Türkler'in dostudur". (Ferda, 20.4.1920).

"İdam! İdam! İdam! Mustafa Kemal cezasını bulacak!" (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 25.4.1920).

"Anadolu, Kemalistlerden temizlenecektir". (Alemdar, 29.4.1920).

"Ulusal hareket boşa gitmeye mahkumdur". (Sait Molla, Peyam-ı Sabah, 1.5.1920).

"Mustafa Kemal'in maskaralıkları". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 7.5.1920).

"Rıfat'ın fetva'yı deccaliyesi". (Alemdar, 11.5.1920).

"Mustafa Kemal ve hempalarının idamı". (Peyam-ı Sabah., 13.5.1920).

"Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin tutsağıdır". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 28.5.1920).

"Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin tutsağıdır". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 28.5.1920).

Konya Delibaş ayaklanması üzerine: "Mustafa Kemal, kaçmaya hazırlandı". (Ferda, 18.11.1920).

"Kemal" pay-ı taht (başkent) Ankara!". (Alemdar, 10.1.1921).

"Ankara Hükümeti, Doğu'yu (Bolşevikleri) seçmiştir". (Alemdar, 27.5.1921).

"Ankara nereye gidiyor? Moskova ile antlaşmaya..." (Adana Postası, 21.6.1921).

"Yazgımızı Ankara'ya bırakmamalıyız". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 1.1.1922).

"Ankara ileri gelenlerinin anlayışıyla ancak İran ve Turan'a gidebiliriz, fakat Edirne, İzmir ve İstanbul'un özgürlüğüne yetişemeyiz". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 26.8.1922) (4).

İstanbul Hükümeti ve İngiltere M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde açıkça yanılmışlardı. M. Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonraki hareketleri kuşkuları doğrulamıştı. Hükümet ve İngiltere bu kez M. Kemal'i geri İstanbul'a döndürme, etkisiz kılma savaşımı verceklerdir. Bunu gerçekleştirebilmek için de başvurmadıkları yol kalmayacaktır. Biz bu çabalar içerisinde, bu kesimde, başbakan D. Ferit'in ihanet yarışındaki payını görelim:

İngilizler'in kuşkusu üzerine Ferit Paşa uyanmış, çareler aramaya başlamıştı. Çünkü M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde birinci ölçüde suçlu kendisiydi. İngiltere'ye karşı durumu kötüye gidebilirdi. İngiliz Yüksek Komiserini aradıysa da yardımcısı A. Ryan'la görüşebildi.

Ryan, Haziran 1919 başlarında Ferit Paşayla görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Ferit birkaç gün önce benimle görüştü. Kötü kimselerin olay çıkarmak çabalarına karşı uyanık olunmasını belirtti. İstenmeyen kimselerin, örneğin yedek subay gibi kimselerin, İstanbul'dan Anadolu'nun içlerine gitmelerine engel olmanın önemine değindi. Rauf Bey'in son günlerde İstanbul'dan ayrılarak Ayvalık bölgesine gittiğini söyledi". Ferit Paşanın uyarısı üzerine Ryan askeri çevrelerin dikkatini olay üzerine çekiyordu (5).

İngiliz yetkilileri D. Ferit üzerinde baskıyı yoğunlaştırınca 23 Haziran'da Hükümetçe görevden alınan M. Kemal'i 7/8 Haziran gecesi telgraf başına çağırdı ve İstanbul'a dönmesini istedi. M. Kemal dönmeyeceğini bildirince o anda görevine son verdi. M. Kemal ise göreviyle birlikte askerlikten de ayrıldı (6).

İngiltere'den aldığı nota üzerine M. Kemal'in görevine son veren D. Ferit; Savaş Bakanıyla birlikte Tuğgeneral Deedes'e çıktı ve M. Kemal'le resmi hiçbir ilişkisi olmadığı, ordudan da çekildiğini, M. Kemal'in asi oluşunu Hükümetçe askeri ve sivil makamlara bildireceğini söyledi (7).

M. Kemal ise çekinmeden yoluna devam ediyordu. İstanbul'daki gelişmeler ikinci plandaydı. Onun için Tercan'dayken, Savaş Bakanlığını da yüklenmiş olan Ferit Paşadan, 30.6.1919 tarihli telyazıyı aldı. Zor günler yaşandığını, İngilizlerin baskısı altında olduklarını, İstanbul'a dönmesinin gerektiği, eğer dönmüyorsa "hava değişimi" olarak istediği yerde oturmasını, padişahın isteğinin de bu doğrultuda olduğunu yazıyordu (8). Doğallıkla M. Kemal'in bu isteklere tek yanıtı inandığı yolda yürümesi olmuştu. Kendisine "geç kalmadan İstanbul'a dönmelerinin padişahın buyruğu olduğu" bildirilmesine karşın, 6 Temmuzda "Ermenistan'a sunulan... Doğu illeri halkı arasından" çıkıp gelemeyeceğini bildirdi (9).

M. Kemal'in bu tutumunu sürdürmesi, Anadolu'da Kongreler toplaması, D. Ferit'i çileden çıkardı. M. Kemal'i İngiliz yetkililerine yakınlıkla (şikâyet ederek) avunuyordu. M. Kemal'in tutumu karşısında güçsüz kalmıştı. Calthorpe'in 23 Temmuzda L. Curcon'a yazdığına göre Ferit Paşa Yüksek Komiseri görerek, M. Kemal'in Anadolu'da kurultaylar toplandığını, 23 Temmuzda İstanbul'a karşı bağımsızlık ilan etmenin görüşüleceğini bildirdi. Ayrıca bu kongrelerin, yasalara, Anayasa'ya ve padişah buyruğuna karşı olduğunu illere duyurduğunu bildiriyordu (10). Gerçekten de Başbakan Ferit Paşa, İçişleri Bakanlığı kanalıyla 20 Temmuzda Doğu illeri valilerine bir genelge göndermiş; "Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin Hükümetin karar ve duyurusuna karşı hareket ettiği ve kışkırtmaya devam ve ısrar etmekte oldukları, (...) bunların hemen tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri"ni istemişti. Öteki Doğu illeri valileri ise "görmedik", "duymadık", "burdan gittiler", "şimdi nerede olduklarını bilmiyoruz" yollu yanıltıcı ve savsaklayıcı yanıtlar gönderiyorlardı (11).

Durum karşısında Başbakan'ın M. Kemal'i İngilizler'e yakınması daha da arttı. 29 Temmuzda İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden Hohler'e şikâyet edildiler. 30 Temmuz günü Calthorpe'ye çıkarak; M. Kemal ve Rauf Bey'in tutuklanma buyruğunu çıkarabilmek için beş gün uğraştığını, Hükümet üyelerinin kendini desteklemediğini, Anadolu'yla uzlaştıklarını, "bunların tutuklanıp Malta'ya sürülme"lerinin gerektiği, "Padişahla kendisinin Tanrı'dan sonra umutlarının İngiltere olduğu"nu anlatıyor ve kendini acındırmaya çalışıyordu (12). İçeride ise oldukça sertleşiyordu. Savaş Bakanlığına gönderdiği bir yazıda; taşradaki görevlilerin Hükümet işlerini

güçleştirmekten kaçınmalarını istiyor, "Kuvayi Milliye" adıyla "çeteler" kuran Demirci Efe, Hacı Şükrü, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin çabalarından, kurultaylar ve toplantılar kurmalarından yakınıyordu (13).

Padişah ve D. Ferit'in birlikte hazırladıkları ve İngiltere'ye sundukları 12.9.1919 tarihli, sekiz maddelik bir gizli antlaşma var. İngiltere güdümünü ve yönetimini içeren bu gizli antlaşma İngiltere'ye Türkiye üzerinden her türlü söz hakkı tanıdığı gibi, Boğazların denetimi ve kullanımı ile Müslüman halkın buldukları bölgelerin yönetimi hakkında da yetkiyle donatıyor. Ötede "ulusal akımların önüne geçebilecek bir yönetimin kurulmasında" İngiltere'ye "kolluk kuvveti" kurma görevi ve yetkisi tanınıyordu. Türkiye Kıbrıs ve Mısır üzerindeki haklarından vaz geçiyordu. Görüldüğü gibi bu gizli antlaşmada temel olan Anadolu ulusal direnişini ezebilme. Ne var ki İngiltere bu antlaşmayı kabul etmemişti (14). İhanet yarışının en açık örneğiydi, bu tutum.

Ulusal güçlerin yenilmezliği karşısında tedirgin olan D. Ferit, İngilizlerce Anadolu'nun işgalini istiyordu. Bir kişinin kendi öz çıkarı için ülkesinin işgalini yabancı güçlerden istemesi korkunç bir olay. Hele bu kişi devletin üst düzeydeki bir yöneticisi ise korkunçluk dorukta, demektir. Başbakanın bu önerisini İngiliz Yüksek Komiseri ülkesine 17 Ağustos'ta şöyle rapor ediyor: "Damat Ferit, Anadolu'ya asker göndermeyi önerdi. Milne bunu reddetti. Çünkü düzenli birlikler de çetelere katılabilirler. Tek çözüm yolu Yunan ve İtalyan birliklerinin Anadolu'dan çekilmesidir. Hükümetin yetkisi de o zaman güçlenir. Millî Savunma Partisinin (Hakları Savunma Derneği) varlık nedeni böylece ortadan kalkar" (15).

13 Eylül tarihli İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'in raporu da bu doğrultuda, Başbakanın haince isteklerini içeriyor. D. Ferit, Robeck'ten şunları istiyordu:

"Mustafa Kemal bize de size de karşı. Ya bizim bir ordu göndermemize izin verin ya da siz bir askeri güç göndererek stratejik noktaları işgal edin" (16).

D. Ferit'in bu yollu istekleri bitmiyordu. İngiliz Komiseri "Eskişehir'e iki bin kişilik bir güç göndermeyi önerdi". Ayrıca "Anadolu'da ulusal hareketi bastırmak için 7 binden 50 bine kadar güç oluşturulması önerisinde" bulundu. Milne, "Böyle bir gücün oluşturulmasında önce Hükümetin Barış Antlaşmasını imzalaması"nın gereği üzerinde duruyordu. Önerinin reddedilmesi üzerine yaşamının güvence altına alınmasını istedi. İngilizler Başbakanın bu aşırı ölçüdeki ülkesini işgal ettirme hevesine yanaşmıyor, M. Kemal'le uzlaşmasını öneriyorlardı. Çünkü İngiliz askerlerinde savaş yılgınlığı vardı. Az güçle, Anadolu'da gelişen bu akımı kolay kolay bastırabileceklerini gözleri kesmiyordu. Anadolu'ya gönderilecek Osmanlı güçlerinin ulusal direnişçilere katılabileceklerinden kuşkuluyorlardı (17).

D. Ferit bir başbakanın onuruna yakışmayacak ölçüde emperyalist güçlere sürekli yalvarıp yakarıyor, nazlanıyor, ulusal direniş karşısındaki güçsüzlüğünü ortaya koyuyordu. Bu davranışı dahi onun Anlaşık (İtilaf Devletleri) güçlere büyük ödünler verdiğini gösteriyordu. İstenilen bir barışa gidilemeyişi; Anadolu'daki "bir iki yordakçı, hırslı ve hoşgörüsüz gencin halkın umutsuzluğundan yararlanarak kargaşalık çıkarmalarına" bağlıyor ve bunun "bastırılması için nedenin ortadan kaldırılmasını" istiyordu (18). Hükümetçe görevlendirilen kişilerle M. Kemal ve Rauf Beyin "diri olmazsa ölü olarak ele geçirilmesi" sağlanmaya çalışılıyordu (19). Sürekli olarak Anadolu direnişini karalıyor, halkın gözünden düşürmeye çalışıyordu. Ulusal direnişi "alevleri sönmüş bir saman alevine benzetiyor", halkın bu direnişin yanında değil, karşısında olduğunu vurguluyordu (20).

Başbakan D. Ferit artık etkin bir biçimde Anadolu'ya saldırmaya başladı. Yer yer ayaklanmalar çıkarttı. Şeyhülislam'dan ulusal direnişe katılmamayı öğütleyen fetvalar alarak, İngiliz uçaklarıyla, Anadolu'ya göndertirdi. Halife orduları kurdurtup ulusçulara saldırttı. Anzavur ve çeşitli bağnaz çevrelerin ayaklanmalarıyla ulusal güçleri boğmaya çalıştı. (Bunlar ileride ayrıca işlenecektir). Şimdi Başbakanın bu olaylardaki çabasını İngiliz belgelerinden izleyelim. D. Ferit'le görüşmesini İngiliz Yüksek Komiseri Robeck şöyle rapor ediyor:

"Damat Ferit 7 Nisan'da bana geldi. Ulusal hareketi bastırmak için her çeşit moral baskıyı kullanacağını söyledi. Ulusal harekete karşı Anzavur, Hükümetin elinde ilk silahtır" diyor. 15 Nisan'da da şunları yazıyordu: "Hükümet ulusçuları lanetleyen bir bildiri yayınladı, ulusal harekete karşı bir seri fetva ilan etti" (21). D. Ferit, Anadolu eylemine karşı Anzavur'dan başka İzmit, Bolu, Trabzon, Kayseri ve Harput yörelerine de kimi kişilerin gönderileceğini, Anzavur için İngilizler'den silah, fetvaların dağıtımını içinse uçak istedi. Padişah çevresindeki bir kısım kişilerin

uzaklaştırılması gereğini ileri sürdü. İngilizler'in isteği doğrultusunda çalışacağına söz verdi. Ortak önlem alabilmek için Ayyıldız örgütü üyelerinin listesini İngiliz yetkililerine vereceğini bildirdi (22). Başbakan, "gelecekteki Türk devleti için İngiliz güdümünü (manda) istedi, yeni yetişecek prensin tümüyle İngiliz dostu olarak yetiştirileceği" sözünü veriyordu (23). Ryan'ın sunduğu 23 Eylül 1920 tarihli rapora göre, ulusal eylemi kırabilmek için "Ferit Paşa Anadolu'ya bir grup gönderip halkı kandırmaya çalışacaktır" (24).

Anadolu eylemini ve onun öncüsü olan M. Kemal'i ortadan kaldıramayan Ferit Paşa, Ali Galip ve Sivas olaylarını yarattı. Ali Galip yoluyla Sivas Kongresini dağıtmak ve gelişmekte olan ulusal direnişi parçalamak istiyordu. Ali Galip gücünü bir takım ayrılıkçı Kürt feodal beylerinden alacaktı (25). Hükümet M. Kemal'le Rauf Bey'i canlı ya da ölü yakalayabilmek için 3-4 kişilik çeteler halinde 30 Kürt ve Arnavut subayını görevlendirmişti (26). Sivas'ı basmak için Ankara Valisi Muhittin Paşa da görevlendirilmiş, İngilizlerce bol para verilerek Hacı Bektaş Çelebisinin elde edilmesi istenmişse de başaramamıştır (27).

Başbakan (Sadrazam) amacına ulaşabilmek için İngiliz yetkililerine başvurdu ve Doğu'da Kürdistan kurulmasını önerdi. Böylece Kürtleri yanına çekebileceğine ve M. Kemal'in başarısız kalacağına inanıyordu. 17 Nisan ve 20 Temmuz 1920'de iki kez M. Kemal eylemine karşı Kürtler'i kullanmayı İngilizlere önerdi. Robeck Başbakanın önerisini L. Curzon'a şöyle bildiriyordu:

"Damat Ferit bana geldi, Barış Antlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaklardır. Kürt önderleri Mustafa Kemal'i sevmezler, çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor. Siz Mustafa Kemal'den nefret ediyorsunuz, çünkü o sizin yaptığınız antlaşmayı kabul etmiyor. Bu durumda Kürtler'i Mustafa Kemal'e karşı birlikte kullanalım, dedi" (28).

Ali Galip olayı başarısız olduğu gibi, İngiliz yetkilileri de Kürtler'in Türkler'e karşı kolay kullanılamayacağını, ulusal güçlerin etkisinde olduklarını biliyorlardı. Bölgede Ermeni egemenliği korkusu Kürtler'i Türkler'in yanına itmisti. Çıkarları Türkler'le ortak. İngilizler bunun bilincindeydi. Bu nedenle Ferit Paşanın bu önerisine katılmadılar. Ferit Paşa, Kürt aşiretlerinin M. Kemal ve ulusal güçlere karşı koymaları durumunda, Güney Doğu'da Osmanlı Devleti'nin kanadı altında özerklik vereceğini açıkladıysa da sonuç alamadı. Ferit Paşa olsun, ortağı Kürt Yüceltme Derneği olsun, İngiltere'ye uşakça yaklaşımlarına karşın gerekli desteği sağlayıp, başarıya ulaşamadılar (29).

D. Ferit'in ihanet yarışındaki yeri -belgeler ışığında- böylece belirlenmiş oldu. M. Kemal'e ve Anadolu hareketine destek olması bir yana; yok edebilmek, parçalayabilmek için akıl almaz yollara başvurmuş, M. Kemal ve ulusal kurtuluşun düşmanlığını yapmıştır. Kendi öz çıkarı ve bozuk emelleri için ülkeyi İngilizler'e peşkeş çekmekten çekinmemiş, ülke bütünlüğünün bozulmasını amacı uğruna kullanmıştı. Bu tutumuyla ulusal hareketi engelleyenlerin ve Türk ulusu düşmanlarının en başında yer alıyordu.

İngiliz yetkilisi Webb'in verdiği rapora göre "düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı" hükümetler kuran (30), Türk bağımsızlığına emperyalizmden daha düşman olan ve İngiliz emperyalizminin açık ajanı D. Ferit, dönemin tüm yetkililerince "deli", "akılsız", "kişiliksiz" olarak tanıtılıyor; İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza onu "bir İngiliz centilmeninin çok iyi taklit edilmiş biçimi" (31) olarak niteliyordu. Saray mabeyincisi Ali Fuat onun hakkında "dönek mizaçlı bukalemun yaratılışlı bir adam olup, bugün ak dediğine yarın kara der ve asıl düşüncesinin ne olduğu bilinmez" (32) demektedir. H. Armstrong onu, "inatçı, cesur, akılsız bir ihtiyar... biraz Kürt kanı taşıyan bir Arnavut..., ruhunda bir kan kavgasının korkunç nefreti köpüren... uzlaşmak nedir bilmeyen bir aşiret mensubu" olarak görüyor; uzlaşmazlığının ve düşmanlarına karşı inatla uyguladığı öc siyasasının uzlaşmaya varmayı olanaksız kıldığını söylüyordu (33). Vahdeddin, D. Ferit'i Mondros Bırakışmasına delege seçmek istediğinde İzzet Paşa onun "mecnun" olduğunu, bu tür görevlerini ona verilmeyeceğini söylemişti (34). Ayrıca onu "deli ve akılsız" buluyordu (35). Tefik Paşa da D. Ferit hakkında aynı kanıyı taşıyordu (36). Ahmet Reşit bey, onu "Donkişot" olarak niteliyordu (37). Küçük memurluktan birdenbire Başbakanlığa (Sadrazamlığa) yükselen D. Ferit Paşayı çevresinde olan Şerif Paşa, Tefik Paşa, Reşit Bey, Ali Fuat (Türkgeldi), Lütfi Simavi ve Halit Ziya (Uşaklıgil) Beyler "yalancı", "düzenbaz" ve "sahtek%or " olarak niteliyorlardı (38).

Bu tür kişiliğin sahibi olan D. Ferit, padişahla mizaçları uyuyordu. İngiliz sevgileri ve yandaşlıkları ortak. Öc alma düzeyine ulaşan kinleri onları "vatan hainliği"ne dek götürdü.

Padişahı aklamak isteyen bir takım çevreler Türk Bağımsızlık hareketine karşı yürütülen düşmanlığı D. Ferit'e yükler, Vahdeddin'in de bunun etkisiyle o duruma düştüğünü savunurlarsa da hainlik yarışında ortak hareket etmişlerdir. İkisinde de ortak olan aynı düşünce ve kanı, birlikte eyleme geçirilmiştir. İkisinde de ortak amaç, Türk Bağımsızlık hareketini yoketmek ve İngiliz güdümünde yönetimlerini sürdürmektir.

III - İSTANBUL HÜKÜMETİNİN VE ÜYELERİNİN TUTUMU

1 - Damat Ferit'in Dışındaki Başbakanların İngilizciliği

Bırakışmayla birlikte İ. T. Partisi yenik düşmüş ve yönetimden çekilmişti. Toplumda bu partiye karşı aşırı bir kızgınlık doğmuştu. Yönetime İ. T.'nin tam karşısı olan H. İ. Partisi gelmişti. Kurtuluş Savaşı boyunca İstanbul'da bu parti yönetimdeydi. Katı bir İngiliz yanlıydı. Anadolu'da gelişen ulusal savaşıma açıkça düşmandı. M. Kemal ve arkadaşlarını başarısız kılabilmek için elinden geleni yapmıştı. İhanet yarışındaki payı büyüktü.

D. Ferit'in İngilizciliği su götürmediği gibi, kendisinden sonra Hükümet kuran Başbakanlar da ondan aşağı kalmıyorlardı. Bunlar ne kadar yumuşak ve Anadolu'yla ilişkilerinde ılımlı olsalar da; tutarsızlıkları, İngiliz emperyalizmi karşısındaki uzlaşıcılıkları ağır basıyordu. Tefvik Paşa göreve başlarken verdiği demecinde; "amacımızın İngiltere ile eski dostluğumuzun yeniden kurulması" olduğuna değiniyor, 22.11.1919'da Londra'da Büyükelçideyken "Türkiye ile İngiltere arasında savunma üzerine bir birlik kurmayı" düşündüğünü, "Türk ulusunun Padişah'tan halka dek Büyük Britanya'ya güveni olduğunu ve bu güveni başka herhangi bir ulusa besleyemeyeceklerini" söylüyordu. Büyükelçiliğinde yapılan bir kabul resminde; "İngiltere yardım ederse Türkiye'nin iyi niyetini kullanarak elinden gelen her şeyi yapabileceği" konusunda Amiral de Robeck'i inandırmaya çalışıyordu. Londra'da barış koşulları görüşülürken L. Curzon'a; "Zatı Şahanenin kendi ülkesi ile taç ve tahtı için tek umudun Türkiye ile Büyük Britanya arasındaki eski ilişkilerin yeniden canlanmasında olduğuna şiddetle inandığı ve bu konu için düşünülebilen biçimlerin en iyisiyle uyuşmaya hazır bulunduğunu" açıklıyor, ayrılırken de, "Padişah Büyük Britanya ile özel bir birlik veya bir sözleşme yaparak daha sıkı işbirliğini sağlama konusunda şiddetli istekli olduğunu" önemle vurguluyordu (39). Hem padişaha hem de ulusçulara yakınlığıyla bilinen Başbakan Tefvik Paşa 25.3.1922'de D. Ferit'ten farksız bir öneride bulunarak gerçek niteliğini ortaya koyuyordu. Önerisi şöyle:

"İngiltere ile Türkiye arasında bir antlaşma imzalanacaktır. Antlaşma gereğince, Türkiye, bütün ulusların yararına yansız olarak Boğazların serbestisinin korunmasını İngiltere'ye bırakacaktır. İngiltere, bu amaçla kendi askerlerini ya da Türk jandarmasını kullanabilecektir. Türk Hükümeti, Türk jandarmasını İngiltere'nin buyruğuna verecektir. Dahası Boğazların serbestisini korumak için gerekli toprak şeridinin yönetimi İngiltere'nin eline verilecektir... Böyle bir antlaşma, İngiltere'nin hilafete düşman olduğu ve Türkiye'yi yıkmak istediği yolundaki ve Hindistan'la öteki yerlerde yaygın düşüncüyü hemen ve bir daha canlanmamak üzere silecektir. Antlaşma, bu düşüncenin tam tersinin parlak bir kanıtı olacak ve İngiltere'nin Hilafetin koruyucusu ve dostu olduğunu bütün İslam Dünyası'na açıklayacaktır" (40).

Ali Rıza Paşa Hükümet olunca Ankara'yla yakın ilişkiler içerisine girdi. Ulusçulara karşı ılımlı davrandı, Anadolu hareketini tanıdı. Fakat bunlar bir bakıma bir zorunluluğun sonucuydu.

Böylece Anadolu hareketini dizginleyebileceğini, denetimine alabileceğini düşünüyordu. Zaman zaman Ankara yöneticilerini uyarıyor, kızıyor; İstanbul Hükümetinin tutum ve kararlarının dışına çıkmamalarını istiyordu. Bir Damat Ferit kadar olmasa da İngiliz yanlıydı. Göreve geldiğinde 11.10.1919'da yaptığı konuşmasında; "Hükümet üyelerinin Türkiye'nin savaşa girmesi olayını benimsemedikleri ve bu hareketi Büyük Britanya ile arada süregelen geleneksel dostluğun doğal olmayan bir bozumu olarak gördüklerini" vurguluyor, "İngiliz yardımı isteğinde" bulunuyordu. Türkiye'nin "tek bir devletçe manen desteklenmesiyle yaşam bulacağını" savunuyordu (41). Doğallıkla bu devlet İngiltere'den başkası değildi. Vatansever biri olmasına karşın, yine de M. Kemal'in yanında yer almadı. Aynı nitelikleri taşıyan Salih Paşa da Ankara'ya katılmaktan çekinmiş, İstanbul Hükümetlerinden görev almıştı (42). Bırakışma sonrası İstanbul'da ilk Hükümet kuran Ahmet İzzet Paşa, M. Kemal'in saygı duyduğu biriydi. Ne var ki bütün üstünlüklerine karşın, siyasal niteliği Babı%oli'de oluşmuştu. Ulusal Savaşım döneminde yanlışlar yapmış, Kuvayi Milliye'yi gereği gibi benimseyememişti. Ankara'ya katılmama yanılığısına düştüğü gibi, Ankara'ya söz vermesine karşın, İstanbul Hükümetlerinde görev almıştı (43). M. Kemal'i yeterince anlamayan bu kişinin İngiltere karşısında uzlaşıcılığı açıktı. Mister Bennett'le görüşmesinde; "Britanya'nın Türkiye ile dost olmak isteğinde olduğuna inanabilmesi durumunda, Mustafa Kemal'i, Britanya Başkomutanı ile buluşturarak Yunanlılar'ın Anadolu'yu boşaltmaları (!) konusunda bir uzlaşma sağlanması için bütün gücünü kullanacağını ve onu inandırmaya çalışacağını" söylüyordu. Daha sonraları İzzet Paşa bu düşüncesi doğrultusunda bir muhtıra hazırladı. Ulusal ordunun başarıya yaklaştığı bir zamanda bile "İngiltere ile işbirliğinin Mustafa Kemal'siz sağlanabileceğini" olanaklı görüyordu (44).

2 - İstanbul Hükümet Üyelerinin İngilizciliği

İstanbul Hükümetlerinde görev alan bakanların hemen hemen tümü açıkça İngiliz yanlıydı. İngiliz desteği olmadan yaşamının olanaksızlığına inanıyorlardı. Bu düşüncelerini hayranlık düzeyine vardırırlar çoğunluktaaydı. Açıkça İstanbul Hükümetleri başbakanıyla, bakanlarıyla İngiliz emperyalizmiyle uzlaşıyorlardı, ona sığınıyorlardı. Dışişleri Bakanlığı yapan Mustafa Reşit Paşa'nın 30.12.1919'da Yüksek Komiser Webb'le görüşmesini, komiser şöyle anlatıyor: "Bakan, muhakkak olan şudur ki, demişti; halkın oldukça az bir kesimi Türkiye'de Fransız etkinliğinin olmasını istemektedir; fakat kendisi ve hükümetteki arkadaşları, sultan ve geniş bir halk kesimi adına kesinlikle söyleyebilirim ki, gerçekten genelin isteği İngilterece yönetilmemizdir". İçişleri Bakanı Ali Kemal de tek kurtuluş yolunu "ne biçimde olursa olsun, İngiliz güdümünde" gördüğünü 18 Haziran 1919'da Calthorpe'ye bildiriyordu. İçişleri Bakanı ve barış kurulu üyesi Ahmet Reşit (Rey); "Britanya liderliğinin kabulünü Damet Ferit adına" diliyor ve şunları söylüyordu: "Şimdiki hükümetin sürekli siyasası; Türk devletinin Büyük Britanya'nın yardımına güvenmesi temeline dayanmasıdır". Cemil Paşayla birlikte 23.6.1919'da Yüksek Komiserle görüşerek; "Oldukça bir istek ve çabayla ulusçuları ihbar etmekle birlikte, Türkiye'yi, yönetme ve koruma görevini yerine getirebilecek tek Hükümet olan İngiltere'nin yönetimine vermekle bu ülkeyi tüzegen (adil) bir barış ve düzene kavuşturmak isteğinde diretiler; böylece yeniden yaşam kazanan bir Türkiye genellikle bütün Doğu'da kendileri yararına düzen ögesi olacaktı" (45).

İstanbul Hükümet üyelerinin bu niteliğini daha birçok örnekle çoğaltmak mümkün. Bu kadarı yeterli sanırım.

3 - İstanbul Hükümet ve Üyelerinin Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketine Karşı Tutumları

Bilindiği gibi M. Kemal Samsun'a çıkar çıkmaz İngilizler kuşkulandılar. M. Kemal'in tutumuysa İngilizler'in kuşkularını daha da arttırıyordu. Başbakana ve Hükümete resmen baskı yaparak önlemler alınması istendi. Böylece M. Kemal'le İstanbul Hükümeti arasında "sinir savaşı" ve kovalamaca başladı. 8 Haziran 1919'da Savaş Başkanı Şevket Turgut M. Kemal'den "elindeki

istinbotlardan biriyle hemen" İstanbul'a dönmesini istedi. M. Kemal durumu Genelkurmay Başkanı Cevat Paşadan öğrenmek istedi. 11 Haziran'da aldığı yanıtta; "değerli bir Generalin Anadolu'da dolaşması kamuoyunda iyi etki yapamayacağı nedeniyle İngilizler"in M. Kemal'i istediğini bildirdi (46). M. Kemal bu kez padişahı aradı, Anadolu'nun ve halkın kurtuluş yanlısı olduğunu söyleyerek gelmesinin öteki paşalar gibi etkisiz bırakılacağını, "eğer zorunlu bırakılırsa görevinden ayrılıp Anadolu'da ulusun bağına (sine-i millete)" çekileceğini, "vatan görevinde böylece daha rahat çalışabileceğini" açıkladı (47). Ordu komutanları ve valilerle ilişkilere giriyor, durumu öğreniyor, buyruklar veriyordu. Protesto ve mitinglerin yapılmasını istiyordu. Ulusal direniş ve M. Kemal karşıtı, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit (Karay) Bey, 16 Haziranda Reddi İlhak derneklerince verilen tel yazıların çekilmemesini bildirdi. Dahası M. Kemal'i İçişleri Bakanlığına şikâyet etti. M. Kemal, Hükümet buyruğunu alıncaya dek İstanbul'la resmi haberleşmenin kesilmesini istedi (48). 18 Haziranda Hükümet Reddi İlhak gibi kurtuluşçu derneklerin kurulmasını ve silahlı güçlerin oluşturulmasını yasakladı. İçişleri Bakanı Ali Kemal, illere genelge göndererek halkın işgallere karşı çıkmamalarını istedi. Ulusal ordu kurmak isteyenlerin öğütle olmazsa, zorla yola getirileceğini vurguladı (49). 23 Haziran günü Bakanlar Kurulu toplanarak M. Kemal sorununa çözüm aradı. III. Ordu Müfettişi M. Kemal'in, Savaş Bakanlığının buyruğuna uyup İstanbul'a gelmediği ve halkı hükümete karşı kıskırttığı gerekçesiyle görevinden alınması kararlaştırıldı. Başbakan Vekili Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin İçişleri Bakanlığına bildirdiğine göre M. Kemal'in yerine eski Deniz Bakanı Hurşit Paşa atandı. M. Kemal görevden uzaklaştırıldığından; hiçbir resmi niteliğinin kalmadığının illere bildirilmesi, genelgelerine uyulmaması isteniyordu. M. Kemal sorununun çözümünü Savaş Bakanlığı görevlendiriliyordu (50). Aynı gün İçişleri Bakanı Ali Kemal valilere; "Artık M. Kemal'in görevinden çıkarıldığını, kendisiyle hiçbir resmi işleme girişmemek, Hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemek" gizli buyruğunu veriyordu (51). Ali Kemal, 24 Haziranda L'Entent muhabirine verdiği demeçte yine M. Kemal ve arkadaşlarını amaçlıyor, Rumlardan daha tehlikeli düşmanlar olduğunu, halkın aşağı tabakasındaki insanları arkalarına takmakla uğraştıklarını söylüyordu. İttihatçılara çatıyor, bununla M. Kemal'i anımsatıyordu. M. Kemal'in görevine son verildiğini "umudun Paris görüşmelerine" bağlandığını vurguluyordu (52). Sonuna dek Anadolu hareketine düşmanlığını sürdürecektir olan Ali Kemal, 26 Haziran'da bir bildiri yayınlarak halkı ulusal orduya karşı kıskırtıyordu. Ulusal ordu kurmanın, ulusal savunma hazırlıkları içerisine girmenin felaket olduğunu belirtiyor ve ordu müfettişlerinin bu tutumlarıyla Ateşkes hükümlerini bozduklarını vurguluyor ve halkı bunlara karşı koymaya çağırıyordu (53). Kurtuluş Savaşının sonlara doğru bile Ali Kemal "Peyam-ı Sabah"ta 9-10.8.1922'de Yunan yenilgisinin bir "hayal" olduğunu belirterek M. Kemal'den görev beklemenin "cehaleti ve budalalığı" aştığını yazıyordu (54). 19.11.1922'de İzmit'te linç edilerek öldürülen bu ulusal savaşım düşmanı, 26 Haziranda Hükümetteki görevinden ayrılmak zorunda kalınca; M. Kemal yayınladığı bildirimlerle Ali Kemal'in İçişleri Bakanlığı döneminde kendisi hakkında gönderdiği genelge ve buyrukların geçersiz olduğunu, ancak Padişahın kendisi hakkında vereceği buyruklara uyabileceğini bildiriyor; "vatani kurtarmaya dayanan kutsal ve ulusal görevimi ulus bağına bir ulus bireyi olarak dahi izlemek benim için en yüksek bir görev ve kesin bir emeldir" diyordu (55). Bunun üzerine Savaş Bakanı Şevket Turgut 28 Haziranda M. Kemal'e bir telyazı göndererek "hemen İstanbul'a dönmesini" istedi. M. Kemal bu isteğe yanıt bile verme gereğini görmedi (56). 2-3 Temmuz gecesi Tercan'dayken Saray'dan aldığı telyazıda dönmesi isteniyordu (57). Dolayısıyla M. Kemal'in bunlara aldıracağı yoktu ve yolundan yürüyordu. Ferit Paşa'nın "hava değişimi" alarak bir köşeye çekilmesini istemesi de bir sonuç vermedi. 29 Haziranda göreve gelen yeni Savaş Bakanı Ali Ferit Paşa da şansını denedi. 5 Temmuz günü M. Kemal'le telyazıyla görüşüp; dönmesi konusunu padişah ve siyasal temsilcilere karşı üstlendiğini, tutuklanmayacağı konusunda güvence aldığını bildirdi. "bizi utandırma" diyordu (58). Doğallıkla yeni bakanın bu dileği geri çevrildi. Bu kez yeni bakanlar Sivas Valisinden ilindeki gelişmeleri soruyor, önlemler arıyorlardı (59). 6 Temmuzda Bakanlar Kurulu, padişahın isteği dışında asker toplayan komutanların görevden alınmasını ve yargılanmasını kararlaştırdı. Başbakan Vekili Mustafa Sabri imzasıyla karar Savaş ve İçişleri Bakanlığına bildirildi (60). Yeni Savaş Bakanı Ferit Paşa Albay Refet'e bir telyazı çekerek; İngilizler'in işgal için değil, düzen (asayiş) için geldiklerini, engel olmamasını, M. Kemal'in İstanbul'a dönmesi için inandırılmasını, dönmemesi durumunda İngilizler'ce zorla getirileceğini bildiriyordu (61). Ne var ki Anadolu

direnışçilerinin bu safsatalara kanacakları yoktu artık.

7/8 Temmuz gecesi, M. Kemal Saraydan makine başına çağrıldı. M. Kemal'i makine başına padişah çağırmişti. İstanbul'a dönmesi isteniyor, her türlü güvence veriliyordu. İsterse, istediği yerde "hava değişimi" yapabilecekti. En çok bu nokta vurgulanıyordu. M. Kemal dönmeyi kabul etmeyince, padişahça resmi görevine son verildiği bildirildi. M. Kemal hem görevinden hem de askerlikten ayrıldığını Savaş Bakanlığına ve Padişaha bildirdi. Bundan sonra ulusun bağrında, ulus için bir birey olarak çalışma kararı aldı. M. Kemal'in görevine son veren buyruk 13 Temmuz tarihli -dönemin resmi gazetesi olan- "Takvim-i Vakai"de Savaş Bakanı Ferit, Başbakan Vekili Mustafa Sabri ve Padişah M. Vahdeddin imzasıyla yayınlandı. Fermanda şöyle deniyordu: "Üçüncü Ordu Müfettişı Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verilmiştir. Bu padişah buyruğunun yürütülmesinde Savaş Bakanı görevlidir" (62).

M. Kemal 9 Temmuz'da orduya ve ulusa yayınladığı bir bildiriyle resmi göreviyle birlikte askerlikten de ayrıldığını bildirdi. Bundan sonra kutsal görevinde ulusun bağrında bir birey olarak çalışacağını belirtti (63).

İstanbul Hükümeti M. Kemal yanlısı komutanlar üzerinde de terör estirmeye başladı. 13 Temmuzda 3. Kolordu Komutanı Refet Bey görevinden alındı. Buna karşın birçok komutan M. Kemal'e bağlılığını bildirerek güç katıyordu (64).

M. Kemal ve arkadaşları İstanbul'a götürülmedikçe Anadolu hareketi durdurulamayacaktı. Gün geçtikçe de bir çığ gibi büyüyor ve geliyordu. Durum, Sarayı kurnazlıklar yapmaya yöneltti. M. M. Kansu'nun verdiği bilgilere göre, Erzurum Kongresi günlerinde Başbakan ve Padişah M. Kemal'i sürekli makine başına çağırıyor, İstanbul'a dönmeleri durumunda M. Kemal'e Başbakanlık, Rauf Bey'e de Deniz Bakanlığı vereceklerini söylüyorlardı (65). Doğallıkla bunlar tuzaktı. M. Kemal'in gözü bakanlıklarda değil, ülkenin tam bağımsız olarak kurtuluşundaydı. Bu da İstanbul'da bakan olmakla değil, Anadolu'da gelişen ulusal güce iyi bir yol gösterici olmakla olanaklıydı.

M. Kemal'in Anadolu'ya görevlendirilmesinde etkin rol oynayan eski İçişleri Bakanı M. Ali Bey, bakanlıktan alındıktan sonra Anadolu ulusal akımına düşman kesildi ve İstanbul'daki Kuvayi Milliye yanlısı kişilerin listesini İngiliz yetkilisi Harrington'a vererek tutuklanmalarını istemişti (66). Eski Senatör, Milletvekili, Devlet Şurası Başkanı ve Eğitim Bakanı olan filozof Rıza Tefvik, Ali Kemal'in "Peyam" gazetesinde Anadolu ulusçu akımını ve önderlerini şöyle değerlendiriyordu: "Bunlar, kabul edelim ki bu kargaşayı aşip ve fitnede kaleyi kazansalar bile, Türkiye'de kurmak ve yürütmek istedikleri haydut yöntemiyle, yirminci yüzyıl felsefesinin siyasal yargılarını bağdaştırıp o yargıları herkese uygulayabilecekler mi? Biz, kesinlikle hayır demekte hiç kuşku duymayız. İttihatçı anlayışıyla Türkiye değil, yamyamlar bugün yönetiliyor... Bu ulusal akım gerçekten bir çaba ve içtenlik ürünü ise, hükümetimizin kesinlikle buyruğuna uymalı ve hiçbir işe karışmamalıdır ki, güçlü bir merkezsel hükümet oluşabilsin ve barış görüşmelerine girişebilmek için büyük devletler vekil ve delegeleri ona güven ve saygı duyabilsin de, barış olsun..." (67).

M. Kemal İstanbul'a getirilemediğinden, çalışmaları kuşkuyla izleniyordu. Erzurum Valisinden davranışları soruluyor, kurultaylar toplaması önlenmeye çalışılıyordu. Savaş Bakanı Nazım Paşa tutuklanmalarını K. Karabekir'den rica ediyor, İçişleri Bakanı Adil Beyse "orada işeler" tutuklanmalarını istiyordu. Doğu illerindeki valilerden nerede olduğu, nerelere uğradığı soruluyor; valilerse oyalayıcı ve aldatıcı yanıtlar vererek M. Kemal'in yanında yer alıyorlardı (68).

Anadolu eylemi karşısında başarısız duruma düşen İstanbul hükümetleri sık sık değişiyor, ama, yeni bakanların niteliği değişmediğinden Anadolu'ya bakış aynı biçimiyle sürüyordu. İçişleri Bakanlığına getirilen Adil Bey, Sivas Valisine gönderdiği telyazısında M. Kemal ve Rauf Beyin girişimlerini ülke çıkarlarına zararlı buluyor, devlet işlerine karışanların kim olursa olsun yasalara teslim edilmesini istiyordu (69). 29 Temmuzda Bakanlar Kurulunda, "Hükümetin karar ve bildirimlerine aykırı davranan" M. Kemal ve Rauf Beyin hemen yakalanarak İstanbul'a getirilmesi kararlaştırılmıştı (70). Adil bey, Ankara Valiliğine verdiği buyrukla; komutanların zorla asker toplamalarını, delege göndermelerinin önüne geçilmesini istiyordu. 2 Ağustosta günün gazetelerine demeç veren Adil Bey; Kuvayi Milliye hakkındaki karalamasını yaptıktan sonra, önderlerinin tutuklanacağını vurguluyordu (71).

6 Ağustosta M. Kemal'in yerine Abdullah Paşa atandı. İstanbul hükümetinin M. Kemal'e olan hıncı gittikçe artıyordu. Baş edemeyince daha da azgınlaşıyorlardı. "Kışkırtmalarını sürdürüyor" gerekçesiyle, Savaş Bakanı Nazım Paşa 7 Ağustosta M. Kemal'in fahri yaverlik sanıyla rütbe

ve nişanlarının geri alınmasını hükümete önerdi. Bu öneri 9 Ağustosta (1919) Padişahça onaylanarak yürürlüğe girdi (72). 7 Eylülde (1920) padişah buyruğuyla da rütbesi kaymakamlığa ve efendiliğe indirildi (73). General Milne'nin isteği üzerine 8 Ağustosta bir genelge yayınlayan İçişleri Bakanı; ulusal örgütlerin yurdu koruma gereğine dayanmadıklarını, hemen dağıtılmalarını, direnenlerin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesini istiyordu (74). Yetersiz kalan Nazım Paşa görevden uzaklaştırılınca, Savaş Bakanlığına 13 Ağustos Süleyman Şefik Paşa getirildi. Şefik Paşa da önceleri izledi. Şifreli haberleşmeyi yasaklayarak M. Kemal'in çalışmalarını aksatmaya çalıştı. Çünkü M. Kemal şifreyle haberleşiyordu. Durum üzerine tepkiler doğdu. Gazetelere "ulusal hareketin olmadığına" dair demeçler veriyor, gelişmeleri baltalamaya çalışıyordu.

M. Kemal hareketinin durdurulamaması üzerine, ulusal akımın bastırılması ve "Anadolu'da olağanüstü yenilik yapılması" görevi, eski Dördüncü Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa'ya verildi. Zeki Paşa şu ilginç açıklamada bulunmuştu:

"Hükümete karşı bağımsızlık ilan eden ayaklanmacıları hiçbir savsama ve hoşgörüyü yer bırakmadan yasanın pençesine teslim edeceğim. Eski çalışmalarım sözümü tutacağıma kanıttır (75).

İstanbul'un işgaline karşı ölesiye savaşım vermesi gereken İstanbul Hükümeti, ne var ki Anadolu ulusal akımını suçlayıcı ve İngiltere'yi destekleyici şu resmi bildiriği yayınlıyordu: "İttihat ve Terakki mensuplarının (Ulusal Örgüt) takma adı altında giriştikleri hareketler, İstanbul'un galip devletlerce işgaline yol açmıştır. İşgal geçicidir, hükümetin etkinliğini kırmak için değil, desteklemek için yapılmıştır. Amaç, Türk ulusunu İstanbul'dan yoksun etmemek, karışıklıkları önlemektir. Müslüm, gayri müslüm herkes, işine bakmalıdır, düzen korunacaktır. Gerekenler tutuklanacaklar, kendi eylemlerinden ve bunların sonucundan sorumlu tutulacaklardır. Anadolu'ya yolculuk, toplantı, silah taşımak yasaktır" (76).

Anadolu'da gelişen ulusal akıma karşı İstanbul Meclislerinin tutumu da olumsuz. "Mebusan Meclisinde "Müdafaai Hukuk"un seçip gönderdiği birçok milletvekili olması nedeniyle Anadolu akımının ve Atatürk'ün etkisi altındaydı. Gerçi M. Kemal'in istediği doğrultuda yönlendirilemediyse de pek zararı da dokunmadı. Meclis dağılınca da zaten çoğunluk Ankara'ya gelmişti. Ama "Ayan Meclisi" ise Anadolu'da gelişen ulusal direniş akımının karşısında yer alarak gelenekçi akımı sürdürmüşlerdi. Padişah Vahdeddin ve Başbakan D.Ferit'in destekleyicisi olarak, Anadolu ulusal hareketine karşı savaş il%on etmişlerdi (77). İstanbul Hükümetinin ve Meclislerinin Anadolu eylemi ve önderleri için düşündükleri genelinde böyle. Tutum ve davranışları genelinde hep aynı doğrultuda olduğundan örnekleri daha çoğaltmaya gerek görmüyoruz. Genel tutum Anadolu ulusal direnişini ve önderlerini yok etmek, İngiliz emperyalizminin isteklerini olduğu gibi yerine getirmek...

4 - Veliht Abdülmecid'in Tutumu

Saray başından beri uzlaşmayı (teslimiyeti) benimsemiş, kurtuluş umudunu uzlaşmada ve işbirliğinde aramıştı. Hiçbir şey yapılamayacağı kanısındaydılar. Bu nedenle İngilizler'in kızdırılması gereksiz görülüyordu. Saltanat ve İstanbul Hükümet üyeleri genelinde bu kanıda idiler.

Veliht Abdülmecid görünürde "Kuvayi Mill"ye" yanlısıydı. İstanbul Hükümetinin, özellikle D.Ferit'in tutumunu yanlış buluyordu. D.Ferit'e karşı aşırı kını vardı. İngilizler'e karşı Vahdeddin'den farksız bir dil kullanıyor, İngiliz yanlılığını sürekli vurguluyordu. Açıkça İngiliz güdümünü istiyordu.

Kasım 1918'de "Associatet Press" muhabirine; "Türkiye'nin yabancıların yardımına muhtaç olduğunu, Halifenin egemenliğini zedelemeyen herhangi bir denetimi severek benimseyeceğini" açıklıyordu (78). 1 Aralık tarihli bir görüşmede de; "Biz Türkler bütün kültürümüzü Fransa ile İngiltere'den aldık... İttihat ve Terakki h%ol%o duruyor... Yeniden yönetime gelmek için hep olanak aramaktadır. Yalnız başımıza bunu önleyemeyiz. Yardıma gereksinimimiz vardır... Padişah ve ben sizin yardımınızı hararetle istemekteyiz" diyordu (79). Açıkça İngilizler'e başvuruyor, Alman yanlılarını şik%o%oyet ediyor, bunların hazırladığı yıkımın önüne geçemediğine sızlanıyordu. İngilizler'e; "Bizi kendi yanınıza çekerek, Türk halifesinin dinsel gücünü, İmparatorluğun içinde barış ve düzen yararına kazanmakta sizin çıkarınız vardır... Bir gün gelecek, Britanya, Türkiye'ye karşı kırk yıl öncesi dostluk siyasasını yeniden ele alacaktır"

diyordu (80).

Hükümetin tutumunu, özellikle Ferit Paşa'nın yönetimini benimsemedi. 18.1.1919 tarihinde padişaha sunduğu bir muhtırayla "Saltanat Şurası"nın toplanmasını öneriyordu. D.Ferit için, "Ulusla Padişah arasında siyah bir perde çekti" (81). "Deneyimsiz bir başbakan, bu halkı umutsuzluğun son noktasına ulaştırdı" diyordu (82).

Kendince boş durmuyor, uğraşıyordu. Ne var ki uğraşları emperyalizmden yardım umarcasındaydı. Uzlaşmacı niteliği onu büyük devletlerden yardım dilemeye sürüklüyordu. İzmir işgali üzerine George V.'e, Başbakan Poincare'ye ve Kral Vittore Emanuele III.'e mektuplar yazıp, onlardan korunmamızı istedi (83).

Vehaht Abdülmecid 16.7.1919'da padişaha yeniden bir muhtıra verdi. Muhtırasında İngiltere'nin ayakta tuttuğu D.Ferit Hükümetine çatıyordu. Abdülmecid'e göre; Anadolu'da ikilik çıkaran, işgallere göz yuman Ferit Paşa Hükümetidir. Padişah partilerüstü kalmalı, seçimler yapılmalı, bir merkez hükümeti kurulmalıdır. Dünyaya açık bir görüş bildirilmeli, genel af çıkarılmalıdır. Anadolu'da kurulan derneklerin istekleri incelenerek yararlı olanlar alınmalı ve yerine getirilmeli, ulusal birlik sağlanmalıdır (84).

Vehahtın İstanbul yönetimine şiddetle çatışı, ulusçuların bir takım isteklerini benimsemesi, onun Ankara yönetimiyle aynı doğrultuda olduğu kanısının doğmasına neden oldu. Oysa Vehaht, Padişah ve Ferit Paşa'ya göre başka bir İngiliz yanlısı hizipti.

D.Ferit kendisine açık düşmanlık güden Vehaht Abdülmecid'i İngiliz koruyucuları yoluyla etkisizleştirmek istedi. Abdülmecid'in ancak İngilizler'in yardımıyla İngiltere'nin yandaşı durumuna getirilebileceğini Amiral de Bobeck'e söyledi (85). Vehahtın tutumu, ulusçularla ilişkide olduğu kanısı zaten İngilizler'i kuşkulandırıyor.

Bunun üzerine yetkililerden Ryan 8 Ağustosta Abdülmecid'le görüştürüldü. Vehaht durumun kötüye gittiğini görünce ulusal harekete sırt çevirdi. Ryan'ın raporuna göre Vehaht Abdülmecid şunları söyler:

"İçteki hareket... haince, aptalca ve korkunç olmakla birlikte halk bir D.Ferit Hükümetinin yaptıklarından daha iyi işlere gereksinim duymaktadır. Halkın M.Kemal ve Rauf gibi kimselerin kışkırtmalarına kapılmaları, kendi dileklerine saygı gösterilmediğinden ileri gelmiştir. Kendisinin ulusal, hareketle ve bunu örgütleyenlerle hiçbir ilişkisi olmadığına onuru üzerine söz vermiştir" (86).

Abdülmecid ne kadar ulusçulara sırt çevirdiyse de, İngiliz kuşkusunu gideremedi. İngilizler'ce gözetim altında tutuldu. Ankara Hükümetince çağırılma olanaklarını yaratmaya çalıştı. M. Kemal'ce Ankara'ya çağırıldıysa da, ulusal hareketin Cumhuriyet doğrultusunda gelişmekte olduğunu sezdiğinden ikilik içinde kaldı (87). "Anadolu'ya geçip ulusal savaşıma katılmayı şiddetle istediğini" belirtmesine karşın, vereceği kararın "hanedan içindeki durumunda ne ölçüye dek değişiklikler yapacağı ve bu değişikliklerin ulus ve devletin yararına olup olmayacağını anlayıncaya dek beklemenin uygun olacağını" düşünüyordu (88).

Geleceğin padişah adayı olarak, bu bunalımlı dönemde Ankara'ya geçip, halkının yanında yer almadı. Bir kez daha "halkın ancak kendi gücüne" güvenmesi gerektiği, hanedan üyelerinden halka yarar gelmeyeceği anlaşılmış, Atatürk'ün bu alandaki görüşü doğrulanmış oldu (89).

Oysa Ankara'da Abdülmecid'e karşı belli bir sevgi ve ilgi doğmaya başlamış, Vehdeddin'in yerine Abdülmecid'in padişahlığa getirilmesi kimi çevrelerce savunulmaya başlanmıştı. Bunun üzerine 25.9.1920 günü Meclis gizli oturumunda bu "ilgi" konu edilerek, M.Kemal; "Bugünkü Halife ve Padişahın hain", "düşmanların, yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları maşa" olduklarını vurguladı (90).

Abdülmecid, Anadolu'ya geçmeyerek İngiliz çevreleriyle ilişkisini sürdürdü. Padişah ve D.Ferit'in siyasasını eleştiriyor, İngilizler'in ulusçularla bağ kurmayı denemelerini öneriyordu. "Ulusçuların siyasalarını akılsızca yürüttüklerini", oldukça köşeye sıkıştırıldıklarını vurguluyordu. İngilizler'ce padişahın yerine getirileceğini umuyor, böylece ulusçularla olan sorunun ortadan kalkacağını anımsatıyordu. Ne var ki, İngiltere Abdülmecid'den çok Vehdeddin'i daha kendilerine yakın buluyorlardı (91).

Abdülmecid, Ankara'ya karşı kuşku içerikli ulusçuluğuyla güçlü İngiliz sevgisini 1922'lerde bile birlikte yürütüyordu.

Verdiği demeçlerinde "İngiliz dostluğu"yla "Türk ulusunun haklı savaşımı"ndan söz ediyor, bu iki ayrı şeyi aynı potada eritmeye çalışıyordu (92). Başkomutanlık Savaşının başlaması üzerine

düzenlenen Ayasofya ve Fatih mitinglerine katıldı. Dualarda bulundu. Padişahlığın kaldırılması üzerine Ankara Hükümetince Halifeliğe getirildi. Ne var ki Kurtuluş Savaşının özünü kavramadığından özerk hareketlerde bulundu. Bir kısım tutucu, Atatürk düşmanı çevreleri başına topladı. Atatürk devrim ve ilkelerinin dışında hareket etti. Sonunda Halifeliğin kaldırılışıyla, yurt dışına çıkarıldı.

5- Şehzade Ömer Faruk'un Anadolu'ya Kabul Edilmeyişi

Şehzade Ömer Faruk, babası Abdülmecid'e ve öteki şehzadelere göre daha farklıydı. Vatanseverliğinde daha kararlıydı. Anadolu'da gelişen akıma ilgi duyuyordu. Ankara'da 1920'lerin başlarında yeni Hükümet kurulurken hanedan üyelerinin yanlarında olması, Ankara'ya güç katacağı, umuluyordu. Bu nedenle ulusçulara sıcaklık duymasıyla tanınan Velihaht Abdülmecid Ankara'ya çağrılmış, Velihahtsa kararsız ve tutarsızlığı nedeniyle Ankara'ya gelmemiştir. Babasının bu olanağı değerlendirmedeği kanısında olan şehzade Ömer Faruk öğretmeni Asım Paşanın (Gündüz) M.Kemal'ce Ankara'ya çağrılması üzerine, öğretmeniyle birlikte Anadolu'ya katılmak istedi. 1921'lerin ortalarında gizlice İnebolu'ya geçildi (93). Asım Paşaya isteyerek başvurup Anadolu'ya geçen (94) şehzade Ömer Faruk Efendiye İnebolu'da olduğundan çok ilgi gösterildi. Bizzat Padişahın Anadolu'ya geçip aralarına katıldığı sanıldı (95). İnebolu'ya geldiğini ve halkın ilgisini Asım Paşa makine başında M.Kemal'e bildirdi. M. Kemal, hemen Şehzadenin geri gönderilmesini istedi. 27.4.1921 tarihli telyazısında; "Hanedan üyelerinin hizmetlerinden yararlanacakları zamanın" olmadığı, "şimdilik İstanbul'da oturmalarının" gerektiği (96) gerekçesiyle, şehzade Anadolu'ya kabul edilmedi. Çünkü Velihahtın çağrıldığı tarihe göre koşullar değişmişti. Ankara Hükümeti gücünü sağlamıştı. Anadolu'da olsun, Ankara yönetiminde olsun, Halife yanlısı, tutucu çevre yoğunlukta idi. Hanedandan birinin gelmesi yeni oluşmakta olan birliği bozabilir, ulusal direnişin gücünü parçalayabilirdi. İyi bir taktik adamı olan M.Kemal durumu iyi değerlendirdi ve bu olasılıklara yeşerme ortamı tanımadı (97).

IV- PADIŞAH VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANADOLU ULUSAL DİRENİŞİNİ CAYDIRMA VE KIRMA EYLEMLERİ

I- Fetvalar

Dinsel yasalara göre yönetilen Osmanlı halkı, dinine bağlı olduğu gibi, şeriatın başı olan Halifelerine de inanıyorlardı. Bu durum hem İngiltere hem de İstanbul yönetiminin elinde bir kozdu. Padişah halkını "koyun sürüsü", kendisini ise bunların "çobanı" olarak görüyordu. Mutlak egemenliğinin bilincindeydi. "İstersem Rum Patriğini, Ermeni Partiğini, Hahambaşığı da seçerim" (98) diyecek ölçüde kendisini tek yetke olara görüyordu. Öyleydi de. Halkın Halife - Padişaha sonsuz saygı ve bağlılığı vardı. Halkın bu bağlılığından yararlanarak Anadolu ulusal direnişi kırılmaya çalışıldı. Amaç halkı M.Kemal'den soyutlamak, Ulusal Kurtuluşun verilmesini önlemek, anlaşıkların tepki ve baskısını daha çok çekmemek, İngiltere'ye yaranmak, onun

boyunduruğunda, halkı tutsak ederek varolan düzeni sürdürmekti.

Padişah, Başbakan ve Hükümet üyelerinin bu işbirlikçi tasarıları İngiliz istekleriyle bağdaşıyordu. Fetvaların verilmesindeki amaç buydu.

Fetvaların kimin ürünü olduğu tartışmada, D.Ferit, "İngilizler'in fetva için direndiklerini ve bu direnme karşısında Dışişleri Bakanı olarak fetva ilzınını kabul ve yüklendiğini" açıklamaktadır (99). Prof. Jaeschke'ye göre, "Foreign Office dosyalarında bu savı destekleyebilecek hiçbir şey yoktur". Ferit Paşa Hükümeti bakanlarından Ahmet Reşit (Rey) Beyin, "Fetvanın yabancı isteğı değil, kin ve ahmaklık sonucu olduğu" doğrultusundaki savına katılmaktadır. Avcioğlu, Ahmet Reşit Beyin bu savını "kendini temize çıkarma çabası" olarak nitelemektedir (100). Bilinen şu ki; İngiliz isteklerini severek üslenen İstanbul Hükümetiyle Anadolu ulusal direnişinin büyümesi karşısında korkuya kapılan İngiltere'nin ortak istekleridir, bu tutum. Anadolu eylemine karşı aldıkları ortaklaşa önlemden başka bir şey değildir, fetvalar.

İlk fetva 10 Nisan 1920 tarihinde hazırlandı. 11 Nisanda yayınlandı (101). O ara Hükümette Şeyhülislam olarak Dürrüzade Abdullah adına "uşak ruhlu bir yaratık" (102) vardı.

Dürrüzade'nin kişiliğini Anadolu düşmanı takımı tamamlıyordu. Fetvaların geniş yığınlara ulaştırılması önem taşıyordu. D.Ferit 8 Nisanda İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'le görüşüp, dağıtım işinde İngiliz uçaklarının yardımını istedi (103). Dağıtımı, İngiliz ve Yunan uçakları yüklendiğı gibi; İngiliz torpidoları, İngiliz konsoloslukları, Rum ve Ermeni örgütleri, Yunan askeri güçleri, İslam yüceltme Derneğı, İngiliz Sevenler Derneğı ile H.İ. Partisi gibi yerli ve yabancı işbirliğiyle yürütülüyordu (104). K.Karabekir fetvaların 19.5.1920'de bir İngiliz torpidosuyla Trabzon'a geldiğini, bir İngiliz teğmenin üç sandık fetvayı Erzurum'da Rawlinson'a gönderdiğini yazmaktadır (105). Birçok din görevlisi de bu işe koşulmuştu. Dahası ücretli İngiliz ajanlığı yapanları da vardı (106).

Padişah Vahdeddin'in bir "Hattı Hümayun"u ve Hükümetin bir bildirisini ile yayınlanıp dağıtılan bu Şeyhülislamın imzasını taşıyan "Fetvayı Şerife" şunları içeriyordu:

Kimi "kötü kişilerin" ortaya çıkıp "Padişahın uyruklarını yoldan çıkardıkları", para topladıkları, baskı yaptıkları insanları öldürdükleri, "Halifenin yetkisini" kırdıkları, Osmanlı devletinin "düzenini" bozdukları, "eşkiye oldukları", yasalara uymadıklarından kişisel veya toplu olarak "öldürülmelerinin gerekli" olduğu, bunlarla savaşmayan herkesin katılması, savaşmaktan kaçanların günahkor ve ayaklanmış sayılacağı, bunlarla çarpışanlardan ölenlerin "şehit", kalanların "gazi" olacağı, Padişah buyruğuna uymayanların başkaldırmış; dinsel yasalara göre cezalandırılmaya hak kazanmış sayılacağı savunuluyordu (107).

Fetvayla birlikte yayınlanıp dağıtılan Hükümet bildirisini de aynı içeriğı taşıyordu. Anadolu ulusal direnişçilerini caydırmaya yönelikti. Kötü koşullarda bulunduğu, "vatanın tehlikede" olduğu, "kimi kişilerin yalnızca özel çıkarlarının dürtüsüyle ulusal kuruluşlar adı altında yarattıkları karışıklık ve bozgunculuk bir yandan siyasal durumumuzu çok tehlikeli duruma soktuğı" gibi, bir yandan da "Avrupa ve Amerika kamuoyunda bize karşı şiddetli bir düşünce akımı yarattığı", bunları yapanların "vatan haini" olduğu, ulusal hareketlerin "devletin başını gövdesinden ayırma felaketini" hazırladığını, bunların "yalancı ulusçu" oldukları, özel çıkarları uğruna "ülkeyi feda edecekleri" vurgulanıyor ve "Padişaha bağlılığını belirtenlerin başlanacakları", ayaklanmacılarla birlikte olmakta direnenlerin "din ve yasa bakımından yola getirilecekleri, şiddetle cezalandırılacakları" savunuluyordu (108).

Anadolu ulusal direnişçileri olay karşısında sessiz kalamazlardı. İstanbul fetvalarının etkisinden Anadolu halkını korumaya çalıştılar. Bu silaha aynı silahla karşılık verdiler. Başta Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi ile birlikte 153 Anadolu müftüsünün imzasını taşıyan ortak fetva yayınlandı. Bu durum Anadolu'nun İstanbul'a karşı savaşımının bir parçasıydı. Anadolu fetvası ile İslam Halifesi ve İstanbul Hükümetinin tümüyle düşman elinde olduğu, ülkenin düşmanlarca yer yer alındığı, "saygısızlığa ve tutsaklığa uğramış İslam Halifesinin kurtarılması için elden gelen çabayı göstermek tüm insanların görevi" olduğu, Halifeyi ve ülkeyi kurtarmak için savaşan halkın "eşkiye olmadığı", bağımsızlık savaşımı verenlere karşı çıkan müslümanların "günah işlediğı", düşman zorlamasıyla yazdırılan İstanbul fetvalarının "dinsel yasa gereğı geçerli olmadığı" vurgulanıyordu (109).

İstanbul fetvaları pek de istenilen sonucu vermedi. Bunda karşı fetvaların etkisi olduğu gibi, sünni Halifeye bağlı olmayan Alevi-Bektaşî kesimin İstanbul fetvalarına ilgi duymamasının da

payı vardı. Zaten Hacı Bektaş Şeyhi Cemalettin Efendi M. Kemal'i destekleme, ulusal direnişe katılma kararı almış, kendisine bağlı olan kesimi bağımsızlık savaşında görevlendirmişti (110).

2- Ayaklanmalar

Bu konuda amaç ayaklanmayı ayrıntılarıyla incelemek değil. Ayaklanmalardaki Anadolu ulusal direnişine karşı gelişen özü ve nerden kaynaklandığını saptamak olacaktır. Yoksa genelinde ayaklanmalar konumuz dışına.

Bilindiği gibi, M. Kemal önderliğindeki ulusal eylemin durdurulması için, İngiliz desteğindeki İstanbul Hükümeti birçok yollara başvurmuştu. Başvurduğu yollardan biri de Anadolu eylemini yok edebilmek için ayaklanmalar düzenlemektir. Emperyalizm yaşayabilmesi için yaşam alanı olarak seçtiği kesimdeki her türlü parçalayıcı öğeyi kullanmaktan çekinmiyor. İngiliz emperyalizmi de bu yolu denemişti. İstanbul yönetimini ulusal savaşımın karşısına diktiği gibi, etnik, dinsel ve mezhepsel öğelerden de yararlanıp, sömürsünü kuruyordu. Osmanlı devletinin çokuluslu yapısı İngiliz emperyalizmine malzeme veriyordu. Rum, Ermeni, Kürt ve Çerkezler'i, etniksel yapılarından yararlanarak ayırmaya yöneltti. Kurtuluş Savaşı'nda azınlıkların çarpık örnekleri görüldü. Bir kısmı devlete bağlı kalmasına karşın, bir kısmıysa ayrılıp devlet olma yollarını aradı. Pontusçu Rumlar özellikle Yunan ve İngiliz desteğini sağlıyordu. Çerkezler Yunanlılar'a eğilim duyuyorlardı. Batı Anadolu Çerkezler'i uzun zaman işkilde kaldıktan sonra 17 Çerkez kabile önderi 24.10.1921 tarihinde Anlaşık devletlere (İtilaf devletleri) başvurup ayrı devlet kurmalarına yardımcı olmalarını istemişlerdi. Kendilerine en yakın ulus olarak Yunanlılar'ı görüyor, dahası güdümelerini dahi istiyorlardı (111). Çerkezler genellikle Marmara bölgesindeki ayaklanmalarda yer almışlardı.

Kürt ayrılıkçıları, Kürt Yüceltme Derneğince yönlendiriliyorlardı. Dolaysız olarak İngiliz desteğinde yürütülüyordu. İngiliz güdümünde bir devlet tasarlıyorlardı. İngiliz haber alma ajanlarından Noel Kürt ayrılıkçılarına akıl hocalığı ediyordu. Bedirhani K%omuran, Cel%odet, Cemil Paşazade Ekrem, Koçkiri aşireti başkanı Haydar, Şerif Paşa, Said Abdül Kadir... gibileri bu düşüncedeydiler. Ali Batı, Cemil Çeto, Ali Galip olayı, Mill" aşireti ve Koçkiri ayaklanması gibi Kürt ayrılıkçı olayları İngiliz desteğinde, halifeye bağlı, feodal türde olan ayaklanmalardı (112). Bölgede Ermeni devletinin kurulması düşünüldüğünden Kürt devleti arka planda kaldı ve unutuldu.

Ermeniler genellikle Fransa'nın desteğini sağlıyorlardı. Güneyde ortak hareket edildi. Ankara Antlaşmasından sonra Batı'nın desteğini yitirdiler.

Karşı-ulusçu ve tutucu ayaklanmalarsa daha da Ankara Hükümetine yönelikti. Çapanoğlu ve Yozgat, Zile ayaklanmaları, Bayburt ayaklanması, Konya, Bolu-Düzce ayaklanmaları, Anzavur Ahmet, Kuvayi İnzibatiye (Halife Ordusu) bu türden ayaklanmalardı. Bu ayaklanmaların önderleri genellikle tutucu ve bağnaz kişilerdi. Bayburtlu Şeyh Eşref, Yozgatlı Şeriye Hakimi Hafız Şahan, Bolu ve Gerede ayaklanmalarının elebaşlarından olan Kör Ali Hoca, Düzceli Ahmet Hoca, Bigalı G%ovur İmam, Konya ve Bozkır ayaklanmalarının elebaşısı Zeynel Abidin Hoca... tümüyle bağnaz ve yobaz kişilerdi. Çıkar peşineydiler. İstanbul Hükümetince kışkırtılıp destekleniyorlardı. Sorumsuz davranışlarıyla emperyalizmin ekmeğine yağ sürmüş, birçok yurttaşın ölmesine neden olmuş, Türk Bağımsızlık Savaşını baltalamışlardı. Uzun zaman milis güçlerini ve yeni kurulan orduyu uğraştırmışlardı (113). Ayaklanmalara katılanların çoğunluğu yoksul ve işsiz kimselerdi. Yağma, çapul gibi olanaklarla kandırılmış, M. Kemal düşmanlığıyla donatılmışlardı. Bunların gözünde M. Kemal ve arkadaşları "dinsiz", "Halife-Padişah düşmanı", "İttihatçı" ve "Bolşevikler"di. İstanbul Hükümeti ve ortağı İngilizler'in propagandası bu doğrultuydu. Zaten Anzavur ve Kuvayi İnzibatiye ayaklanmalarına katılanlara aylık bağlanıyordu. Öteki deyişle ayaklanmacılık geçim kaynağı durumuna getirilmişti. Adapazarı ve Sapanca'da derlenen ayaklanmacılara İstanbul Hükümetince piyadelere 15, süvarilere 30, teğmenlere 60, Alay komutanlarına 150 lira aylık ödeniyordu. Hilafet Ordusunun silah araç-gereç gereksinimi İngiliz denetimindeki İstanbul depolarından sağlanıyordu (114).

Eski İzmit Mutasarrıfı Ahmet Anzavur'a "paşalık" verilerek Balıkesir Mutasarrıflığına atandı. Marmara Bölgesinde ulusal direnişçilere karşı savaşmaya başladı. D. Ferit'in bir numaralı adamı olan Ahmet Anzavur, İngiliz yetkililerinin de beğenisini kazanmıştı. İstanbul yanlısı subaylar buyruğuna verilmişti. Çetesine "Kuvayı Muhammediye" adını veren Ahmet Anzavur,

Anadolu ulusçularına karşı İngiliz altınıyla ödüllendiriliyordu (115).

Süleyman Şefik Paşanın komutasında "Kuvayi İnzibatiye" adıyla bir "Halife Ordusu" kuruldu. Ordunun kurulmasına İngilizler 7 Nisan 1920'de izin verdiler. 18 Nisanda da "Kuvayi İnzibatiye"nin kararnamesi çıkarıldı ve bu örgüte 1.250.00 lira olağanüstü ödenek ayrıldı (116). Birliklerin silahlandırılması için, bizzat, D. Ferit Paşa, İstanbul'da İngiliz denetimindeki Maçka Silahhanesinden alınmak üzere 600 tüfek, 30.000 piyade fişeği ve 80.000 makineli tüfek cephanesi verilmesi için İngiliz Başkomutanlığından bir belge aldı (117)

D. Ferit "Kuvayi İnzibatiye"ye İngilizler'den askersel güç istediye de araç - gereç yardımıyla yetineceklerini, askeri Osmanlı devletinin sağlayacağı belirtildi (118).

İ.T. Partisi yönetimi yıkılınca, bu parti karşıtı ve Saray yanlısı birçok etkisiz ve emekli kişiler yeniden etkin görevlere getirilerek, Sarayca güvenilir bir kadro oluşturulmuştu. Çoğu Alaylı subaylardan oluşan, kurmay subayları "Napolyon taslakları" olarak niteleyen, eğitilmiş subaylara düşmanlık güden bu subaylar "Nigahban Cemiyeti Askeriyesi (Askeri gözcü derneği)"ni oluşturmuşlardı. 3000 dolayında üyeleri vardı. Ayrıca üye sayısı 60.000'i aşan, tümüyle eski askerlerden oluşan "Müttekaidini Askeriye Cemiyeti (Eski Askerler Derneği)" vardır ki, bunlar ulusçulara karşıydılar. Bunların birçoğu, "Kuvayi İnzibatiye"nin içerisinde yer almış, Ankara Hükümetine karşı eylemsel savaş vermişlerdi. Dahası "Halife Ordusu"nun çekirdeğini oluşturmuşlardı (119).

İngiltere, Padişah ve İstanbul Hükümetiyle işbirliği içerisinde Anadolu'ya karşı geniş çapta bir karşı-devrim başlatmıştı. Etnik, dinsel ve mezhepsel ayrılıklardan yararlanarak iç savaş körüklüyordu. Amacı ulusal hareketi ezmektir. Bununla birlikte ulusçuları Boğazların ötesinde tutmaya çalışıyorlardı. Böylece ulusçularla birlik kabul ettiği Bolşevikleri bölgeden uzaklaştırmış olacaktı. Burası İngiltere için yaşamsal bölgeydi. İngiltere Anadolu'da rahatsız edilmemek için Boğazların doğusunda iki tampon bölge kurmayı düşünüyordu ki, ayaklanmaları da bu nedenle, bu bölgede yoğun olarak başlatmıştı (120).

Bir takım ayaklanmalar, ulusçu kesim içerisinde merkez-çevre çatışmasından doğan ayaklanmalardı. Bunlar düzensizliğe alışmış bir kısım milis güçlerin eylemleriydi. Ayaklanmaların özünde merkezi yetke karşısında özerk davranma isteği yatıyordu. Çerkez Ethem ve bir takım efelerin ayaklanmaları bu türdendi. Çerkez Ethem sonunda savaşım verdiği emperyalizme sığınmasına karşın, basında "Kuvayi Milliye"ye oldukça yararları dokunmuştu (121). İngiliz emperyalizmi güdümünde hareketle 1919 - 1921 yılları arasında yoğun olarak yapılan ayaklanmalar Türk Bağımsızlık Savaşına büyük yitkiler verirdi. Ankara yöneticileri bu yerli engeli aşmadan düşmana karşı savaş veremediler. Bu da İngiliz güdümündeki İstanbul Hükümetinin Türk halkına yıllarca iyi uyrukluk etmelerinin karşılığı oldu.

3- Öğüt ve İnceleme Kurulları

Öğüt Kurulları (Heyeti Nasiha), Ateşkes koşullarının yerine getirilmesi için kurulmuştu. Mart 1919'dan itibaren çalışmalarını görüyoruz. Öğüt Kurullarının oluşturulmasındaki amaç; 1) Azınlıkları Osmanlılara bağlı duruma getirmek. 2) Osmanlı Rumlarını Türkler'le uzlaştırmak. 3) Etnik öğelerin birbiriyle iyi geçinmesini, Hükümete uymalarını sağlamak. 4) Ateşkes'in koşullarını, öte deyişle Osmanlı devletinin yenilmiş olduğunu benimsetmek. 5) Doğacak olan ulusal direnişleri kırmak, engellemek.

M. Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonra durum daha da değişti. Bu yeni gelişmeler karşısında Öğüt Kurullarının görevi de yeni bir içerik kazandı. Bu kez amaçlar arasında şunlar da vardı: 1) Ulusal direnme için kurulan örgütlerin bir biriyle bağlarını koparmak. 2) Ege direnmesini "Kemalist eylem" dışında tutmak ve yavaş yavaş sönüyor izlenimini vermek. 3) "Kemalist eylem"i yok etmek. 4) Halkla M. Kemal arasındaki bağları kırarak, ulusal direnişi boğmak. 5) Halkı İngiliz emperyalizmiyle uzlaşmaya ve işbirliğine sokmak. 6) Ege'de Yunan, Doğu'da ve Güney'de Ermeni kıyımına karşı oluşan örgütlenmeleri önlemek. İstanbul Hükümeti Mart ayı ortalarında (1919) Rum eşkiyasını yola getirmek için bir Öğüt kurulu oluşturmuş, 20 martta Şile ve dolaylarına göndermişti. Sonradan bunun daha kapsamlı olması düşünülmüş (122), dahası 5 Nisanda D. Ferit bu tasarıyı İngiliz yetkilisi Webb'e açmış ve bu

kurallara İngiliz subaylarının da katılmasını istemişti (123).

Öğüt Kuralları merkezden oluşturuldu ve başlarına da merkezi kişiler, yani hanedan üyeleri (şehzadeler) getirildi. bakanlar Kurulunda (Vükela Meclisi) görüşülerek kararlaştırılan biçimiyle iki kurul oluşturulmuştu. Bunlardan biri Anadolu'ya, ötekiyse Trakya'ya gönderilecekti.

Anadolu'ya gidecek kurulun başına Şehzade Abdurrahim getirilmiş, yanına da Ali Rıza Paşa, Ferik Mahmut Hayret, Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, eski Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendi, İçişleri Bakanlığı müdürlerinden Ohannes Ferit, eski Rum Milletvekillerinden Kozmidis Efendi, Rum kökenli Tarım Bakanı Aristidis Paşa, eski Karahisar Mebusu Yanko Kovenidi (Tuanidi - Güvenidis)ler verilmişti. Kurul Anadolu'nun özellikle Batı kesimlerini 16 Nisan - 18 Mayıs günleri arasında dolaştı (124).

İstanbul'da Kurulu uğurlayan D. Ferit, bu kurula 3.000.000 lirayla 80 asker vermişti (125). 28 Nisan - 10 Mayıs arasında Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında Trakya'yı dolaşan kurulda da eski Savaş Bakanı Cevat ve Fevzi Paşalar vardı (126).

İstanbul yönetimi Şehzadeleri bu uğurda kullanmak istiyordu. Kuzey Afrika'da bulunan Şehzade Osman Fuat Efendinin de Türkiye'ye çağrılarak görevlendirilmesi düşünülmüştü (127). 10 Mayıs'ta Edirne'den dönen Şehzade Cemalettin Kurulu Karadeniz kıyılarına görevlendirdi (128).

D.Ferit 1 Mayıs (1919)'ta Öğüt Kurallarının amacının daha çok "manev" olduğu, Padişahın selâmını halka iletmeyi amaçladıkları, Padişahın "halkını düşündüğünü ve onların üzüntü ve tasalarına katıldığı", kurulların; "ülkenin gerçek gereksinimleri hakkında incelemelerde bulunmak ve halkın gereksinimlerini, ekonomik devrim temellerini hazırlamakla" görevli olduklarını belirtiyordu (129). Padişah buyruğunda kurulların amacının "savaşın kötülüklerinden etkilenen halka Padişahın sevgi ve ilgisini bildirmek" olduğuydu. "Alemdar" gazetesine göreyse amaç "durumu inceleyerek öğeler (unsurlar) arası uyumunu sağlamak"tı. Ayrıca ekonomik ve toplumsal yenilikler de düşünülüyordu (130).

Kurullar gittikleri yerlerde halka sabır, yasalara ve Hükümet'e bağlılık öneriyorlardı (131).

Şehzade okuduğu bildiri de şunu söylüyordu: "...hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın haklarına saygı ve yasalara bağlılık tümünüze önerilir" (132).

Etnik öğelerarası barışı sağlamak amacı yanı sıra taşranın desteği de sağlanıyor, on yıldan beri süren "meşrutiyet yönetiminin kötülükleri" halka anlatılmaya çalışılıyordu (133). Saray üyeleri ve Şehzadeler adım adım Anadolu'yu tarıyorlardı. Halka üç milyon lira dolayında para dağıtarak, yönetimi desteklemeleri isteniyordu (134). 30 Temmuz günü Bakanlar Kurulu kararıyla 30 mutasarrıf ve kaymakam ile 5 valinin ataması yapıldı (135). Elazığ Valisi Ali Galip'in atanması bu tarihlere rastlamaktadır (136).

İstanbul Hükümetinin bu ara aldığı kararlardan biri de Anadolu'yu beş bölgeye ayırmak ve bu bölgelere birer "İnceleme Kurulları" göndermekti (137).

Saptanan beş bölge ve kurullar şöyle: I) Bursa-Karesi bölgesi. II) Konya-Afyon-Antalya bölgesi. Kurul üyeleri; Ziya Bey (Defteri Hakani Emni), Süleyman Şefik Paşa (Basra Vali ve Komutan Vekili). III) Ankara-Kastamonu bölgesi. Kurul üyeleri; Rahmi Bey (eski Devlet Şurası üyesi), Galip Paşa (emekli Genelkurmay Mirlivalarından). IV) Samsun-Sivas bölgesi. V) Trabzon-Erzurum bölgesi. Kurul üyeleri; Ziya Bey (Lazistan eski Mutasarrıfı), Ali Fevzi Paşa (9. Kolordu Komutanı, Genelkurmay Mirlivalarından). A. Fevzi Paşa eski Konya Valisi Yusuf Paşa'nın yerine gönderilmekteydi (138).

İstanbul Hükümeti 2 Kasım'da seçimleri denetlemek, siyasal durumu incelemek için iki kurul daha oluşturmuştu. Bunlardan Ali Fevzi Paşa Trabzon-Erzurum bölgesine, Hurşit Paşaysa İç Anadolu bölgesine görevlendirilmişti. Kurullara üst düzeyli etkin asker, bürokrat ve din görevlisi seçilmesine özen gösterilmişti. Bu amaçla Doğu'ya giden kurula Yargıtay üyelerinden Cafer İlhami ve Fetva Emni Hasan Efendi de katılmaktaydılar. Durum M.Kemal'i tedirgin ediyor, bunların "yurt içinde halkı zehirlemek" (139) için dolaştıklarını söylüyordu. Kurulların gerçek amacı Temsilci Kurulun gücünü zayıflatmak, İstanbul Hükümetine bağlılığı güçlendirmekti (140). Açıkça M.Kemal'in düşmanlığı yapılıyor, onu soyutlamaya çalışıyorlardı. M.Kemal'in "diktatör olmak istediği" vurgulanıyordu (141). Süleyman Şefik Paşa, Savaş Bakanlığına getirildiğinde, ulusal güçleri kısa dönemde dağıtabileceğini Başbakan'a bildiriyordu (142).

Savaş Bakanı Nazım'la İçişleri Bakanı Adil'in imzasını taşıyan İstanbul Hükümetinin düzenleyerek Öğüt ve İnceleme Kurullarına verdiği yönerge (talimat) İstanbul Yönetiminin düşüncesi ve amaçları açısından ilginç bir belgedir. M.Kemal ve arkadaşlarının yasalara karşı

gelerek çetecilik yaptıkları ileri sürüldükten sonra; aradaki çelişkinin "içeriği ve kökeni", "bu hareketi düzenleyen ve yönetenlerin kişilik ve sorumluluk düzeyleri"nin belirlenmesi ve elde edilecek sonuçlara göre "önlem alınması" için Öğüt Kurulları oluşturularak şu geniş yetki ve sorumlulukla donatılmışlardır: 1) Her kurul bölgesini ayrıntılarıyla araştıracaktır. 29 Sivil ve asker görevlilerin görevlerini yerine getirip-getirmedikleri ve neden getirmedikleri araştırılacaktır. 3) Çete ve Kongre hareketinden sorumlu olanlar ve görevlilerin yardım ya da hoşgörülerinin bulunup bulunmadığı saptanacaktır. 4) M.Kemal, Rauf Bey, Demirci Efe, Hacı Şükrü'lerin yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istendiğinde, bu buyruğun yerine getirilip getirilmediği incelenecektir. 5) Halka öğütler verilecektir. 6) İyi niyetle çetecilik yapanlar uyarılarak, silâhlarının teslimi sağlanacaktır. 7) Değiştirilmesi ve görevden alınması gereken görevliler İçişleri ve Savaş Bakanlığına bildirilecektir. 8) Kurullar denetleme sonuçlarını düzenli olarak merkeze bildireceklerdir (143).

Kaldı ki sürekli elindeki kozları yitiren İstanbul Hükümeti, Öğüt Kurulları çalışmasında da tam sonuç alamadı. Anadolu'da çalışan kurulların bir takımı ulusal akımın yanında yer aldılar. Özellikle K.Karabekir Erzurum'a gelen kurulu ulusal akıma yatkın duruma getirmişti (144). Ali Fevzi Paşa ile Ziya Bey İstanbul'a gönderdikleri raporlarında Anadolu'da düzen olduğu, yasalara aykırı bir durumun olmadığı, herkesin Padişah ve Halifeye bağlı olduğu aşılarmaya çalışılıyordu (145). 27 Mart 1920'de bir Öğüt kurulu olarak Anadolu'ya giden Rıza Nur, Yusuf Kemal Bey, Abdullah Azmi Efendi ve Vehbi Hocalar Milletvekilleri olarak Anadolu hareketinin öncü kadroları arasında yer aldılar (146). Böylece bir çığ gibi büyüyen ulusçu akım karşısında İstanbul yönetiminin bu önlemi de istenilen başarıya ulaşamamıştı.

V - İNGİLTERE'NİN M. KEMAL VE ULUSAL SAVAŞIMA KARŞI AÇIK DÜŞMANLIĞI

1 - İngiltere'nin Türk Bağımsızlığına Karşı Genel Tutumu

Emperyalist sömürge ve paylaşma amacıyla Türkiye'ye gelen İngiltere, Osmanlı yönetimini güdümüne almıştı.

Ateşkes'in ağır koşullarını uygulayıp, Osmanlı devletini sömürge bir ülke durumuna getirmek istiyordu. M. Kemal ve arkadaşlarının davranışlarıysa İngiltere'nin bu isteklerine engel olan tutumlardı. Dolayısıyla İngiltere'nin M. Kemal ve arkadaşlarına ateş püskürmesi doğaldı. Çünkü İngiltere'nin Orta Doğu ve Uzak Doğu siyaseti tümüyle alt - üst oluyordu. Kaldı ki M. Kemal ve arkadaşları da haklıydılar, yurtlarını savunuyorlardı. İstanbul yöneticileri gibi emperyalizmle uzlaşıp, işbirliğine girmemişlerdi.

Şimdi İngiltere'nin işbirlikçisi İstanbul yöneticilerini maşa gibi kullanarak Anadolu ulusal direnişini boğma çabalarını görelim. Anlaşık devletlerce Osmanlı Ülkesi birkaç kez gizli ve açık paylaşılmıştı. Herkes bir pay koparma çabasındaydı. Bırakışmayla bu düşünceler uygulamaya konuldu (147).

Avrupa emperyalistleri Türkler'i Avrupa'da görmek istemiyorlardı. Bu onların tarihsel misyonuydu. Tarih boyunca verilen Haçlı Savaşlarının özü buydu. Şimdi de tarihsel bir ortam doğmuş, bu olanak değerlendirilip, Türkler "Asya Bozkırına" sürülmek isteniyordu. İngiliz yetkililerinin raporları bu tasarılarının açık belgeleridir. Ryan 25.12.1919 tarihli raporunda; "Bizim şimdiki amacımız bölmek, arkadaş gibi davranıp kazanmak ve sonra egemen olmak"tır diyordu (148).

Başbakan L. George Türkler'i "İnsanlık kanseri, kötü yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yara" olarak görüyor, Türk zaferini "talan, kıyım ve cinayet meşalesi" olarak niteliyordu (149). Bu düşünce İngiltere'nin dış siyasasını yıllarca yönlendirecek olan L. Curzon da daha somutça ortaya konuyor, 4.1.1920'de şunları yazıyordu:

"Türkler Avrupa'dan atılmalıdır. Amerikalı Senatör Lodge'nin dediği gibi İstanbul Türkler'den tümüyle alınmalı, bir veba tohumu olan savaşların yaratıcısı, komşuları için küfür olan Türkler Avrupa'dan silinmelidir" (150). 26.6.1919'da ise L. George; "Türkler'e Boğazlarda ve denizlerde hiçbir yer verilmeyeceği"ni söylüyordu (151).

"Bu düşünceleri taşıyan, tasarlayan bir devlet ne ölçüde dost olurdu? O devlete bu koşullarda nasıl bağlanırdı? Bu devletin güdümü nasıl istenilirdi? Düşündürücü... İngiliz yanlıları ve İstanbul yönetiminin ne ölçüde aymazlık içerisinde olduğu ortada...

İngiliz belgeleriyle de ortaya konulduğu gibi; Yunan, bir İngiliz öncü gücü gibi Anadolu'ya çıktı. başlarında İngiliz kurmay subayları vardı. İşgal tasarılarını İngiliz kurmayları yapıyorlardı (152).

Yunanlıların kullandığı savaş araç - gerecinin çoğu İngilizler'ce sağlanmıştı (153).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok - ulusluluğundan yararlanarak etnik öğeleri ayrılmaya özendirilmişlerdi. Ulusal birliği bozmak için "yurt" kuracaklarına söz veriyor, para ve silah sağlıyordu. Ermeni ve Kürt ayaklanmalarının arkasında özellikle İngiltere vardı. L. Curzon 11.4.1920 tarihli raporunda "Türkler'i öldürmek için verdikleri silahlardan" söz ediyor (154), Robeck'se 26.3.1920 tarihli telyazısında Türkiye'den ayrı Ermenistan ve Kürdistan kurulmasından ve bu ayrılıkçı kesim önderlerinin "buyruklarında" olduğunu belirtiyordu (155). Türkiye'deki Ermeni, Nasturi, Rum, Kürt, Laz ve Çerkez'lerin ayrı devletler kurmalarına çalışılıyordu (156).

Özellikle Rumlar kayırılıyordu. Başbakan L. George koyu bir Türk düşmanı ve Yunan dostuydu. Bundan başka İngiltere'de Helenic bir kesim vardı. Bu kesim, Dr. Burrows'un kurduğu "Anglo - Hellenic Liga"sı çevresinde toplanmışlardı. Bu çevre İngiliz yönetimini Türkiye'ye düşmanlığa, Yunanistan'a ise yardıma yöneltiyordu. Rumlar'ı destekliyor, Türkiye'ye karşı kışkırtıyorlardı. Türkiye'deki yerli Rumlar da bu tür siyasaların ve kilise çevrelerinin etkisinde kalarak ayrılmak için çalışıyorlardı. İznik Başpiskoposu Vassilios'un, "Geride bir tek bireyi kalmamak üzere Türkler'in tümüyle yok olmasını ne kadar isterdim", dediğine bakılırsa, dinsel çevrelerce Rum kesiminde aşırı bir Türk düşmanlığı yapıldığı açıktır. Güncelliğini koruması amacıyla sürdürülen kronik hale getirilen "Doğu Sorunu (Şark Meselesi)", -L. George'nin de vurguladığı gibi- Türk ve Yunan'ı, "her iki yanı da sonuna dek savaştırmak", böylece tarihsel amaca ulaşmak istiyorlardı. İngiltere'nin bu Helen tutkusu eski İyon devletinin canlandırılmasına dek vardırıldı. İzmir Rumları'na İyonya devletini kurmak için bir "Ulusal Savunma Ligi" kurduruldu. Bunların arkasında İngiltere'nin sömürme isteği yatıyordu (157).

İngiliz Başbakanı L. George Anadolu'da bir "Yunan İmparatorluğu" düşlüyordu. Böylece siyasal saygınlığının korunacağı kanısındaydı. Versay Antlaşmasının korunmasının Yunan başarısıyla sağlanacağına inanıyordu. David Walder'e göre L. George, "Yakındoğu'ya çalışan hıristiyan ve latin köylülerini yerleştirmek, eski Yunan ve Roma uygarlıklarını canlandırmak düşü" içindeydi (158).

İngilizler önceleri Yunanlılar'la birlikte, Ankara Hükümetine karşı, Bursa başkent olmak üzere Padişaha bağlı "Batı Anadolu Devleti" kurdurmayı düşündüler. Meclisi ve ordusu olacak olan bu devlet, Ankara Hükümetini devirecek ve Anadolu'yu Kemalistlerden temizleyecekti. Daha sonraları başkenti İzmir olan Bursa ve Marmara'ya dek genişleyecek bir "İyonya Devleti" düşünülüdü. "İyonya Devleti" görünüşte Anadolu Rumları'nın düşüncesiydi. İngilizler bu hareketi ulusal olarak görüyorlardı.

Yerli Rumlar'ın "Ulusal Savunma Ligi" bu hareketin öncülüğünü yapıyordu. Örgüt kent ve kasabalara dek örgütlendi. 100 bin kişilik bir ordu tasarlandı. Önce özerkliğini, sonra da devletliğini duyuracaktı. bu konuda Yunanlılar'la İngilizler işbirliği içindeydi. Venizelos Boğazlar'ın M. Kemal'e karşı korunmasında güvenlik sağlayacağı için 24.5.1922'de bu hareketin desteklenmesini istedi. Zaten bölgede "özel düzen" düşünen İngiliz siyasileri Mayıs 1922'den itibaren açıkça "İyonya özerkliği"nden söz etmeye başladılar. Atina'daki İngiliz görevlisi Lindley, "Anadolu Rumları'na özerklik verilmesi için Fransa ve İtalya ile işbirliği yapılmasını ve M. Kemal'e karşı baskı önlemleri kullanılması"ni açıkça savundu. Bunun için batı Anadolu'da 20 bin kişilik bir güç toplandı ve 48 tabur olarak örgütlendirildi. Her yan İngiliz

bayraklarıyla donatıldı. Böylece Çanakkale Boğazı'nın her yanı Rum toprağı oluyordu. General Harington da bu tasarımı Boğazlar'ın güvenliği bakımından destekledi. Çanakkale Boğazı'nda bir "İyonya Devleti" İngiltere'yi rahatlatıyordu. İzmir'deki Yunan Komiseri 30.7.1922 tarihinde "İyonya devleti"ni resmen açıkladı. L. George, bu devleti desteklediğini ve arkasında İngiltere'nin olduğunu 4.8.1922'de Avam Kamarasında açıkça söyledi. Dahası İngiltere İstanbul'un da Yunanistan'a verilmesini düşünüyordu. İngiltere'den cesaret alan Yunanlılar 3.8.1922'de İstanbul'u işgal edeceklerini açıklamışlardı. İngiliz Genelkurmayı kabineye sunduğu gizli raporunda, Kemalistleri sindirebilmek için "Yunanlılar'ın İstanbul üzerine serbestçe yürümesine izin verilmesini" istiyordu (159). Bu davranışlarıyla İngiltere'nin Türkiye karşısındaki gerçek niteliği anlaşılır sanırım.

İngiltere, Anadolu ayaklanmalarında büyük yarar ummuş, silah ve parasını ortaya koymuştu. Anzavur ve Halife ordusunun kurulmasında İngiliz liralari büyük rol oynadı (160).

Türkiye'deki dinsel ve mezhepsel ayrılıklar da İngiltere'nin dikkatini çekmiş, bu noktadan da yararlanabileceklerini düşünmüşlerdi. Albay Stokos 6.11.1920'de L. Curzon'a; "Sünniler'le Şiiiler arasındaki karşıtlığın" büyük olduğunu söyleyip, "Biz bu karşıtlığı daha da geliştirebiliriz" (161) diyerek gerçek düşüncelerini ortaya koyuyorlardı.

Bu kadarıyla da yetinmeyip Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul'u işgal etti. İşgali 16.3.1920'de Amiral de Robeck L. Curzon'a resmen bildirdi (162). Önceden zaten hazırlıkları yapılmıştı. Olay azınlıklarca sevinçle karşılandı. İstanbul yönetiminde pek de tepki olmadı (163). İşgalci güçler yayınladıkları "resmi bildiri"lerinde Anadolu direnişçilerini suçlu gösteriyor, işgali ulusçuların "savaş ortamı yaratmaları"na bağlıyor, "barış koşullarını" sağlamak için yaptıklarını ve zorunlu bıraktıklarını açıklıyorlardı. Bildiride işgalin amacı şöyle vurgulanıyordu:

"Kaçak İttihat ve Terakki ileri gelenlerini tutan kimi kişiler, 'Ulusal Örgüt' takma adı altında bir düzen kurarak ve Padişah ile İstanbul Hükümetinin buyruklarını hiçe sayarak savaşın acı etkileriyle büsbütün tükenmiş olan halkı askerlik için toplamak, çeşitli halk toplulukları arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece, barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler" (164).

Doğallıkla bu yumuşak ve siyasal bir anlatımdı. Yapılan açıkça emperyalistçe bir işgaldi. "İşgalin geçici" olduğu, düşüncelerinin "Padişahlığın erkini kırmak değil" de, "Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki desteklemek ve sağlamlaştırmak" olduğu vurgulanmasına karşın hiç de böyle olmadığı biliniyordu.

M. Kemal, olaya şiddetle karşı çıktı. Yabancı temsilcilere "protesto"lar çekti (165). Olay karşısında takınılacak tutum için Vali ve Komutanlara bildiriler gönderdi (166). Ortak hareket edilmesi için Temsil Kurulunun kararına uyulmasını istedi (167). Devrimci bir karar olarak Anadolu'daki İngiliz Denetleme Subaylarını tutuklattı (168). İngiliz ilerlemesini durdurmak, gözdağı vermek için Batum'da Bolşevikliğin ilanı düşünüldü.

Kazım Karabekir Paşa bu tasarının yürütülmesi için Trabzon'daki 3. Tümen komutanlığına, gizli olarak emir verdi (69).

Görüldüğü gibi İngiltere'nin tutumu Türk bağımsızlığına yönelikti, düşmancaydı, emperyalistçeydi.

2 - İngiltere'nin M. Kemal'i ve Ulusal Direnişi Yok Etme Çalışmaları, İstanbul Hükümetiyle Ortak Tutumu

Bilindiği gibi, M. Kemal İngiliz yetkililerinin, Padişahın ve İstanbul Hükümetinin ortak kararlarıyla müfettişlik görevine atanmış ve Anadolu'ya gönderilmişti. Ne var ki M. Kemal'in hareketinden sonra İngiltere kuşkulandı, yanıldığını anlamış, Hükümeti uyarılmış ve M. Kemal'i geri döndürme çabalarına düşmüştü. M. Kemal'in davranışlarıysa İngilizler'in kuşkusunu zaten doğruluyordu. M. Kemal hakkındaki ilk kuşku 19 Mayıs günü Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne'den geldi. Milne, Osmanlı Savaş Bakanlığında, "Mustafa Kemal Kurulunun Samsun'a gönderilme nedenini" sordu (170).

Fakat, Samsun'daki İngiliz görevlisi Yüzbaşı Hurst'un M. Kemal'in Samsun'a çıkışı ve görüşmeleriyle ilgili 21 Mayıs tarihli raporunda herhangi bir kuşku izine rastlanmıyor. Olayın önemi -anlaşıldığına göre- 6 Haziran tarihli Hurst'tan aldığı bilgileri L. Curzon'a yazan Amiral

Calthorpe, "iyi niyetle gönderilen" M. Kemal'in, "zulümü çıkar yol olarak gören" "bir hareketi örgütlediği"ni bildiriyordu (171). Anlaşıkların Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne de Hükümete bir yazı göndererek; "saygın bir Generalle kurmay kurulunun ülke içerisinde dolaşmasının sakıncalı olduğu", "askerlik açısından bu hareketlerin gereksizliği" vurgulanıyor ve "M. Kemal ile yanındakilerin derhal İstanbul'a çağrılmalarını" öneriyordu (172). Artık yanıldıklarını anlamışlar, önlemler alıyorlardı. Calthorpe 8 Haziranda Dışişleri Bakanına bir bildirim vererek şunları Türk Hükümetinden istiyordu:

"Kimi kötü kişilerin huzursuzluk çıkarmaya giriştikleri ve karışıklığa neden oldukları hakkında Samsun sancağından kuşku uyandırıcı bilgiler aldım. M. Kemal Paşanın bu hareketlerde önderlik rolü oynadığı kesindir. (...) Kendi yönetimlerdeki bölgelerde karışıklık çıkması durumunda, kişisel olarak sorumlu tutulacağı ve derhal sivil görevlilerin uyarılmaları (...), Sivas ilinde olan olaylar hakkında sık sık bilgi verilmesi" bildiriliyordu (173).

Aynı gün L. Cuzron'a da Ryan - Ferit görüşmesini yazıyor; "Kimi ordu subaylarının Yunanlılar'a karşı direnmeyi örgütlemek için İstanbul'dan ayrıldıklarını kesin olarak öğrendiğini" bildiriyor, "bu akımın doğal ve genel olduğunu", "durdurmaya çalışmanın yararsızlığını" vurguluyordu (174).

Ayrıca İngiliz Askeri Ateşesi Deedes Başbakan Vekili Mustafa sabri'yle görüştü. Durum karşısında uyarılarda bulundu. Düzenin sağlanmasını istedi. İçişleri Bakanı Ali Kemal ise Deedes'e yurtseverleri şikayet etti (175). Gelişmeler karşısında İngiltere'nin oldukça tedirgin olduğu, büyük gelişmelerden korktukları ortada. Ne var ki korktukları başlarına gelecektir.

M. Kemal İngilizler'ce adım adım izleniyor, etkisiz kılınmaya çalışılıyordu (176). Hükümetten M.

Kemal'e "yasa dışı bir insan işlemi" yapılması isteniliyordu (177). Calthorpe 17 Haziranda,

General Milne'ye 30 Haziranda Savaş bakanlığında; Sivas ve Konya dolaylarında "Anlaşıkların

çıkartlarına aykırı eylemlerde" bulunulduğu, bu eylemleri yaratanların M. Kemal'le Cemal Paşa

oldukları, bu "adı geçen Generallerin derhal İstanbul'a çağrılması"ni istiyordu (178). 9

Temmuzda Amiral Calthorpe L. Curzon'a, Deedes eliyle Başbakana bildirim gönderip "M.

Kemal'in İstanbul'a dönmesini" istediğini yazıyordu (179). Samsun'daki 3. Kolordu Komutanlığı İngiliz "Gurkha" taburunu sindirmeye çalışıyor, bu durumsa

İngilizler'in hoşuna gitmiyordu. Durumu bahane ederek Calthorpe 9 Temmuzda, bu olayda M.

Kemal'in "parmağının olduğu", bu nedenle "ya M. Kemal Paşanın hemen İstanbul'a dönmesi"

(4. kez), veya buyruklara karşı geldiğinden "aleyhinde önlem alınmasını" istiyordu (180). Bir

istekten çok, bir buyruktu, bu.

İngilizler gittikçe Anadolu direnişinin gücünü anlar oldular. Rawlinson, Anadolu'da edindiği

izlenimler sonucunda M. Kemal'in başarı payını yüksek görüyordu (181). Bu nedenle

önlemlerinin yöntemini değiştirdiler. Milne, Trabzon limanının işgalini istemesine karşın, şimdilik

bunu gereksiz ve olanaksız buldular (182). G. Kidson; M. Kemal'i "Londra'ya çağırarak" ve

"barış koşullarını onunla görüşmeyi" öneriyordu. L. Curzon'un yardımcısının bu önerisi sonunda

"yararsız" görüldü (183).

İngilizler, Yunan saldırısına karşı çıkan, Ulusal Bağımsızlık Savaşını veren kadroyu İttihatçı

göstererek halkın gözünden düşürüp, güçsüz kılmayı tasarlıyorlardı. 30 Temmuzda Calthorpe

hareketin İttihatçılığını şöyle vurguluyordu:

"Mustafa Kemal ve onunla birleşenler (...) etkilerini yerel görevlilere zorla benimsetmektedirler.

(...) Hareket kendiliğinden olma değil. (...) İttihat ve Terakki Komitesi önderlerinin kışkırtmasıyla,

h%ol%o varolan örgütün de yardımıyla bir gerekli şey gibi oluşmuş görünmektedir" (184).

İngilizler Türk aydınlarının bir çoğunu tutuklayarak Malta'ya sürmüşlerdi. İstanbul'un işgaliyle Rauf

Bey ve birçok Ankara yanlısı milletvekili tutuklanarak Malta'ya götürüldü. D. Ferit'se İngilizler'den

Ankara yanlılarının, ona göre "tehlikeli kişilerin" götürülmesini istiyordu. M. Kemal'se karşı bir

harekete geçerek Erzurum'da Rawlinson'u, Konya'da Campbell'iyi tutukladı. Bunları

değiştirmede kullandı (185).

Yunanlılar destek buldukları İngilizlerden "M. Kemal hareketinin kesinlikle bastırılmasını"

istiyorlardı (186). Başbakan L. George ise Venizelos'a yazdığı mektubunda; Büyük Britanya'nın

Yunanistan'ın "sağlam ve dirençli yönetimi" altında, "Doğu Akdeniz siyasasının güçlü, liberal ve

tutarlı bir ögesi durumuna geleceği" konusunda sağlam umutlar beslediği ve "Yunanistan'ı, tüm

haklı isteklerinde destekleyeceğine" güvenebileceğini vurgulamaktan çekinmiyordu (187).

Böylece Yunan hareketi her yönüyle İngilizler'ce destekleniyordu. İngilizler bununla da

yetinmiyor, azınlıkları Türkler'e karşı kışkırtıyorlardı. İngiliz gizli belgeleri "Kürtler'i M. Kemal

hareketine karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazır oldukları" (188) buyruklarıyla doludur. M. Kemal'i İngiltere'nin "baş düşmanı" olarak niteleyen İngiltere (189), Anadolu'daki ulusal eylemi başarısız kılabilmek için Doğu'daki ermeniler'e, Kürtler'e, Çerkezler'e, Gürcüler'e ve Lazlar'a özerklik verilmesini tasarlıyor, bağlaşıklarını buna inandırmaya çalışıyorlardı (190). Milne, M. Kemal'e karşı "daha etkin bir hareket" düşünüyor; "çetelere karşı asker kullanılmasını", "Çanakkale korunaklarının (istihkam) havaya uçurulmasını" savunuyordu. Robeck'se bunları yapabilmek için daha çok askerin getirilmesinden yanaydı (191). İngiliz Savaş Bakanı 17.4.1920 tarihinde bildirdiği görüşünde; Türk ulusal direnişçilerine karşı kullanılacak güçlerin Türk askeri aracılığıyla donatılmasını ve denetimi daha kolay olan düzenli birliklerin kullanılmasını öneriyordu (192). 14.2.1920 tarihinden sonra yapılan Londra Görüşmelerinde; "Türkler'e karşı kesinlikle silahla savaşmak", ilk yapılacak işin "ulusçu önderleri yok etmek", M. Kemal'in adamlarını yakalatmak"... kararları alındı (193). 18-26.4.1920 günleri arasında yapılan San Remo görüşmelerindeyse, "Türkiye'ye barış benimsetebilmek için 450 bin kişilik askeri güce gereksinim olduğu", "Ermeniler'in silahlandırılmasına" ve "Amerika'nın Ermeniler'e yardıma çağırılmasına" karar verildi (194)

20 Haziran sonrası yapılan toplantılarda ise; M. Kemal'e bir darbe indirmenin" zamanının geldiği, "hiçbir biçimde merhamet edilmemesi", "Bolşevikler'le Kemalistler arasında bir çıkar ayrılığı yaratılması", bir Yunan birliğini Bandırma'ya gönderip "M. Kemal'in arkadan sarılması", "Türkler'i akıllandıracak en iyi yolun M. Kemal'i cephede yenmek olduğu" bir çok konuşmacı tarafından öneriliyordu (195). Anlaşık (İtilaf) devlet temsilcileri, M. Kemal hareketini yok edebilmek için Hükümetlerine, her ay Osmanlı Hükümetine birer milyon Osmanlı lirası avans verilmesini istiyorlardı (196).

L. George, Haziran 1921'lerde yaptığı toplantılarda M. Kemal'i artık "müthiş bir tehlike" olarak değerlendiriliyor, "kötü davranılmasını" öğütüyordu. Bu toplantılarda Churchill'in 2 Haziran tarihli mektubu da değerlendirildi. Churchill, Yunanlılar'a şunların benimsetilmesini istiyordu: 1) Yunanlılar, İngilizler'in "istediği koşulları kabul edecekler." 2) "Ordular İngilizler'e danışılarak yeniden örgütlenecek". 3) "Cephe oluşturulması konusunda İngiliz yönetimi kabul edilecek". 4) "General Harington komutasına, biri İzmit'te, öteki Çanakkale'de görevlendirilecek iki birlik verilecek"ti. Yunanlılar'ın bu koşulları yüklenmesi durumunda "onlara moral, deniz gücü, cephane ve kredi sağlanacak"tı (197).

Sakarya saldırısında da İngilizler Yunan'a yeşil ışık yaktilar. Savundukları yansızlıktan oldukça uzaklaştılar.

20.6.1921 tarihli Yunan muhtırasında ortak "Helenizm misyonu" anımsatıldı. İngiltere'nin göz yummasını istiyorlardı. Çünkü kendilerinin "Asya tehlikesine karşı Avrupa'yı koruma biçiminde bir uygarlık misyonu" olduklarını, "Akdeniz Havzası ve Boğazlar'da, Yunanistan'ın uygar dünyanın bekçiliğini üstlendiği"ni ileri sürüyorlardı. Zaten İngiltere'nin de Yunan'dan beklediği buydu: Boğazların bekçiliği... Bu nedenle Yunan saldırısına yardım edildi. İstanbul ve Marmara'nın Yunan donanmasınca üs olarak kullanılmasına izin verildi. Türkiye kıyılarının kuşatılması sağlandı. Yüklü silah araç ve gereç verildi. İngiltere Devlet Bankası Yunanistan'ın arkasında yerini aldı. İsteddiği kadar kısa ve uzun süreli kredi açtı. İngiliz Genelkurmayı Yunanlılar'a akıl verdi (198).

İngilizler Kemalistlerin yenilmesi durumunda yeni bir seçenek (alternatif) de tasarlamışlardı. Karşı-Kemalist bir darbe düşünüyorlardı. L. Curzon 24 Temmuzda "Kemalistlerin yenilgisi gerçekten kesin ise, Anadolu'da bir karşı-Kemalist hareket olasılığı çok güçlüdür", diyordu. Belli bir hazırlık içerisine de girilmişti. Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa, Yüksek Komiserce Meclis'in ve Anadolu'daki Ordunun % 65'inin desteğini sağlayabileceğine güvence veriyordu. Karabekir Paşa dahi padişaha bağlılık telyazısı çekmişti. Ne var ki tersi oldu.

Türkler'in yenilgisi beklenirken, Sakarya'da yenilişlerinin haberini aldılar (199).

Yunan yenilgisiyle İngiliz umutları sönmedi. Yunanlılar'ın tutunabildikleri yerleri koruyabileceklerini sanıyorlardı. Ulusal Ant'ı (Misaki Mill") tanımayarak h%ol%o yer istiyorlardı. Barış görüşmelerine oturabilmek için Edirne, Balıkesir, Kırklareli ve Gelibolu yarımadasının Yunanistan'a verilmesini, İzmir'de özel bir düzen (statü) kurulmasını, Boğazlar'ın İngiliz egemenliğine açık tutulmasını istiyorlardı. Bunlar Ankara Hükümetinin benimseyemeyeceği şeylerdi. Bunları bildikleri halde, yine de bu tür isteklerde bulunuyorlardı.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı 6.2.1922'de M. Kemal'e boyun eğdirmek için bir tasarı hazırladı. Bu

tasarı bir kısım baskı önlemleri taşıyordu. 1) Türkiye mali ve ekonomik bakımdan kuşatılacak, 2) Yunanistan'a mali ve askeri yardım yapılacak, 3) Trakya, İzmir ve Boğazlar'dan Türkiye'ye tanınan ödünler geri alınacak, Doğu Trakya ile İstanbul Türkiye'den koparılacak, 4) İstanbul ve Ankara Hükümetleri birbirlerinden koparılacak, Antlaşma Padişahla yapılacak ve M. Kemal azınlıkta bırakılacak, 5) Kimi Türk toprakları Anlaşıkla dolaysız olarak alınacaktı (200). İngiltere'nin bu tutumu M. Kemal'i devirmeye yönelikti. "Çıkmazı" sürdürmekle M. Kemal'i devirebileceklerini tasarlıyorlardı. "Çıkmazda" olan Türkiye kötüye doğru gidecek, "M. Kemal diktatörlüğüne karşı" tepkiler oluşacak, böylece M. Kemal'in gücü çökecekti. Dahası Rauf Bey'in Millet Meclisinde elaltından yönettiği karşıtlıkla (muhalefet) İstanbul Hükümetinin çabaları, İngilizler'in umutlarını arttırıyordu. İngilizler birçok devirme tasarıları hazırlamış ve üzerinde durmuşlardı. 7.2.1922 tarihli "Ryan Tasarısı" içten yıkmayı amaçlıyor, Osmanlı Sultanı yoluyla bunun sağlanacağını umuyordu. 15.1.1922 tarihli "Rumbold Tasarısı" da aynı içeriği taşıyor, "Sultan yoluyla M. Kemal'in dışlanacağını" ve çöktürüleceğini öneriyordu. Anadolu'daki karşı-Kemalistlerin gerektiğinde "Ankara Hükümetini yıkmak için yararlı bir etmen" olduğunu ileri sürüyordu. Rumbold 7 Ağustosta Vahdeddin'le de görüşüp anlaşmıştı. M. Kemal'i devirmek için Enver Paşa da bir seçenek olarak görülüyor, dahası Ankara Hükümetiyle Sovyet Rusya'nın arasını açmak da başvuru yollarından biri olarak düşünülüyordu (201). Kaldı ki tüm bu yıkıcı tasarılar, M. Kemal ve bağımsızlığına susamış Türk halkının gücü karşısında sonuçsuz kaldı. Umutsuz gibi görülen kurtuluş, büyük önderinin çizdiği ustaca yöntemle gerçekleşti. İngiliz, Padişah, D. Ferit ve İstanbul Hükümeti ortaklığı Türk Bağımsızlık Savaşçılarının karşısında "Bir saman alevi" sanılan ulusal direnişçilerinin gücünün, gerçekten "bir saman alevi" değil, bir bağımsızlık meşalesi olduğu ortaya çıktı.

VI - GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihin ortaya koyduğu bir gerçek var. Tarihsel ve toplumsal koşullar gerçek önderleri doğururlar. M. Kemal de böyle bir nedenler sonucu Türk toplumuna önder olarak doğdu. M. Kemal'in önderliği Anadolu'ya geçişle ortaya çıktı. Tarihsel koşulları çok iyi değerlendiren M. Kemal, ancak Anadolu'da Türk ulusunun yazgısını değiştirebileceğini biliyordu. Yıllardır düşlediği "tarihsel misyonu" böylece gerçekleştiriyordu. M. Kemal'in Anadolu'ya geçiş olayı tartışmalıdır. Üst düzeyli bir görevli olarak gönderilişinde sarayın gizli siyasası olduğu savunulur. Oysa biz belgeler ve kanıtlar ışığında konuyu ayrıntılarıyla irdledik. Gerçi M. Kemal'e üst düzeyli bir görev verilmiştir. Ama, bu görev onun hakkıydı. Çünkü Osmanlı kurmayları içerisinde M. Kemal'in yeri, gerçekten doldurulmaz bir özelliğe sahipti. Tarihsel koşulları çok iyi değerlendiren ve zamanlamasını yapabilen M. Kemal, üst düzeyli bir yetkili olarak devrimini filizlendireceği Anadolu'ya geçiş koşullarını, kendi olanak ve becerileriyle yarattı. Başında İngilizlerle çok iyi geçindi. Sarayın da sevdiği ve değer verdikleri bir kurmaydı. Anadolu'da oluşan koşullar M. Kemal için ele geçmez bir olanaktı. Osmanlı bürokratik düzenini çok iyi bilen M. Kemal, bu çarkı kendine doğru çevirdi; kafa-kol ilişkisiyle, yasal başvurularıyla Anadolu'ya geçme görevini kopardı. Yoksa savunulduğu gibi Padişah olsun, Hükümet olsun M. Kemal'e Anadolu'ya geçip de devrim (ihtilal) yapması için bu görevi vermemişlerdi. Zaten böyle bir niyeti olduğunu bilselerdi, daha başından yok etmeye çalışırlardı.

M. Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonraki Hükümetin tutumu bunu kanıtlıyor, zaten. Kısaca İngilizler, Padişah, Saray çevresi ve İstanbul Hükümeti M. Kemal'in gerçek düşüncesini bilmiyorlardı. İngilizler'in isteği olan Anadolu'daki düzeni sağlamak, azınlıkları güvenceye almak ve filizlenmekte olan ulusal direnişleri bastırmak amacıyla M. Kemal Anadolu'ya gönderilmişti. Yoksa bu gönderilişte Padişah, ülkenin kurtuluşunu amaçlayan bir gizli istek taşııyordu. Eğer böyle bir gizli amacı olsaydı bunun gizlice de olsa M. Kemal'e açardı. Böyle bir şeye rastlamıyoruz. Yalnız Padişahın -çaresizliğin verdiği- sızlanışlarına rastlıyoruz. Bir an için M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilişinde, Padişahın gizli bir amacı olduğunu ülkenin kurtuluşunu tasarladığını düşünelim. O zaman bu gizli amaçla davranışı tümüyle çelişiyor. Bu ölçüde M. Kemal ve ulusal direnişçilerin üzerine düşmezdi, karalamazdı. Yok etmek için ordular düzmezdi. Ölümle cezalandırmazdı. Kısaca göz yumardı. Bilindiği gibi göz yummadı. M. Kemal'i ve ulusal direnişi kırmak için her türlü yola başvurdu. Başaramadı, başka konu. Padişahın ve yönetimin bu tutumunun, İngiliz baskısının sonucu olduğu savı da pek tutarlı gelmiyor, bana. Padişah ve yönetim üzerindeki İngiliz baskısı doğru ve doğal da. Fakat belgeler ışığında baktığımızda Padişah ve yönetim İngilizlerle açıkça uzlaştığı gibi "bu gizli amaca" yer vermeyecek ölçüde işbirliği içerisindeydi. M. Kemal'i ve direnişi yok etmek değil de, gizlice yardımcı olması, desteklemesi gerekirdi. Bir çok şeye göz yumması, İngilizleri oyalaması gerekirdi. Ne var ki bunları yapmadığı gibi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı veren Türk halkını ve onun önderini İngiliz ortağıyla birlikte başarısız kılmak, yok edebilmek için her yola başvurdu. Bu tutumlarına bakılırsa Padişah ve yönetimin M. Kemal'i Anadolu'da Bağımsızlık Savaşı vermesi gibi bir gizli amaçla" göndermedikleri apaçık ortada. Hala bunu savunmak ve böyle bir "gizli amaç"ı Padişaha yüklemekse, Padişah Vahdeddin'i aklamaya çalışmak çabasından başka bir şey değildir. Bu da bilimsellik taşımaz. Tarih, hakkı olana hakkını vermelidir. Hiç kimseyi yapmadığı şeylerden sorumlu tutamayacağı gibi, ona yararı doğrultusunda pay da çıkarmamalıdır. Sunduğumuz belge ve kanıtlar olayı açıklığa kavuşturucu niteliktedir, sanırım. Bizim yorumumuza da gerek duyulmadan, gerek yerli gerekse İngiliz belgeleri bu olayda Padişahın, Saray ve çevresinin, İstanbul Hükümetinin ihanet yarışındaki çabalarını ortaya koymaktadır. "İngiliz baskısı"dır, "ince siyasa"dır, "gizli amaç"tır v.s. bunlar kurtarma ve aklama çabalarının ürünü. Güneşin balçıkla sıvanamayacağı gibi, Padişah, Başbakan Ferit Paşa ve İstanbul Hükümetlerinin ihaneti, Türk ulusunun bağımsızlığına olan düşmanlıkları da yadsınamaz, kapatılamaz, unutturulamaz. Belgeler, olaylar ve kanıtlar açıklığıyla ortada.

Saray ve çevresi Anadolu ulusal hareketine karşı açık ihanet yarışını içeriyordu. Bunu destekçisi ve işbirlikçisi İngilizler'le birlikte yürütüyorlardı. İngiltere'nin amacı Orta Doğu sömürgeciliğini sürdürebilmektir. Saray ve çevresiyse bu siyasaya aracı oluyordu. Bu durum kişisel çıkarlarına uygun düşüyordu. İngilizlerle işbirliklerinde, varlık ve yönetimlerini sürdürebilecek, yumuşak koşullarla bir antlaşma yapabileceklerdi. Kısaca ulusal çıkarlarını kişisel çıkarlarına feda ediyorlardı. İşbirlikçilerindeki ve Türk Bağımsızlık Savaşını yok etmek istemelerindeki amaç bu idi.

Saray ve çevresi günün koşullarını ve geleceği görüp değerlendiremeyen, basit anlayışlı, ulus tutkusundan uzak yönetici ve siyasilerden oluşmuştu. Bu basit anlayışlılık, uzağı görememe, yurt sevgisinden yoksunluk onları emperyalizmin kucağına itti. Bu düşünüş vatan hainliği ve emperyalizm uşaklığıyla sonuçlandı.

Saray ve çevresinin emperyalizmle uzlaşmasının, asker-sivil aydın kesiminin ulusal akımı seçmesinin nedeni Osmanlı toplum yapısından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı toplumunun çözülmeye, dağılmaya yüz tuttuğu yıllardan beri bu böyle. Yani son yüzelli yıllık Osmanlı tarihinde bu olgu yaşandı. Dağılmaya doğru giden Osmanlı İmparatorluğu, emperyalizmin kısılcasına düştü. Bu olay yönetimin kendine güvenini yitirmesine neden oldu. Her başa gelen Padişah dönemin bir süper devletinden yana oluyor, onun desteğiyle yaşıyor, doğallıkla ülkenin kapısını bu destekçisi devletin sömürüsüne ardına kadar açıyordu. Başbakan (Sadrazam) ve öteki görevliler de bu modaya uymuşlardı. Ünlü Osmanlı devlet adamlarından Ali Paşa, Fuat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Mahmut Nedim Paşa, son dönem Enver ve Talat Paşaların tutku ölçüsünde sürdürdükleri süper devlet yanlılıkları bilinenler arasında ve ülkeyi ne tür bir uçuruma sürükledikleri yadsınamaz. Osmanlı yönetimi yabancı devlet elçiliklerinin eline verilmiş, bu elçiliklere danışmadan önemli kararlar alınamıyordu. İşte Vahdeddin, D. Ferit ve öteki

yöneticiler de bu geleneğin sürdürücüsü ve son halkalarıydılar. Bu gelenek onları bir tutku ölçüsünde İngiliz işbirlikçiliğine götürdü. M. Kemal ve arkadaşlarının yapısıysa daha değişti. Osmanlı devletinin emperyalizm karşısında bu uzlaşıcı ve işbirlikçi tutumuna karşı sürekli asker-sivil aydın kesim tepki duymuştu. Bu tepki Yeni Osmanlılar-Genç (Jön) Türk - İttihat ve Terakki geleneğiyle sürdürüldü. Merkezi yönetim emperyalizmle işbirliği içerisinde olmasına karşın, Genç Türk - İ. T. çizgi emperyalizm karşıtı ve bağımsızlıkçıydı. Ulusal savaşım döneminde bu çizgi "Müdafaa-i Hukuk" (Hakların Savunması)çularca sürdürüldü. M. Kemal ve arkadaşları, başka bir deyişle, asker - sivil aydın kesim merkezi yönetim işbirlikçi tutumu yanında karşı - emperyalist, ulusçu ve devrimci akımı yaşattı. Bu durum Osmanlı toplum yapısının yarattığı bir ikilemin sonucuydu. Bu bağımsızlıkçı aydın kesim sayesinde Osmanlı yönetimi halk üzerinde arzuladığı diktatörlüğünü kuramadı.

Olaylara ve tutuma bakıldığında Padişah Vahdeddin'in, Veliht Abdülmecit'in, Şehzadeler'in, Başbakan Ferit Paşa ve hükümet üyelerinin, İngilizler'in tutum ve davranışı aynı. Aynı kapiya çıkıyor. İhanet yarışında ortak ve birbirlerinin destekçileri... Amaç Türk ulusunu yok etmek. İşin ilginç yanı, böylesi bir amaç için İngilizlerle Saray ve İstanbul yönetimi aynı cepheden savaşıyorlar. Kısaca Saray ve İstanbul yönetimi vatan hainliğini İngiliz işbirlikçiliğiyle ortak yürütüyor. Türkiye'yi sömürge alanı yapmak isteyen İngiltere ise bu işi Saray ve İstanbul Hükümetiyle birlikte yapıyor. İbretle ders alınacak bir olay.

Amacımız zaten şunu ya da bunu karalamak veya aklamak değildi. İbretle ders alınacak bir olayı tüm açıklığıyla ortaya koymaktı. Belgeler ve kanıtlar çerçevesinde kalışımız, bizi olayı çarpıtmaktan kurtardı, sanırım. Amacımız da buydu zaten.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip - Türk'ün Ateşle İmtihanı, Atlas Yayıncılık 1975, İst. 4. baskı.
Akşin, Doç. Sina - İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cem Yay. 1983, İst.
Atatürk, Mustafa Kemal - Söylev, C. I ve II. T. D. K. Yay. Ank. 3. baskı.
Atatürk, Mustafa Kemal - Nutuk (Vesikalar), C. III. Türk Devrim Tarihi Ens. Yay. 1973, İst. 14. baskı.
Atatürk, Mustafa Kemal - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I (1961), C. II (1959), C. III (1961), C. IV (1964), C. V (1972), Türk İnkılap Tarihi Ens. Yay.
Atatürk, Mustafa Kemal - "Mütarekeden B.M.M.'nin Açılışına Kadar Olaylar ve Belgeler", B. T. T. Der. Sayı: 33, Haziran 1970.
Atay, Falih Rifki - Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Sel Yay. 1955, İst.
Avcioğlu, Doğan - Türkiye'nin Düzeni, C. I ve II. Bilgi Yay. 1969, İst. 4. baskı.
Avcioğlu, Doğan - Millî Kurtuluş Tarihi, C. I, II, III. İstanbul Matbaası, 1974, İst.
Aybars, Doç. Ergun - İstiklal Mahkemeleri, Bilgi Yay. 1975 Ankara.
Aybars, Doç. Ergun - İstanbul Mahkemeleri (1923 - 1927), Kültür ve Turizm Bak. Yay. 1982, Ankara.
Aydemir, Şevket Süreyya - Tek Adam, C. I (1969), C. II (1971), C. III (1969), Remzi Kitabevi Yay.
- "Altıncı Mehmet'in Sürgündeki Hac Yolculuğu ve Birkaç Bildirisi", Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, Nisan 1985.
Baydar, Mustafa (Der.) - Atatürk'le Konuşmalar, Varlık Yay. 1960, İst.
Bayur, Prof. Yusuf Hikmet - Atatürk, Hayatı, Eserl. C. I. (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar), Güven Matbaası, 1963, İst.
Bıyıkoğlu, Tevfik - Atatürk Anadolu'da (1919 - 1921) C. I. Kent Basımevi, 1981, 2. baskı.
Borak, Sadi (Haz.) - Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, Çağdaş Yay. 1977, İst.
Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911 - 1921 tarihleri arasına ait 106 belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Baş. Yay. 1982, Ankara.
Cebesoy, Ali Fuat - Millî Mücadele Hatıraları, Vatan neşriyat, 1953, İst.
Cebesoy, Ali Fuat - Siyasi Hatıralar, Vatan Neşriyat, 1957. İst.
Cemal Paşa - Hatıralar, Çağdaş Yay. 1977, İst.
Duran, Tülay - "Millî Mücadelede İstanbul Hükümetinin İlk Tahkik Heyeti, Kongreler ve Erzurum

Mebusu Ziya Bey'in Çalışmaları", B. T. T. Der. Sayı: 57, Haziran 1972.

Esatlı, Mustafa Ragıp - İttihat ve Terakki, Hürriyet Yay. 1975, İst.

Ergil, Doç. Doğu - Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi, Turhan Kitapevi Yay. 1981, Ank.

Eroğlu, Prof. Hamza - Devrim Tarihi, Y. Y. Öğ. Kurumu Yay. 1977, Ankara.

Ewans, Laurence - Türkiye'nin Paylaşılması (1914 - 1924), Çev.: Tefik Alanay, Milliyet Yay. 1972.

Gökbilgin, Prof. M. Tayyib - Millî Mücadele Başlarken, C. I. (1959), C. II (1965), Türkiye İş Bankası Yay. Ankara.

Goloğlu, Mahmut - Erzurum Kongresi, Başnur Matbaası, 1968, Ankara.

Goloğlu, Mahmut - Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, 1969, Ankara.

Goloğlu, Mahmut - Üçüncü Meşrutiyet, Başnur Matbaası, 1970, Ank.

Goloğlu, Mahmut - Cumhuriyete Doğru, Başnur Matbaası, 1971, Ankara.

Göztepe, Tarık Mümtaz - Osmanoğullularının Son Padişahı Vahdeddinin Mütareke Gayyasında, Sebil Yay. 1969, İst.

Gülensoy, Tuncer - "Atatürk Kronolojisi", Türk Kültürü Dr. Sayı: 61, Kasım, 1967.

Işık, Hüseyin Hilmi - Saadet-i Ebediye, 1968, İst. 6. baskı.

İğdemir, Uluğ - Atatürk'ün Yaşamı, C. I., T. T. K. Yay. 1980, Ankara.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal - Osmanlılar Devrinde Jaeschke, Prof. Gotthard - Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, T. T. K. Yay. 1971, Ankara.

Jaeschke, Prof. Gotthard - Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. I (1970), C. II (1973), T. T. K. Yay. Ankara.

Jaeschke, Prof. Gotthard - "Osmanlı Velihahtı Abdülmecid'in 16 Temmuz 1919 Tarihli Layihası", Çev: Cemil Koçak, Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, Nisan 1985.

Kandemir, Feridun - Hatıraları ve söylemedikleri İle Rauf Orbay, Yakın Tarihimiz Yay. 1965, İst.

Kansu, Mazhar Müfit - Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. I (1966), C. II (1968), T. T. K. Yay. Ankara.

Karal, Prof. Enver Ziya (Der.) - Atatürk'ten Düşünceler, M. Eğ. Bak. Yay. 1981, İst.

Kazım Karabekir - İstiklal Harbimiz, Türkiye Yay. 1969, 2. baskı.

Kazım Karabekir - İstiklal Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1933 - 1951.

Kırzioğlu, Prof. Fahrettin - "Kars", İslam Ansiklopedisi, C. VI. M. Eğ. Bak. Yay.

Kısakürek, Necip Fazıl - Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Sultan Vahidüddin, Büyük Doğu Yay. 1975, İst. 2. baskı.

Kinross, Lord - Atatürk (Bir Milletten Yeniden Doğuşu), Çev.: Ayhan Tezel, Sander Yay. 1980, İst. 7. baskı.

Kili, Prof. Suna - Türk Devrim Tarihi, Tekin Yay. 1982, İst. 2. baskı.

Koçu, Reşat Ekrem - Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, İst.

Küçük, Doç. Yalçın - Türkiye Üzerine Tezler, C. I (1980) 3. Baskı, C. II (1979), 1. baskı, Tekin Yay. İst.

Kutay, Cemal - "Osmanlı Hanedanının Millî Mücadeleye Katılma Olayı ve Şehzade Ömer Faruk Efendi ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Meçhul Kalmış Yazışmalar", Bilinmeyen Tarihimiz, C. I, 1974, İst.

Lütfi Simavi Bey - Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yay. İst. Tarihsiz.

Meram, Ali Kemal - Türk - Rus İlişkileri Tarihi, Kitaş Yay. 1969, İst.

Meram, Ali Kemal - Belgelerle Türk - İngiliz İlişkileri Tarihi, Kitaş Yay. 1969, İst.

Mısıroğlu, Kadir - Lozan Zafer mi, Hazimet mi?, Sebil Yay. C. II, 1971, 2. baskı.

Mikusch, D. V. -Gazi Mustafa Kemal (Avrupa İle Asya Arasındaki Adam), Çev: Esat Nermi Erendor, Remzi Kitapevi Yay. 1972. İst.

Mutlucağ, Hayri - "Sivas Kongresinin Tutanak ve Kararları", B. T. T? Der. Sayı: 66 (Mart 1973), 67-68 (Nisan, Mayıs 1973).

Omurtak, Salih - Yücel, Hasan Ali - Sungu, İhsan - Karal, Enver Ziya, Unat, Faik Reşit - Sökmen, Enver - İğdemir, Uluğ - "Atatürk'ü maddesi, İslam Ansiklopedisi, C. I, M. Eğ. Bak. Yay.

Okyar, Fethi - Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yay. 1980, İst.

Önder, Mehmet - Atatürk'ün Almanya Gezisi, Kültür bak. Yay. 1981, Ankara.

Özalp, Kazım - Millî Mücadele, C. I, II, T. T. K. Yay. 1971, Ankara.

Öztoprak, Dr. İzzet - Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Türkiye İş Bankası Yay. 1981, Ankara.
Sarıhan, Zeki - Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I (1982), C. II, (1984), Öğretmen Dünyası Yay. Ankara.
Sarıhan, Zeki - Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I (1982), C. II, (1984), Öğretmen Dünyası Yay. Ankara.
Sarıhan, Zeki - Çerkez Ethem'in İhaneti, Kaynak Yay. 1984.
Selek, Sabahattin - Anadolu İhtilali, Burçak Yay. 1968, İst. 4. baskı.
Sezgin Ömür - Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Birey ve Toplum Yay. 1984, Ankara.
Sonyel, Dr. Salahi R. - Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. I. T. T. K. Yay. 1973, Ankara.
Sonyel, Dr. Salahi R. - "Son Osmanlı Padişahı Vahdeddin ve İngilizler", Belleten, C. 39, Sayı: 154, 1975, Ankara.
Sonyel, Dr. Salahi R. - "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz - Osmanlı Gizli Antlaşması" Belleten, C. 34, Temmuz 1970.
Sonyel, Dr. Salahi R. - "1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Millî Mukavemet", Türk Kültürü Der. Sayı: 85, Kasım 1969.
Sonyel, Dr. Salahi R. - "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı", B. T. T. Der. Sayı: 49, Ekim 1971.
Şapolyo, Enver Behnan - Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yay. 1958, İst. 3. baskı.
Şener, Cemal - Çerkes Ethem Olayı, Okan Yay. 1984, İst. 2. baskı.
Taçalan, Erdoğan - Çerkes Ethem Olayı, Okan Yay. 1984, İst. 2. baskı.
Taçalan, Erdoğan - Ege'de Kurtuluş Savaşı Verilirken, Milliyet Yay.
Tansel, Dr. Selahattin - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cum. 50. yıldönümü Yay. 1973, Ankara.
Tansu, Samih Nafiz (Anlatan: Albay Hüsamettin Ertürk) - İki Devrin Perde Arkası, Arafat Yay. 1969, İst. 3. baskı.
Tevetoğlu, Dr. Fethi - "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar", Türk Kültürü Der. Sayı: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93. 1969 - 1970.
Tunaya, Prof. Tarık Zafer - Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi Yay. 1981, Ank. 2. baskı.
Türkgeldi, Ali Fuat - Görüp İşittiklerim, T. T. K. Yay. 1951, Ankara.
Us, Asım - Hatıra Notları (1930 - 1950), 1966, İst.
Ulubelen, Erol - İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yay. 1982, İst.
Uluğ, Naşit Hakkı - Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet Yay. 1973.
Uşaklıgil, Halit Ziya - Saray ve Ötesi, İnkılap ve Aka Yay. 1965, İst.
Yalman, Ahmet Emin - Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. II, Yenilik Basımevi, 1970, İst.
Yerasimos, Stefanos - Türk-Sovyet İlişkileri, Gözlem Yay. İst. tarihsiz.
Yunus Nadi - Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yay. 1978, İst.